

ISSN: 1309-5811

Bilimsel EKSEN

Sonbahar/Падать/Autumn 2012

Yıl/Year/Год 3

Sayı/Число/Number 8

SCIENTIFIC AXIS НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН

ÜÇ AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

QUARTERLY SOCIAL EDUCATION JOURNAL SUBJECT TO INTERNATIONAL PEER REVIEW

ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК

Mevlâna Celâleddin-i Rumî (13. Yüzyıl)
(Ahmet Efe'nin Bir Minyatürü)

BİLİMSEL EKSEN

SCIENTIFIC AXIS - НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН

Sonbahar/Падзень/Autumn 2012 • Yıl /Year/Год 3 • Sayı /Number/Число 8

ÜÇ AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

QUARTERLY SOCIAL EDUCATION JOURNAL SUBJECT TO INTERNATIONAL PEER REVIEW

ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК

ISSN: 1309-5811

Sahibi / Owner / Хозяин

Hayrettin İVGİN

Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. – Konur Sokak 66/9 Bakanlıklar-ANKARA

Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate Editor

Ответственный секретарь

Erhan İVGİN

Editör/ Editor

Руководитель работы

Ömer ÜNAL

Genel Koordinatör / Director / Директор

Erhan İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция

Doç. Dr. Nezaket HÜSEYNOVA

Yayın Kurulu / Editorial Board / Редакция

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY • Prof. Dr. Taciser ONUK • Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU

Prof.Dr. Naciye YILDIZ • Prof. Dr. Tülay UĞUZMAN • Prof. Dr.Kurtuluş KAYALI

Prof.Dr.Özkul ÇOBANOĞLU • Dr. Yaşar KALAFAT

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства

Konur Sokak No: 66/9 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE

Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) – Fax: 0090.312 419 44 43

E-mail: hayrettinivgin@gmail.com – erhanivgin@gmail.com

www.bilimselksen.com

Fiyatı / Price / Стоимость

10 TL (Yurt içi / для граждан Турции)

15 \$ / 10 Euro (Yurt dışı / для граждан
других стран)

Abone Bedeli / Subscription Price

Стоимость подписки

40 TL (Yurt içi / для граждан Турции)

60 \$ / 50 Euro (Yurt dışı / для граждан
других стран)

Baskı Tarihi/ Press Date

15 Aralık 2012

Kapak Resmi

Mevlâna Celâleddin-i Rumî (13. Yüzyıl)

(Ahmet Efe'nin Bir Minyatürü)

Baskı / Pres / Типография

SAGE Yayıncılık Rek.Mat.San.Tic.Ltd.Şti.

Temsilcilikler / Representative / Представители

•
AZERBAYCAN

Doç. Dr. Nezaket HÜSEYNOVA

e-mail: nezaket_h@yahoo.com Tel: 00994503441135

•
AZERBAYCAN

Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE

e-mail: gabdullazade@rambler.com Tel: 00994506737860

•
TÜRKMENİSTAN

Wezir AŞIRNEPESOW

e-mail: wezdip@gmail.com Tel: 0099365681139

•
RUSYA FEDERASYONU

Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİONA

e-mail: alfina2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

•
KAZAKİSTAN

Doç. Dr. Bakıtgul KULCANOVA

e-mail: bahit777@mail.ru Tel: 00787017314047

•
UKRAYNA

Doç. Dr. Iryna M. DRYGA

e-mail: idriga@gmail.com Tel: 003806796103301

•
KOSOVA

Prof. Dr. Nimetullah HAFİZ

e-mail: trhafiz@yahoo.com Tel: 0037744217234

•
TÜRKİYE

İbrahim İMER

e-mail: i.imer@hotmail.com Tel: 0090546.491 24 15

Bilimsel Eksen dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler,
yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdırlar.

Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission Instructions for manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative

Желающим публиковаться в журнале Научный Меридиан следует оформлять материалы в соответствии с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к местным представителям журнала

Hakem Kurulu

Editorial Board

Консультативный совет – Редколлегия

- Ord. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Nahçıvan Devlet Üniversitesi / AZERBAYCAN)
Ord. Prof. Dr. İsmayıl HACIYEV (AMEA Nahçıvan Bölmesi / AZERBAYCAN)
Ord. Prof. Dr. Teymür BÜNYADOV (AMEA Etnografya Enstitüsü / AZERBAYCAN)
Ord. Prof. Dr. Vasıf MEMMEDALİYEV (Bakü Devlet Üniversitesi / AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL (Cumhuriyet Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Selçuk Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali UÇAN (Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU (Atatürk Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Byoungduk SOHN (Chongshin University / KORE)
Prof. Dr. Edip GÜNAY (İstanbul Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA (Akademia Nauk / RUSYA FEDERASYONU)
Prof. Dr. Erman ARTUN (Çukurova Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Gülsen DEMİR (Karabük Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Harun GÜNGÖR (Erciyes Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hayrettin RAYMAN (Bozok Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ingeborg BALDAUF (Humboldt Universität zu Berlin / ALMANYA)
Prof. Dr. İsmail ÖZTÜRK (Dokuz Eylül Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Maimunah ISMAIL (Universiti Putra Malaysia / MALEZYA)
Prof. Dr. Maria CİKİA (Akademia Nauk / GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Maria Pia PADANI (Università 'Ca' Foscari Di Venezia / İTALYA)
Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU (Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mehmet AÇA (Balıkesir Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mustafa CEMİLOĞLU (Uludağ Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Muzaffer TUFAN (İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Natalie O. KONONENKO (University of Alberta / KANADA)
Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR (Hacettepe Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Necati DEMİR (Cumhuriyet Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nimetullah HAFİZ (Piriştine Üniversitesi / KOSOVA)
Prof. Dr. Norbert FIRIES (Humboldt Universität zu Berlin / ALMANYA)
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Hacettepe Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Pavel DOLUKHANOV (University of Newcastle / İNGİLTERE)
Prof. Dr. Reşat GENÇ (Gazi Üniversitesi-em. / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi-em. / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Shih-chung HSIEH (National Taiwan University / TAYVAN)
Prof. Dr. Suphi SAATÇI (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Tacida HAFIZ (Piriştine Üniversitesi / KOSOVA)
Prof. Dr. Taciser ONUK (Gazi Üniversitesi-em / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Üniversitesi-em. / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Umay GÜNAY (Girne Amerikan Üniversitesi / KKTC)
Prof. Dr. Walter ANDREVS (University of Washington / ABD)
Prof. Dr. Wan-I LİN (National Taiwan University / TAYVAN)
Doç. Dr. Bakıtgül KULCANOVA (Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Cabbar İŞANKUL (Özbekistan İlimler Akademisi / ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Çulpan ZARİPOVA ÇETİN (Muğla Üniversitesi / TÜRKİYE)
Doç. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Giresun Üniversitesi / TÜRKİYE)
Doç. Dr. Gloham VATANDOUST (American University of Kuwait / KUVEYT)
Doç. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK (Lefke Avrupa Üniversitesi / KKTC)
Doç. Dr. Mustafa SEVER (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Nezaket HÜSEYNOVA (Bakü Devlet Üniversitesi / AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Selçuk DUMAN (Gaziosmanpaşa Üniversitesi/TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Üniversitesi / TÜRKİYE)

Not : Alfabetik olarak sıralanmıştır.
Note : It is arranged in accordance with an alphabetical order.
К сведению : Следует в алфавитном порядке

•
Bilimsel Eksen Dergisi'ne, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı abonedir.

•
Ministry of Turkish republic Culture and Tourism is a subscriber to Scientific Axis Magazine

•
Министерство Культуры и Туризма Республики Турция является абонементом на журнал «Bilimsel Eksen» («Научный Меридиан»)

* * *

Bilimsel Eksen Dergisi EBSCO/Pro-Quest/ULRICH tarafından taranmakta ve endekslenmektedir.

It is scanned and indexed by Bilimsel Eksen Dergisi (Scientific Axis Magazine) EBSCO/ PRO-Qest/ ULRICH

İÇİNDEKİLER/ CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Çankırı ve Yöresinde Oğuz Boyları Oğuz Clans in Çankırı and Its Environ Огузы Чанкыры И Окрестностей Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY	7
Sivas Kaynaklı Cönklerde Sarı Saltuk Sarı Saltuk in Sivas Collections Сары Салтук В Джонках Сиваса Dr. Doğan KAYA	15
Türkî Halkıktarı Тарихындағы Елдік Рух Негіздері Türk Halkların Tarihinde Halka Özgü Manevî Unsurlar The Basis of Patriotic Spirit in the History of the Turkish People Основы Патриотического Духа В Истории Тюркского Народа Ataş BERİK - Kenjali TOLISBAY	22
<i>(Аташ БЕРІК - Кенжалы ТОЛЫСБАЙ)</i>	
Analitik Usüllerle Yapılan Dilomatik Terimler Diplomatic Terms Created by Analytic Way Диломатические Термины, Созданные Аналитическим Посредством Wezir AŞİRNEPESOW	29
<i>(Везир АШИРНЕПЕСОВ)</i>	
Türk Kavramının Tarihi Üzerine History of the “Turkic Nations” Concept Об Истории Понятия Тюрк Dr. Akbota KONIROVA	36
Azerbaycan’ın Millî Şairi Ahmed Cavad 120 Yaşında Azerbaijan’s National Poet Ahmed Cavad Is 120 Years’ Old Зербайджанскому Поэту Ахмеду Джаваду 120 Лет Nail TAN	40
Hıdırellez ve Mitolojik Kökleri Spring Celebration And Its Mythological Roots Хыдырэллез И Мифологические Корни Hayrettin İVGİN	46

**The Government Role in the E-Commerce Development Through
Trust-Building Process**

E-Ticaretin Gelişimine Güven Sağlamada Hükümetin Rolü

Правительственная Роль В РазвитиИ Процесс Создавать Доверие Через Электронной
Коммерции

Ali YOUSEFİ 72

Қазақ Терминтанымы: Өткені Мен Бүгіні

Geçmiş ve Şimdiki Zamandaki Kazak Terminolojileri

Kazakh Terminology: Past and Present

Языковые Терминологии Казакского Языка В Прошлом И Сегодня

Hanshayim KARABAEVA - Anar ASHIROVA- Arzan CUMAGULOVA..... 76

(Ханшайым Қарабаева)- (Анар Аширова) - (Жұмағұлова Арзан)

Halk Kültüründen Milliyetçiliğe

From Folk Culture to Nationalism

Из Народной Культуры До Национализма

Dr. Yaşar KALAFAT 81

ÇANKIRI VE YÖRESİNDE OĞUZ BOYLARI*

OĞUZ CLANS IN ÇANKIRI AND ITS ENVIRON

ОГУЗЫ ЧАНКЫРЫ И ОКРЕСТНОСТЕЙ

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY*

Özet

Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesinin kuzeyinde yer alan Çankırı ilini; tarih boyunca 24 Oğuz boyundan yirmisi yurt tutmuşlardır. Kayı, Bayat, Yazır, Dodurga, Döğer, Avşar, (Afşar), Kızık, Beğ-Dili, Kargın (Karkın/Karkun), Bayındır, Çavundur (Çavuldur/Çavdur), Çepni, Salur, Alayundlu, Yüreğir, İğdir, Büğdüz, Yıva, Kınık, Eymür boyları bu ilimize yerleşmiş Oğuz boylarıdır. Makale; bu boyların Çankırı ilinin nerelerinde yerleşmiş olduğunu tek tek açıklamaktadır. Makale; buranın ağız özelliklerinin biran önce derlenmesini de önermektedir.

Anahtar Kelimeler : Oğuz Boyları, 24 Boy, Çankırı, Uluğ Türkistan

Abstract:

Twenty out of 24 Oğuz clans settled in Çankırı province located in the north of Middle Anatolia Region of Turkey, which are: Kayı, Bayat, Yazır, Dodurga, Döğer, Avşar, (Afşar), Kızık, Beğ-Dili, Kargın (Karkın/Karkun), Bayındır, Çavundur (Çavuldur/Çavdur), Çepni, Salur, Alayundlu, Yüreğir, İğdir, Büğdüz, Yıva, Kınık and Eymür.

This article supplies information on the locations of these clans in Çankırı province one by one and proposes collecting dialect characteristics of this region as soon as possible.

Key Words: Oğuz Clans, 24 Clans, Çankırı, Uluğ Turkistan.

Bugün Orta Asya adı verilen 'Uluğ Türkistan'dan, XI. Yüzyıldan itibaren yaptıkları sürekli göçler ile Anadolu'nun hemen her yöresine yerleşerek, bu toprakların doğudan batıya Türkleşmesinde asıl rolü oynayanlar çeşitli Oğuz boylarıdır. Bugünkü Kazakistan'ın **Otrar** ve **Sayram** adlı tarihî şehirleri ile **Yesi** ve **Horasan** bölgelerinden önce İran ve sonra Anadolu'ya gelen bu boylardan bazıları Anadolu Selçuklu İmparatorluğu zamanında hemen yerleşik hayata geçmişlerdir. Çünkü bu boyların büyük bir bölümü Asya'daki yaşadıkları coğrafyada da yerleşik hayatta idiler.(1) Bununla birlikte, bugün olduğu gibi, bazı Oğuz

* Dilbilimci. Türkolog. Erciyes Üniversitesi Em. Öğretim Üyesi. Ankara / TÜRKİYE

boy, soy, oymak, aşiret ve cemaatleri de eski göçebe yaşayış ve geleneklerine bağlı kalmışlardır.

Türklerin Anadolu'ya gelerek yurt tutmaları 1071'den çok öncedir. Daha Roma İmparatorluğu döneminde Anadolu'ya 'lejyonler' olarak getirilen Peçenek Türkleri ile Bizans döneminde İstanbul Boğazı üzerinden getirilerek Bartın'dan itibaren Karadeniz sahili boyunca yerleştirilen Kuman-Kıpçak Türkleri Anadolu'nun ilk Türk sâkinleridir. Daha sonraları Karadeniz'in kuzeyinden Kafkaslar yolu ile Doğu Anadolu'nun pek çok yöresinde yurt tutan Part Türkleri de Saka Türklerinin en büyük boyudur. Bugün Diyarbakır yöresindeki **Karacadağ**'da yaşayan *sarışın, mavi ve yeşil gözlü, beyaz tenli* insanların ataları Peçenek, Kuman-Kıpçak ve Saka Türkleri olup, kürtlükle hiçbir ilişkileri yoktur. Karacadağ Kürtleri olarak adlandırılan yöre insanların aslı Karacadağ Türkmenleri'dir.

Bu araştırmada, konu olarak işlediğimiz '**Çankırı ve Yöresi**'nin tarihi üzerinde durulma-yacağı gibi, bir zamanlar bu yörede yaşamış olan Türk dışı unsurlar hakkında da bilgi verilmeyecektir.(2)

Büyük Selçuklular 1071'de kazandıkları Malazgirt Meydan savaşından sonra Anadolu'nun fethine başladıkları zaman, kendilerine bağlı aşiretlerle birlikte, sonradan Osmanlı Devletini kuracak olan Kayı boyunu da bölgenin çeşitli yerlerine iskân etmişlerdir. (3)

Anadolu'daki bu Kayıların IX. Yüzyıldan itibaren Selçuklularla birlikte Ceyhun nehri ni geçerek İran'a geldikleri hakkında tarihçiler aynı görüşü paylaşırlar. Bir rivayete göre Kayılar, Horasan'da **Merv** ve **Mahan** taraflarına yerleşmişler; daha sonra, Moğolların saldırıları üzerine yerlerini bırakarak Azerbaycan toprakları ile Doğu Anadolu'da Ahlat ve Adilcevaz taraflarına gelmişlerdir.

Tarihî ananelere göre Türkmenlerin **Boz Ok** ve **Üç Ok** boyları, I. Alâaddin Keykubad (1219-1236) zamanında Ankara'nın batısındaki Karacadağ yörelerine yerleştirilmişler; Boz Ok'lardan olan Kayıların bir kısmı XIII. Yüzyılın ortalarında, bulundukları yerlerden göçerek yeni fethedilmiş Domaniç ve Söğüt topraklarına yerleştikleri görülür. Bugün Bilecik ilinin merkezine bağlı **Mahan** ile Tavşanlı, Domaniç ve Emet yörelerindeki **Kayı** adlı köyler Selçuklu tarihi ile ilgilidir. Anadolu'nun batısında Kastamonu ve Balıkesir yöresine kadar uzanan sahada kurulan bazı beyliklerin aslını oluşturan **Türkmenler**, Kayılara ve onların aynı boy içinde akrabaları olan **Bayat** ile **Alka Evli**'lere dayanmaktadır. (4)

Batı Anadolu'da Kütahya, Eskişehir, Uşak ve yörelerinin Türkleşmesi Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın 1177 ve 1182 yıllarında yaptığı seferlerle ilgilidir. (5) İleride Anadolu'nun hemen her yöresinde adlarını göreceğimiz Kınık boyunun da Kayılar gibi 24 Oğuz boyundan olduğu ve Selçukluların da bu boya mensubiyeti bilinmektedir. (6, 7)

Moğol istilâsı döneminde, Asya'daki topraklarından kaçıp Anadolu'ya gelen 600.000 kişilik bir Türkmen topluluğunun kışları Pasin ovasında, yazları da Kuzey Karadeniz (Parhar) Dağlarında geçirdiğini; bu Türkmenlerin Bayburt, Erzincan, Sinop ve Ayıntab'a kadar olan bölgeleri istilâ ettiklerini biliyoruz. Bunlardan büyük bir kısmı Trabzon dağlarını yazlık yurt olarak tutuyorlardı. Doğu ve Güneydoğuda yurt tutan bu Türkmen boyları, yerli halkı yağma ettikleri için, Muiniddin Pervane tarafından Moğollara şikâyet edilmiş, bunlardan bir bölümü de Denizli yöresine göçmüşlerdir. Tarihî kayıtlardan Denizli ve yöresinde 200.000, Kütahya-Karahisar arasında da 30.000 Türkmen topluluğunun bulunduğunu biliyoruz. (8)

1283 yılında kurulmaya başlayan **Germiyan Oğulları Beyliği**, tarihî rolü itibariyle çok önemli olup Bat Anadolu'da kurulan Aydın ve Saruhan beyliklerinin de atası idi (9). Fakat, Germiyan beyliğini kuran boyun hangi Oğuz boyuna mensup olduğu ve adının ne anlama geldiği sorusu halen çözölmüş değildir. (10) XVI. Yüzyıl tarihçisi Münecimbaşı,

Germiyan Beyliğini kuran kişinin adını Germiyan Bey olarak kaydeder (11). Fakat, bazı tarihçilerimiz bu adın bir şahıs adı olmayıp, aşiret adı olduğunu kabul ederler (12). Ahmed Tevhid Bey'e göre adın menşei Farsça '**germ**' (= sıcak; mec. itibar, şiddet) (13) den '**germî**' ism-i mensubu ve bundan '**-ân**' çokluk ekiyle yapılmış **Germiyan** şeklindedir (14). C. Cahen '**Pre-Ottoman Turkey**' (15) adlı eserinde, Germiyan Oğullarının menşeinin Türk-Kürt karışımı olduğunu yazarsa da bölgenin etnik yapısını oluşturan zümreler arasında böyle bir kayda rastlanmamaktadır. II. Yakub Bey'in '**Taş Vakfiyesi**'nde de böyle bir kayıt yoktur. Tarihçi Neşrî '*...Andan Ertuğrul Söğüd'ü makam edildi. Ol zaman sâhibin Karahisar'da Germiyan babası Ali Şîr vardı. Çavdar nâm bir Tatar gâh gâh gelüb Karacahisar'ı incidirdü. Ertuğrul Söğüd'de mutavattın olmağla ol vilâyet emin oldular. Bunun üzerine birkaç yıl geçti. Söğüd'ü kışlayub, Domaniç'i yayladı. ...*' (16) Tarihçi Âli'nin aynı şekildeki ifadesinden (17), bu yörelerde Türkmen menşeli Germiyan Oğulları ile Moğol menşeli **Çavdar Tatarları**'nın bulunduğu anlaşıyor. Netekim, bugün Kütahya'ya bağlı **Çavdarhisar** ilçesinin adı **Çavdar** adlı Moğol beyinin adından kalmadır. Bazı tarihçiler Germiyanlıların **Kanglı-Kıpçak** zümresinden olduklarını ileri sürerler (18). Bölge ağızlarında tespit edilen bazı Kıpçak asıllı sözler dikkate alınacak olursa, bu sav üzerinde durmak gerekecektir. Hayrullah Efendi (19), İ. H. Uzunçarşılı (20) ve M. F. Köprülü (21) ise Germiyanlıların, Oğuzların Afşar (Avşar) boyundan olduğu görüşünde birleşmektedirler. M. F. Köprülü (22) ve V. A. Gordlevskiy'e (23) göre ilk defa Malatya yöresine Fars ve Kirman dolaylarından gelmişlerdir. 1239 yılında vuku bulan Baba İshak isyanı sırasında Malatya yöresinde bulunan Germiyanlılar, 1277 yılında meydana gelen Cimri olayı sırasında da Kütahya yöresinde bulunmaktaydılar (24). Faruk Sümer'e göre (*Oğuzlar*, s. 160), onlar bu tarafa Moğol baskısı üzerine 1260'tan sonra gelmişlerdir. Anadolu'ya ilk defa Calâlüddin Harzemşah'ın önderliğinde gelmiş olabilecekleri görüşü de vardır ki (25), Kütahya yöresinde yaşayan **Horzum** yer adları bu görüşü destekler.

Batı Anadolu'nun bugünkü **MANİSA** yöresini **Saru-Han Bey**; **AYDIN** yöresini **Aydinoğlu Mehmed Bey**; **BALIKESİR** yöresini **Karesi-Oğulları** Türklüğe kazandırdılar ve beyliklerini kurdular. Bu yörelerin Türkleşmesi XIV. Yüzyılın ilk çeyreğinde sona ermişti.

Yukarıdan beri açıkladığımız bilgileri toplayacak ve yöredeki boy adlarından alınmış yer adları ile birleştirecek olursak, **Çankırı** ve yöresinde yerleşmiş olan **24 Oğuz boyuna** mensup oymakları şöyle sıralayabiliriz:

1. **KAYI**: Reşidüddin'in Oğuz boyları ile ilgili listesinde Kayılara ait pek çok yer adına ve teşekküle rastlanır. Kayı oymakları, **Avşar**, **Bayat** ve diğer boyların aksine olarak, **Yörükler** arasında, yani Anadolu'nun orta ve batı taraflarında bulunuyorlardı. XVI. Yüzyılda Kütahya sancağında **Kayı**, **Kayıcuk**, **Ulu Kayı**, **Kıçık Kayı** ve **Yavı Kayı** adını taşıyan toplam 172 vergi nüfuslu 8 köy vardı (27). Denizli, Menteşe, Saru-Han ve Karahisar'da da pek çok Kayı adlı boy, soy, oymak ve aşiret bulunuyordu (28).

XVI. Yüzyılda **Çankırı (Kengiri)** yöresinde **KAYI** adlı, Tosya'ya bağlı bir köy vardı. Diğerlerinin önünde **YAKA**, **BOZAR**, **HATUN**, **AŞĞA** (*Aşağı*), **YUKARI** sıfatlarını taşıyan **KAYI** köyleri bulunmaktaydı: Koçhisar'da **Yaka-Kayı** (2), Kengiri'da **Bozar Kayı**, Kurşunlu'da **Hatun Kayısı**, Karı Pazarı'nda **Aşğa** (=aşağı) **Kayı** ve **Yukarı Kayı** olmak üzere 7 Kayı adlı köy.

Bugün Kütahya il sınırları içinde Kayı adlı köyler şunlardır: Emet ilçesi, Hisarcık bucağına bağlı 716 nüfuslu Kayı köyü (29); Tavşanlı ilçesine bağlı 475 nüfuslu Kayı köyü (30). Bunların dışında, Afyon, Amasya, Ankara, Bolu, Burdur, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Erzincan, Eskişehir, Giresun, Isparta, Kastamonu, Kütahya, Niğde, Sivas, Tekirdağ, Tokat Uşak (Banaz)'ta da **Kayı** adlı köyler bulunmaktadır.

Kayseri ili sınırları içinde Kayı adlı köy yoktur. Fakat, Nevşehir-Hacıbektaş'ta 1; Niğde-Bor'da 1 ve Sivas-Suşehri-Akıncılar'da 1 Kayı adlı köy vardır.

2. **BAYAT**: XVI. Yüzyılda Bayatların Anadolu'daki iki kolu Ankara'nın Kalecik ilçesinde yurt tutmuş, bunlardan biri **Çuna**, diğeri de **Tavşancık** köylerine yerleşmişlerdi (31). Bu yüzyılda Bayat adını taşıyan bir oymağa **Kütahya Yörükleri** arasında da rastlanmaktadır. Kütahya'nın **Geyikler** yöresinde yaşayan bu oymak, II. Beyazıt döneminde 53 vergi nüfusuna sahipti. Aynı yüzyılda, bugün bir ilimiz olan Uşak yöresinde yaşayan **Boz Kuş** [hâlen Uşak'ın en büyük köylerinden **Bozkuş /Bolguş** da denir/]adlı büyük bir oymağın obaları arasında da 25 vergi nüfuslu **Kara Bayat** adlı bir topluluk vardı (32). XVI. Yüzyılda, Kengiri sancağında **Balum Bayad** adlı bir ekinlik ile Tosya'da **Bayat** adlı bir köy vardı. Ayrıca, Şeyhlu ve Uşak ilçeleri ile Kütahya merkez ilçede 112 vergi nüfuslu 3 Bayat adlı köy; Aslanapa bucağına bağlı 241 nüfuslu, bir diğeri Sabuncupınar bucağına bağlı 372 nüfuslu Bayat adlı 2 köy daha vardı (33). Bugün Denizli, Afyon ve Aydın'da birer; Manisa-Güzelhisar, Gördes ve Soma'da 3 Bayat adlı köy bulunmaktadır.

Kayseri ve yöresinde: Niğde-Bor'da, Sivas-Yıldızeli'nde, Yozgat-Osmanpaşa bucağında (Bayatören/eski: Bayatviran) **Bayat** adlı köy adları bulunmaktadır.

3. **YAZIR**: Anadolu'da Ankara, Antalya, Aydın, Burdur, Çorum, Denizli, Edirne, Eskişehir, Gaziantep, Kayseri, Konya ve Tekirdağ'da 18 Yazır yer adı bulunmaktadır. XVI. Yüzyılda **Kengiri** sancağının Kurşunlu kazasında **Yazır** adlı bir köy vardı. O zamanlar 24 **Yazır** köyü vardı.

4. **DODURGA**: Kaynaklarda Todurga ve Tödürge biçimlerinde de geçen bu boy adı Sivas-Zara'da **Tödürge** olarak yaşamakta idi. Sonraları 'Demiryurt' olarak değiştirilmiştir. XVI. Yüzyılda Kengiri sancağı Milan kazasına bağlı **Dodurga** adlı bir köy vardı.

5. **DÖĞER**: Kaynaklarda **Döger, Düğer, Döver, Düverlik** biçimlerinde geçen bu yer adı Kayseri-Himmetdede bucağına bağlı 1 köy adında bulunmaktadır.

6. **AVŞAR (AFŞAR)**: Avşarlar XI. Yüzyıldan itibaren Türk tarihinde önemli roller oynayarak adlarını zamanımıza kadar yaşatmış olan tek Oğuz boyudur. XV. ve XVII. Yüzyıllarda Anadolu'da Boz Ulus, Dulkadirli Avşarları [Maraş, Kars, Boz Ok, Yeni İl, Sis (Kosan)], **Aydın** ve **Uşak**'ta oldukça kalabalık bir **Avşar** topluluğu bulunuyordu (34). Uşak yöresi, XVI. Yüzyılda büyük bir Yörük topluluğunun yaşadığı yer idi. II. Selim zamanında bu Yörük topluluğu arasında oldukça büyük bir **Avşar** oymağı da bulunmaktaydı. Bu oymak, **Hoca Fakihlu** (54 vergi nüfuslu) (35), **Öksüzler** (102 vergi nüfuslu) (36), **Musacalu** (56 vergi nüfuslu), **Avşar** (56 vergi nüfuslu) (37) olmak üzere beş obaya ayrılmıştı. (38).

Kayseri ve yöresinde **Avşarpotuklu, Avşarsöğütlü**; Sivas ve Yozgat yöresinde Avşar adlı 6 köy bulunmaktadır. Kayseri Avşar boyunun en yoğun yaşadığı yörelerimizin başında gelir. XVI. Yüzyılda Kengiri sancağına bağlı Kargu, Merkez ve Tosya'da **Afşar** adlı üç köy vardı.

7. **KIZIK**: Tarihî kaynaklarda geçmemesine rağmen tahrir defterlerinde Kızıklara ait 28 yer adı tespit edilmiştir (39). Faruk Sümer'e göre, **Kızık** yer adlarından beşinin Ankara'nın **Çubuk** ve **Ayaş** ilçelerinde görülmesi, bu bölgeye Kızık boyuna ait oldukça önemli bir zümrenin yerleştiğini gösterir (40). XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağında yalnız 1 **Kızık** adlı köy (41); Karahisarı Sâhib Sancağı Sanduklu ilçesinde 1 **Yaka Kızık** ve 1 **Kızık** adlı köy vardı. Bugün Emet-Örencik Bucağı-Hacıbekir Kasabası ile Köprüören Bucağına bağlı 2 **Kızık**; Simav ilçesi Demirci Kasabasına bağlı bir **Kızıkçık** köyü olmak üzere 3 köy vardır (42). Bu köy adlarının XVI. Yüzyıldaki tahrir defterlerinde kayıtlı bulunmasından dolayı, yerleşmelerin bu yüzyıldan sonra olabileceği görüşü daha uygundur. Günümüzde Manisa yöresinde **Kızık** adlı yer adı bulunmamakla birlikte, en yakın il olan Balıkesir'de 1 **Ki-**

zık, 1 de **Kızıklı** olmak üzere 2 yer adı vardır. Bugün **Kayseri**'de 2 Kızık adlı köy vardır. Kırşehir-Kamanda **Karginkızıközü**; Sivas-Zara-Şerefiye'de **Kızık** adlı 1 köy bulunmaktadır. XVI. Yüzyılda Kengiri sancağı merkezinde **Kızık Yenicesi** adlı bir köy vardı. Komşu Ankara sancağında **Çay-Kızık** (Çubuk'ta), **Aşğa/Kösre-Kızık** (Çubuk'ta), **Algır-Kızık** (Çubuk'ta), **Billüce-Kızık** (Ayaş'ta), **Kızık** (Ayyaş'ta) köyleri vardı.

8. **BEĞ-DİLİ**: Anadolu'da **Beğdili**, **Beydili**, **Badıllı** (Malatya'da bir mahalle adı) olarak geçen bu boy adına XVI. Yüzyılda Bedil biçiminde de rastlanmıştır. Çankırı'ya komşu olan Sivas-Hafik'te **Beydili** adlı 1 köy vardır. Diyarbakır yöresindeki **Malabadi** köprüsünün adındaki [**Badi**] sözcüğü de **Beğ-Dili**'den bozulmadır: **Beğ-Dili** > **Beydili** > **Bedili** > **Badıl(lı)** > **Badili** > **Badi**. Malabadi'nin anlamı 'Beğdililerin malı' demektir. XVI. Yüzyılda Kengiri sancağına bağlı Kargu kazasında **Beğ-Dili** adlı bir köy vardı. Çevre illerden Çorum'un İskilip, Çorumlu, Katar, Eğirdür kazalarında 5; Sivas'ta 3 **Beğ-Dili** adlı köy vardı.

9. **KARGIN (KARKIN/KARKUN)**: XVI. Yüzyılda Kengiri sancağı merkezde **Kınıkcık Kargin**, Tosya'da **Karkın** adlı 2 köy vardı. Bu boy adı Kırşehir'de Kargin-Kızıközü, Kargin-Meşe, Kargin-Selimağa, Kargin-Yenice; Sivas'ta Kargin (2), Çorum İskilip'te Ulu-Karkın, Dere Karkın, Sivas'ta Karkın/Kargun (8), Niğde'de Kargin (1) adları ile yaşamaktadır. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde de Ulu-Karkın, Küçük Karkın, Dere-i Karkın, Karkın-Dere, Karkın-Bükü, Sivri-KarkunKrkıncık, Yassı-Karkın, Kınıkcık Karkın, Kargun Kayası adları ile 65 köy vardı.

10. **BAYINDIR**: XVI. Yüzyılda Kengiri sancağı merkezinde Bayındır adlı bir köy vardı. Anadolu'nun pek çok yöresinde bulunan bu boy adına Kayseri yöresinde yalnız Kırşehir-Kaman'da rastlanmaktadır. Ankara'ya bağlı Yaban-Âbad ve Kasaba kazalarında olmak üzere 2; Çorum Osmancık'ta 1; Sivas-Tokat'ta 1 Bayındır köy adı vardı.

11. **ÇAVUNDUR (ÇAVULDUR/ÇAVDUR)**: XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda 20 köy ve 1 ekinlikte rastlanan bu boy adı Ankara sancağına bağlı Kasaba ve Çubuk'ta 3; Sivas Kaz-Âbâd, Artuk-Âbad ve Sûnisa'da 3; Kengiri sancağı Kurşunlu kazasında **Çavundur** biçiminde yaşamaktaydı.

12. **ÇEPNİ**: XVI. Yüzyıl Kengiri sancağı Tosya kazasına bağlı **Çepni** adlı bir köy vardı. Kaynaklarda **Çepni**, **Çetmi** ve **Çetme** olarak geçen bu yer adına Ankara (Yaban-Âbad), Çorum (2) ve Sivas-Gemerek'te **Çepni** olarak rastlanır.

13. **SALUR**: Yörede Kayseri-Güneşli bucağı; Yozgat-Sorgun'da **Salur**, Nevşehir'de **Aksalur**, Sivas Merkez, Zile, ve Koç-Hisar'da, Çorum'da **Salur** adı ile bulunmaktadır. XVI.Yüzyıl Kengiri sancağı Karı-Pazarı kazasına bağlı **Salur** adlı bir köy vardı. Salur, Oğuzların tarihinde önemli roller oynamış boylardan birisidir. Moğol devrine kadar **Salgur** biçiminde yazılan bu boy adı /-g-/ sesinin düşürülmesi ile **Salur** olmuştur. **Dede Korkut Destanları**nda adı geçen Salurlar, Oğuz elinde en şerefli mevkide bulunuyorlardı. Oğuz elinin hâkimi **Kazan Beg** de Salurlardan idi. Salurların Orta Asya ile Fars bölgesinde uzun ve muhteşem bir tarih geçmişi vardır. Salurlardan ayrı ayrı kollar o zamanki Kürt ve Fars bölgelerinde yurt tutarak siyasî faaliyet göstermişlerdi. XIII. Yüzyılın ikinci yarısında Denizli kesimindeki uc beylerinden **Salur Beg**'in bu boydan olduğu bilinmektedir.

14. **ALA-YUNDLU**: XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda 29 **Ala-Yundlu** adlı köy vardı. Bunlardan üçü Ankara'da, 3'ü Sivas'ta, biri Kengiri sancağı Çerkeş kazasında idi.

15. **YÜREGİR**: Kaynaklarda **Yüreğil**, **Üreğil**, **Öreğil**, **İregür** ve **Öregel** biçimlerinde geçen bu Oğuz boyu yer adına komşu illerden Ankara ile Sivas-Hafik/-Şarkışla'da rastlanmaktadır. XVI. Yüzyılda Kengiri sancağı Koçhisar kazasına bağlı **Üreğir** adlı bir köy vardı.

16. **İĞDIR**: XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda 32 adet İğdir adlı köy ya da ekinlik adı vardı. Bunlardan ikisi Kengiri sancağı Kurşunlu kazasına bağlı *Sortuk* (?) *İğdir* ve *İğdircik* adları ile yaşıyordu. O devirde Ankara'da 1; Sivas'ta 2 İğdir vardı.

17. **BÜĞDÜZ**: *Dede Korkut*'ta biçiminde kişi adı olarak da geçen bu boy adına XVI. Yüzyıl Kengiri sancağı Karı Pazarı ve Kalecik'te 2; Çorum'da 1; Sivas'ta 2 köy ve ekinlik adında rastlanmıştır. Anadolu'da **Büğdüz**, **Büydüz** biçimlerinde Ankara-Çubuk-Akyurt, Burdur (Merkez), Çankırı-Orta, Çorum (Merkez), Eskişehir-Alpu buc., Gaziantep-Oğuzeli'nde rastlanan bu boy adı Kırşehir-Kaman'da **Büğüz** olarak görülür. (-d-) ünsüzü düşmüş olmalıdır. Niğde'de de **Büğüzaman** birleşik adında yaşamaktadır.

18. **YIVA**: Bugün Anadolu'nun çok az yöresinde *YUVA* biçimine dönüşen bu boy adına XVI Yüzyılda Çankırı ve yöresinde Ankara (Çubuk)'da (1); Çorum'da (1); Sivas'ta (1) ve Kengiri sancağı Koçhisar kazasında (1) yaşamakta idi. O zamanların Divriği sancağında da *Yivalu* adlı bir ekinlik vardı.

19. **KINIK**: Kınıklar, bilindiği gibi, Selçuklu hânedanını çıkaran boy olup, F. Sümer'in '*Oğuzlar – Türkmenler*' adlı eserinde verdiği cetvelde 81 köy adı ile Kayı ve Avşarlardan sonra üçüncü sırada yer almaktadır (43). XVI. Yüzyılda Anadolu'da Hüdâvendigâr livası, Ankara, Kütahya, Karasi, Konya, Malatya, Maraş, Sivas ve **Aydın** yörelerinde **Kınık toplulukları** vardı. Ankara Yörükleri arasındaki **Kınık oymağı** 123 vergi nüfuslu olup, Seferihisar (Sivrihisar) yöresinde yaşamakta idi. Aydın sancağında ise **Karaca Koyunlu** topluluğu arasında bulunan Kınık oymağının vergi nüfusu 37 idi. Bu yüzyılda Kütahya Sancağında da çok kalabalık bir Kınık topluluğu yaşamıştır. **Yaka Kınık**, **Dere Kınık**, **Toyca Kınık** ve **Kınık** (3 adet) adlı ve toplam 254 vergi nüfuslu 9 köy adı bulunmaktaydı (44). XVI. Yüzyıl Kengiri sancağı Merkez, Koç-Hisar, Tosya, Çerkeş ve Kargu'da **Kınıkçık Kargın**, **Kınık**, **Kara-Kınık**, **Kınık Özü** adlarında 5 köy vardı.

20. **EYMÜR**: XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda bu boya ait 71 yer adı vardı (45). Bu yer adlarından 5'i Kütahya Sancağına bağlı Altıntaş, Aslanapa, Yalak, Şeyhlu ve Homa kazalarına bağlı köylerdi (46). F. Sümer, 'Anadolu'da Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller' (47) adlı makalesinde Eymürlerden bahsederken, **İmir**, **İymir**, **Eymur** ve **Emir** adlarını taşıyan köylerin adlarını **Eymür** adına bağlamaktadır. Bu görüşe dayanarak, bugün Altıntaş ilçesine bağlı 489 nüfuslu (48) Eymir adlı köyün dışındaki **Emirler** (Tavşanlı, 351 vergi nüfuslu) (49)'i de **Eymür** ile birleştirebiliriz. XVI. Yüzyılda Batı Anadolu'da Söğüt ve Aydın yöresinde Eymir boyuna rastlanmıştır. Bunlardan Söğüt'de olanı Söğüt Yörükleri arasında idi ve **Eymürlü** adını taşıyordu (50). Aydın yöresinde ise Karaca Koyunlular arasında **Eymirler** ve **Sarı Eymir Oğlu İsa** adlı iki oymak bulunmaktaydı. Bunlardan Eymirler veya İmirler adını taşıyan oymak 111; Sarı Eymir Oğlu İsa adlı oymak da 71 vergi nüfuslu idi (51).

Yörede Sivas-Hafik/-Kangal-Kavak/-Zara'da **Eymir**; Tokat-Reşadiye'de **Eymür**; Yozgat-Sorgun'da **Eymir** olarak rastlanmaktadır. Görüldüğü gibi Çankırı ve yöresi (Ankara, Çorum, Sivas) 24 oğuz boyundan yirmisinin yurt tuttuğu bir ilimizdir. Üniversitesi yeni kurulan bu küçük fakat kültür bakımından çeşitli zenginlikleri sahip bu ilimizin ağır özel-likleri tez elden derlenip (**ÇANKIRI VE YÖRESİ AĞIZLARI –Ses, Biçim Bilgisi, Sözlük**) adı ile yayımlanmalı ve Anadolu ağızları içindeki sınıflamada yerini almalıdır.

[Anadolu'daki Oğuz boylarının dağılımı için bk.: T. Gülensoy, '24 Oğuz Boyunun Anadolu'daki İzleri', *Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı 1977*, s. 73-97.]

NOTLAR:

1. F. Sümer, 'Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?', **Belleten** XXIV, S. 96, s. 571- 592
2. a) İ.H. Uzunçarşılı, **Kütahya Şehri**, İstanbul 1932; b) Ahmed tevhid, 'Kütahya'da Germiyan Beyleri', **TOEM** 1 (1911); c) İ.H. Uzunçarşılı, 'Germiyanogulları', **İA**, C. IV.; d) Melikof-Sayar, 'Germiyanogulları', **Eİ2**; e) T. Gökbilgin, 'Kütahya', **İA**, C. VII.; M. Ç. Varlık, **Germiyanogulları Tarihi (1300-14029)**, Ankara 1971
3. İ. H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi I**, Ankara 1972, s. 98
4. M. Ç. Varlık, **a.g.e.**, s. XII-XIII
5. O. Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti**, Ankara 1965, s. 208
6. Michal le Syrien, **Chronique, Fr. Trc. Chabot**, Paris, 1905, s. 157
7. O. Turan, **a.g.e.**, s. 30
8. **a.g.e.**, s. 214-215
9. **a.g.e.**, s. 214
10. M. Ç. Varlık, **Germiyanogulları Tarihi**, Ankara 1974, s. 1
11. Müneccimbaşı, **Câmi'ü'd-Düvel**, Süleymâniye Esad Efendi Ktp., Nu. 2103, vr. 556a; Türkçe tercümesi: **Safâ'îfü'l-Ahbar**, İstanbul 1285, C. III, s. 35
12. N. Asım-M. Arif, **Osmanlı Tarihi**, İstanbul 1335, C.I, s. 494; H. Edhem Eldem, **Düvel-i İslâmiyye**, s. 292; P. Vittek (çev.: O. Ş. Gökyay), **Menteşe Beyliği**, Ankara 1944, s. 28-29; İ. H. Uzunçarşılı, 'Germiyanogulları', **İA/IV**, s. 767
13. H. K. Kadri, **Türk Lûgatı IV**, İstanbul 1945, s.55
14. **Kütahya'da Germiyan Beyleri**, s. 505
15. London 1968, s. 147, 290, 306
16. **Neşrî**-Menzel, s. 21; **Neşrî**-TTK, s. 65
17. Âlî, **Kühü'l-Ahbar**, C. V, İstanbul 1273, s. 23
18. Z. V. Togan, **Umumî Türk Tarihine Giriş**, İstanbul 1970, s. 485; Ş. Tekindağ, **Anadolu'da Türk Tarihi ve Kültürü**, Trabzon 1967, s. 167
19. **Târih-i Osmânî**, C. I, İstanbul 1273, s.96-97
20. **Anadolu Beylikleri**, s. 39
21. **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, Ankara 1959, s. 35
22. **gös.yer.**
23. İzbranniya Soçineniya I. **Gosudarstvo Seljukidov Moloy Azii**, Moskov 1960, s. 496, not. 147
24. M. Ç. Varlık, **a.g.e.**, s. 8
25. **a.g.e.**, s. 8
26. Kütahya merkez ilçesine bağlı 'Horzum aşireti Ovacık' adlı bir köy vardır. (bk. **Köylerimiz**, İstanbul 1928, s. 890)
27. F. Sümer, **Oğuzlar-Türkmenler**, Ankara 1972, s. 424-425
28. F. Sümer, **a.g.e.**, s. 218-219
29. **Kütahya İl Yıllığı-1973**, s. 76
30. **a.g.e.**, s. 87

31. F. Sümer, *a.g.e.*, s. 231
32. *a.g.e.*, s. 232; F. Sümer, 'Bayatlar', *TDED* IV/4, 1952, s. 382, 393
33. Kütahya İl Yıllığı-1973, s. 61-63.
34. Şimdiki adı: **Hocalar**
35. Şimdiki adı: **Öksüz**
36. Şimdiki adı: **Mollamusa** olan 490 nüfuslu bu köy olabilir. (34-36. notlar için bk. **1970 Genel Nüfus Sayımı**, s. 581-582)
37. Uşak il sınırları içinde **Avşar** adlı bir köy yoktur.
38. F. Sümer, *Oğuzlar*, s. 277
39. F. Sümer, *a.g.e.*, 295
40. *a.g.e.*, 295
41. *gös.yer.*
42. **1970 Genel Nüfus Sayımı**, s. 582
43. F. Sümer, *Oğuzlar*, s. 369
44. *a.g.e.*, s. 459
45. F. Sümer, *Oğuzlar*'daki cetvel, s. 449-450
46. *gös.yer.*
47. F. Sümer, 'Osmanlı Devrinde Anadolu'da Üçoklu Oğuz Boyuna Mensup Teşekküller', *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XI/1-4 (1949-1950), s. 459-466
48. *Kütahya İl Yıllığı-1973*, s. 67
49. *gös.yer.*
50. *Oğuzlar*, s. 347
51. *a.g.e.*, 348

SİVAS KAYNAKLI CÖNKLERDE SARI SALTUK

SARI SALTUK IN SIVAS COLLECTIONS

САРИ САЛТУК В ДЖОНКАХ СИВАСА

Dr. Doğan KAYA*

Özet

Sarı Saltuk, Türk kültür hayatında olduğu kadar Hristiyan kültüründe de çok önemli bir yere sahip ulu bir kişiliktir. Ebu'l-Hayr Er-Rumi tarafından yazılan Saltukname adlı eserden Sarı Saltuk'un tarihi kişiliğini öğreniyoruz. Bilinen bilgilere göre Sarı Saltuk 13. yüzyılda Anadolu'ya gelmiştir. Anadolu ve Rumeli'yi yedi yıl dolaşmıştır. Ata binmeyi, kılıç kullanmayı, ok atmayı bilen cengaver bir dervıştır. 99 yıl yaşadığı söylenir. Rumeli'nde İslamiyeti yaydığı, kötülerle mücadele ettiği ve bu sebeble çok sevildiği anlatılır. Türbe ve makamları gerek Anadolu'da gerekse Rumeli'de pek çok yerde bulunmaktadır. Bilinen 10 yerdeki makam ve türbeleri bugün bile ziyaret edilmektedir. Bu makalede; Sivas yöresinde Divriği'de ele geçen ve Sarı Saltuk'tan söz eden iki cönk tanıtılmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Sarı Saltuk, Anadolu, Rumeli, Cönk, Saltuknâme.

Abstract:

Sarı Saltuk is a great personality and has significance both in Turkish cultural life and Christian culture. From the book Saltukname written by Ebu'l-Hayr Er-Rumi, we are informed of historical personality of Sarı Saltuk. According to what is known so far, Sarı Saltuk came to Anatolian in the 13. century. He traveled Anatolia and Rumelia in seven years' time. He is a warrior dervish who knows how to ride a horse, to use a sword, and to shoot arrows. It is said that he lived for 99 years. It is told that he spread Islam in Rumelia, struggled against the bad, and therefore, he was loved very much. His sepulchers and quarters are located in many places both in Anatolia and Rumelia. Even today 10 of his quarters and sepulchers known, are visited.

In this article, information is presented on two conks (collections) found in Divriği of Sivas environ which refer to Sarı Saltuk.

Key Words: Sarı Saltuk, Anatolia, Rumelia, Conk, Saltuknâme.

* Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Halk Edebiyatı Uzmanı.Sivas/TÜRKİYE

Резюме :

Сары Салтук – важная личность как для турецкой народной литературы, так и для христианской. Мы можем получить сведения об исторической личности Сары Салтука из «Салтукнаме», написанном Эбуль-Хайр Эл-Руми. Как известно, Сары Салтук появился в Анатолии в XIII веке. Обошел Анатолию и Рум в течение семи лет. Был воинственным дервишем, хорошо владевшим мечом и луком и считался хорошим наездником. По преданиям, прожил до 99 лет. Был любим вследствие того, что в Руме распространял ислам и воевал с неверными. Его тюрбе известны во многих местах как Анатолии, так и Рума. Свыше десяти тюрбе, которые, как считают, принадлежат ему, и сегодня открыты для посетителей. В данной статье хотим ознакомить с двумя джонками, рассказывающими о Сары Салтуке, найденными в местности Дивриге близ Сиваса.

Ключевые Слова: Сары Салтук, Анатолия, Рум, Джонк, Салтукнаме.

1040 Dandenekan ve daha sonraki 1071 Malazgirt zaferlerinden sonra Anadolu, dinî, askerî, sosyal ve iktisadî bakımdan yeni bir hüviyet kazandı. Bu yeni yapının teşekkülünde birtakım zümrelerin oynadığı rol, azımsanmayacak derecede fazladır. Âşıkpaşaoğlu bu zümreleri dört grup altında toplamıştır: Anadolu Gazileri, Anadolu Ahıları, Anadolu Abdalları ve Anadolu Bacıları. Anadolu'nun hatta Rumeli'nin Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında bu zümrelerin payı büyüktür. Onların faaliyetleri ve gayretleri sayesinde, buralar manen fethedilmiş, böylece gelecek için sağlam zemin hazırlanmıştır. Bu konuda Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan Kolonizatör Türk Dervişleri adlı eserinde şunları ifade etmektedir:

“Osmanlı padişahlarını Rumeli’ndeki fütuhatları ve icraatları esnasında bir takım Ahiler, Şeyhler ile münasebette görüyoruz. Aynı teşkilat, aynı akın Rumeli’ne de geçmiş ve kendisine mahsus usullerle oraları da Türkleştirmeye, İslâmlaştırmaya ve imar etmeye çalışmaya koyulmuştur .”

“Yeni fethedilen bir Hristiyan memleketinde, gelip dağ başlarında yerleşecek oraların imar ve ehemmiyeti ile meşgul olacak ve tesis ettikleri merkezlerle Türk dili ve dinini yaymaya başlayacak misyonerlere ve gönüllü muhacirlere malik olmak ise; yeni kurulmakta olan Türk devletinin en büyük kuvvetini temsil etmekte olduğu meydandadır .”

Türk kültür hayatına bakıldığında derviş, şeyh, pir, dede, baba adlarıyla anılan Anadolu Abdallarının yüzyıllar boyunca toplum üzerinde müessir olduğu görülür. Babalar konusunda hacimli ve önemli bir çalışma Prof. Dr. Abdurrahman Güzel ve Ş.K. Seferoğlu tarafından yapılmıştır. Çalışmada “Baba”ların Türk kültüründeki yeri ve Türkiye’deki yatırımları üzerinde durulduktan sonra onların sadece edebiyatımızda, musikimizde, dinimizde, coğrafyamızda, folklorumuzda değil kültürümüzün her kesiminde tesirli oldukları hükmüne varılmıştır.

dından söz ettiğimiz yüzlerce ulu zattan birisi de Sarı Saltuk’tur. Saltuk,Türk kültür hayatında olduğu kadar Hristiyan kültüründe de çok önemli yere sahiptir. Halkın yüzyıllardır tevaccüh edip bu güne kadar adını ve hatırasını yaşatması da bunun açık bir delilidir.

Saltuk’u anlatan ilk eser Şehzade Cem Sultan’ın emri ile Ebu'l Hayr Er-Rumi yazılmıştır. Ebu'l Hayr Er-Rumi, 1473’te başladığı Saltukname adını verdiği bu eserini Anadolu ve Rumeli’yi yedi sene adım adım dolaşarak vücuda getirmiştir. Saltuknamede ağırlıkta olan konu; Saltuk’un efsanevî gücü ve Türklerin Anadolu’yu yurt edinmeleri sırasında gösterdik-

leri mücadeleleri çerçevesinde mücadelesine onun Türk kahramanı ve velisi olarak ön plana çıkarılmasıdır.

Saltuk'tan söz eden başka eserler de vardır. Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesi, Otman Baba Velâyetnamesi, Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi bu eserlerin başında gelir. Saltuknameye göre Saltuk, Anadolu'ya 13. yüzyılın ortalarında gelmiştir. Asıl adı Şerif Hızır, babasının adı Seyyid Hasan'dır. Üç yaşındayken babasız kalan Şerif Hızır'ı Seravil adındaki bir lala yetiştirir. Seravil ona, ata binmeyi, ok atmayı, kılıç kullanmayı öğretir.

Sarı Saltuk birtakım olağanüstülüklerle sahiptir. Düşmanları olan kâfirler, zalimler, cadılar, devler, canavarlar ve kötü cinler onu ok, kılıç ve büyü ile bir türlü öldüremez. Buna ateşe atma da dâhildir. İyi cinler ve melekler ona hep yardım ederler. Bir söylentiye göre Sarı Saltuk 99 yıl yaşamıştır. Ölüm tarihi olarak Abdülbaki Gölpınarlı 1291, Zeki velidi Togan 1256/ 57 olarak kabul eder. Sarı Saltuk'un ölümü önce zehirlenip ardından da hançerlenmek suretinde olmuştur.

Türbesi yahut makamları ile ilgili olarak gerek Anadolu'da ve gerekse Rumeli'nde pek çok yer bulunmaktadır. Kaliakra (Varna/Bulgaristan), Babadağ (Romanya), Ohri (Makedonya), Blagay ve Korfu (Bosna-Hersek) Prizren, Bivania (İsveç), Kruya (Arnavutluk), Babaeski, Hozat (Tunceli), Diyarbakır, Bor (Niğde), Rumeli Feneri (İstanbul), İznik (Bursa) bu yerlerden bazılarıdır.

Burada Sarı Saltuk'tan bahseden iki eseri tanıtmaya çalışacağım. Bunlar yazma eserler olup her ikisi de Sivas'ın Divriği ilçesinde yazılmıştır. Bunlardan birinci eser, Divriği İlçesi, Aydoğan Köyü'nde tutulmuştur. Tamamı 98 varaktır. Rik'a yazı çeşidi ile yazılmış olup 15 X 32 cm. boyutundadır. Cönk, muhteva itibarı çeşitlilik göstermektedir. İçerisinde Ale-vî-Bektâşî inancına sahip şairlerin (Abdâl Musa, Âhu Baba, Gedayî, Biçâre, Derviş Ali, Derviş İbrahim, Derviş Muhammed, Er Mustafa, Fuzulî, Hatayî, Hüseyin, İrşâdî, Kaygusuz Abdal, Kul Himmet, Kul Veli, Muhammed, Muhyî, Nakşî, Nesimî Sultan, Niyazi, Noksanî, Pîr Sultan Abdal, Sefil Ali, Ulvî, Veli, Virâni Sultan, Yunus) 46 şiiri bulunmaktadır. Ayrıca üç adet de mahlassız şiir bulunmaktadır. Ayrıca "Tarık-ı İmam Caferî's Sâdık" başlıklı bir kısım ve Kaygusuz Abdâl'in "Vücûdnâme" "Budalanâme" ve "Kitâb-ı Miglâte" adlı mensur eserlerinden bölümler yer almaktadır. Bu eserlerden "Budalanâme" ve "Kitâb-ı Miglâte" cönkte, "Hezâ Kitâb-ı Pendnâme Evliyâ-yı Bektâşî Gaygusuz Baba" başlığı altında kaydedilmiştir. Cönkün önemli bir bölümünü de Hacı Bektaş Veli'nin menkabelerini anlatan Velâyetnâme" oluşturmaktadır. Bütün bu özelliklerinden dolayı söz konusu cönk, kültürümüz açısından oldukça kıymetli yapıya sahiptir. İncelemesini yaptığımız ve Sarı Saltuk'a ait olan bölüm cönkün 69b - 71a varaklarında kayıtlıdır.

Tanıtacağımız ikinci yazma nüsha özel kitaplığımızda mevcut olup tamamı Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesini ihtiva etmektedir. Eser; "Hezâ Kitâb-ı Pîr Hünkâr Hacı Bektâşî Veli Kaddesallahü Sırrehü'l 'Aziz Hazretleri'nin Velâyetnâmesidir." başlığını taşımaktadır. 18 X 23,5 cm. boyutundadır. Yazı boyutları ise 14,5 X 21,5 cm.'dir. Rik'a ile yazılmıştır. Divriği 'de tutulduğunu tahmin ettiğimiz bu eserin müstensihe ile ilgili herhangi bir kayıt yer almamaktadır. Bazı sayfalarında 18, bazılarında da 19 satır bulunmaktadır. Eserde yer yer manzum ifadelere yer verilmiştir. Eserin sonunda R. 1316 (M. 1900) tarihi yazılıdır. Velâyetnamede Sarı Saltuk bahsi 62a- 65a'da bulunmaktadır. Ekte sunduğumuz metin bu ikinci nüshaya aittir. Aslında her iki nüsha arasında birkaç kelimenin dışında fark yoktur. Bu bakımdan burada, bir nüshanın metnini vermekle yetindik. Tanıttığımız eserlerde anlatılan Sarı Saltuk'u şu şekilde özetleyebiliriz: Hacı Bektaş Veli, İrfan Dağı'nın eteğinde Zemzem Pınarı denilen koyun gütmekte olan Sarı Sultuk'u görür. Ona nazar eder. Bir tahta kılıç kuşadır ve yedi ok verir. Yanına Ulu Abdal'la Küçük Abdal'ı katar. Sarı Saltuk, Hünkâr'a

niyaz eder ve onun himmetini alıp Karadeniz kenarına varır. Seccadesini Karadeniz'in üzerine serer ve Ulu Abdal ve

Küçük Abdal'la üzerine oturur. Dalgalar onları Gürcistan'a götürür. Gürcistan'da Gürleş adında bir padişah vardır. Denizden kendilerine doğru seccade üzerinde üç kişinin geldiğini görünce, onların boş kimseler olmadığını anlar. Kendisi ve halkı Sarı Saltuk'un ve iki abdalın ellerini öperler. Sarı saltuk bunları Hak dini İslâmiyet'e davet eder. Bunu kabul eden Gürleş ve tebası hep birlikte Müslüman olurlar. Sarı Saltuk tekbir ile Gürleş'in başına taç giydirir. Onlarla vedalaşıp sahile gelir. Yine seccadesini denizin üzerine serip üzerine otururlar. Seccade onları Rum mülkünde Gülizar Kalesine kadar getirir. Ulu Abdal ve Küçük Abdal kapıdan, Sarı Saltuk da kale burcuna tırmanarak kaleye girerler. Kalenin beyi Müslüman değildir. Orada halkı tedirgin eden yedi başlı bir ejderha vardır. Sarı Saltuk bir nara atar. Ejderha gelip Sarı Saltuk'a saldırır. Saltuk elindeki yedi okla ejderhanın yedi başını oklar. Ejderha kuyruğuyla Saltuk'ı sıkmaya başlar. Saltuk, Hızır'dan imdat ister. Hızır gelip, belinde bağlı olan kılıçla ejderhayı kesebileceğini söyler. Sarı Saltuk, kılıcını çıkarıp ejderhanın yedi başını da keser. Ulu Abdal ve Küçük Abdal, susuz kaldıklarını söyler. Saltuk, eliyle yeri eşeler ve oradan tertemiz bir su çıkmasını sağlar. Durumu kalenin beyine haber verirler. Saltuk'un yaptıklarından haberdar olan kale beyi ve adamları Müslüman olurlar. Sarı Saltuk, diyar-ı Rum'da ve Rumeli'nde daha pek çok kerametler gösterir. Yıllar sonra Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi ziyaret etmek ister ve Sulucakarahöyük'e gelir. Ancak Hünkâr vefat ettiği için onu göremez. Hünkâr'ın evinde Ecek adında temiz ve işine dürüst bir çiftçi vardır. Ancak birgün çift sürerken hırslanıp öküzü modullar. Bu sırada canı yanan öküz dile gelip kendisini niçin modulladığını sorar ve ertesi günü Sarı Saltuk'un gelip kendisini kurban edeceğini söyler. Çiftçi bu durumu gelip Çelebilere bildirir. Sabah olunca Sarı Saltuk Kırşehir yolundan Sulucakarahöyük'e gelir. Büyük bir meclis toplayıp istişare ederler. Konuşan öküzü getirip kurban ederler. Sarı Saltuk burada bir müddet kaldıktan sonra Gülizar Kalesine gider. Ölüm vakti geldiğinde yine kerametini izhar eder. Vefat ettiğinde bunu haber alan muhiblerinin bir tabut hazırlamalarını ve huzuruna koymalarını vasiyet eder. Hangi tabutta bulunur ise onların kendisini defnetmesini ister. Rivayete göre Sarı Saltuk hazırlanan tabutların hepsinde de bulunmuş. Herkes Sarı Saltuk'u kendi tabutunda sanıp kendi yerinde defnetmiştir.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Sarı Saltuk keramet sahibi, eli kılıç tutup ok atabilen bir kişiliğe sahiptir. İslâm'a yaptığı hizmeti Hünkâr'ın himmeti ve rızası doğrultusunda karşılıksız olarak yapmıştır. Anadolu'nun hatta Balkanların Türkleşmesinde ve İslâmlaşmasında payı olan alp-erendir. Yukarıda sözünü ettiğimiz pek çok yerde makam yahut türbesinin bulunması da bunun ispatıdır.

METİN

62 a Raviyan-ı ahbardan mervidir ki Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş-i Veli İrfan Dağı'nda Ağ Çilehanede idi. Çıkıp Zemzempınarı kenarına geldi. Gördi kim bir çoban koyun güderken yanına varıp adın nedür dedi. Çoban eyitti: "Sarı Saltık" dedi "Buyurun hizmetinde olalım" dedi. Hazret-i Hünkâr eyitti "Birüsini Rumeli'ne saldı." deyü arkasın sığadı gözlerin sığadı. Safâ-nazar himmet erenlerin nazarı kimyadur. Kara toprağa nazar etse altın olur. Andan cümle hicapları mürtefi olup makamat-ı menazil kat edüp erlik mertebesine irdi. Hâl ahval ne idigün bildi.

"Erenler şahı koyunu nice edelim?" Hazret-i Hünkâr eyitti: "Issı gelinceye bu yerden gitmeyenler. Heman sen üstad nefesi ol. Dediğimiz işe yüri. İki-bir itme doğru yola var. Biz

sana kulağuz.” Dedi. Hünkâr ululuğu Sarı Saltuğa bir ağaç kılıç kuşadup ve yedi dade ok virüp Ulu Abdal ve Küçük Abdal’ı mâan gönderdi.

Andan Sarı Saltık Hazret-i Hünkârın nazarında niyaz edüp hayır dua himmetin aldı. Dest-i şeriflerin pus idüp revane oldu. Hz Hünkâr eyitti: “Saltuk’ım! Sakın zevk çekmeye-sin. Senünle bilevüz. Hiç gam yime. Sana her kande kitsen senin ile yoldayuz.” dedi. Sarı Saltık Hünkâr’a veda edip Ulu Abdal Küçük Abdal doğru senin yolın üstünden Karadeniz

62 b kenarına geldi. Hırka Kaya nam bir kayanın üzerine çıkıp bir miktar oturdular. Bir avıç kadar yaşıl ot bitmiş idi muayyen görünür. Andan denizin kenarına seccade saldı ve kendüsi geçip oturup andan sağ yanına Ulu Abdal ve sol yanına Küçük Abdal oturdu. Eyitti: “Ey erenler erenler! Seccadesin ne tarafa salar ise siz dahi o tarafa revân olun.” didi. Andan Karadeniz sâkin oldu. Sarı Saltık Sultan’ın seccadesi adam yürür gibi deniz üzerinde yürüdü. Andan seccade Gürcistan’dan yana revan oldu. Abdallar Sarı Saltık Sultan’a eyittiler “Seccade sol canibe gitti.

Rumeli’ne gitse sağ tarafa giderdi.” Dediler. Sarı Saltık deniz yüzünde eyitti:

“Görelim erenlerin hikmeti nedür.” dedi. Seccade sahile azm idüp Gürcistan iline yaklaştı. Gürcistan’ın Gürleş nam bir padişahı var idi. Ol gün yüz nefer ile kenârına geldiler. Gördü kim denizin yüzünde bir karaltı gelür. Ol Gürcü padişahı kavmiyle bakup eyittiler. “Gemiye benzemez. Acep bu ne ola?” dediler. Bazısı eyitti: “Ağaç kökikidir.” Bazısı “Gemi paresi.” didiler. “Mevc getirür.” dediler. Takim yakın geldi. Gördüler kim üç kişi bir seccade üzerine binmiş deniz yüzünde gelürler. Gürcü Padişahı kavmiyle eyittiler: “Bunlar tehi kimseler değildir. Bu resme halı üzerine oturup deniz yüzünde gezmek her kimsenin elinden gelmez.” didi. Ol seccade deniz kenarına geldi. Durup andan Sarı Saltık abdallar ile inüp taşra çıktılar. Seccadeyi silküp

63 a omuzlarına aldılar Gürcü Padişahı kavmiyle cümle atlarından inüp gelip Sarı Saltuk Sultan’ın elinden öpdiler. Ulu ve Küçük Abdal ile görüşdiler. Gürcü Padişahı indi. “Bunlar Hak Teala’nın sevgülü kullarıdır.” deyüp bunları makamına davet eyledi. İcâzet gösterüp gitmeye yüz tutdılar. Erenleri atlarına teklif idüp bindirdiler. Padişahları dahi piyade olup makamlarına geldiler. Bir nice gün ziyafet eylediler. Ba’de Sarı Saltuk bildi kim bunlar Müsliman değildir. Dine da’avet eyledi. Gürleş dahi “Lâ” demeyüp imana geldi ve kavmi dahi Müsliman oldular.

Sarı Saltuk Sultan gice götürüp başlarına taclar dikdi. Tekbirleyüp başlarını giydürdi dahi veda idüp deniz kenarına geldiler. Yine seccade suya salup üslub üzere gelip oturdular. Sarı Saltuk eyitti: “Seccadesin ne tarafa saldı ise revane olgıl” didi. Andan seccade Rum mülkine revan oldu. Gülizar Kalası’na gelüp bu canibden ol Gürcü Padişahı hayatta oldukça kendi kavmi de Müslimanlar idi ve başlarına hüsn-i misali tac var idi. Padişah dünyadan rihlet ittikte ol kavim yine evvelki dinlerine döndiler. Likin başlarında olan tacları çıkarmadılar. Hâlâ ol etrâfın dahi şimdi giydükleri oldur. Biz girü sözümüze gelem. Andan ol seccade derya yüzünden Rum iline teveccüh oldu. Ta kim Zeburca vilâyetin üstü yanında Gülizar nâm bir kal’anın katına gelip turdı. Ayrık gitmedi. Sarı Saltuk Sultan abdallara eyitti: “Erenlerin

63 b Bizi bunda gönderdiğinin bir hikmeti vardır. Siz kapudan tolanın biz kaleye buradan çıkalım.” didi. Pes Ulu Abdal ve Küçük Abdal kapuya dolanıp Sarı Saltuk kal’anın yalmanına tırmandı. Kayaya yapuşduğu vakit kaya ellerine yapuşup tutmak olurdu ve ayakların basdıkaçı taş gömülüp basmak olurdu.

Hâlâ izleri mu’ayyen görünür. Ta kim bu vechile ol kal’a üzerine çıktı. Pes ol kal’a Laz evlâdından bir Bey hükmünde idi. Amma kâfir idi. Meğer ol yerde bir yedi başlu ezderha peyda olmuş idi. Ol divin havfından bir-ahir kal’aya firar itmişler idi. İttifak ol ezderhayı

varup görüp heman bir na'ra urdu. Çün ol ezderha na'a avazın işidüp başın kaldırıp dam urup Sarı Saltuk'un üzerine hücum eyledi. Pes Sarı Saltuk ellerine yayın okların aldı. Her başına bir ok urdu. Ol ezderha anı kuyruğıyla araya alıp muhkem sıkup hayli zahmet virdi ki yanında kılıcı unutup Hızır'ı çağırıldı. Ol zamân Hızır Aleyhisselâm Hazret-i Hünkâr ile sohbet iderdi. Hazret-i Hünkâr eyitti: "Ya Hızır! Sarı Saltuk'ı ezderha bunalttı.

Yanında kılıcı unutup sana çağırıldı. Tez iriş kılıcı hatırına getir." dedi. Pes Hızır Nebi Aleyhisselâm Karaöyük'ten Gülizar Kal'asında Sarı Saltuk'un na'rasın işitdi. Heman varıp irişdi. Cıda ile ol ezdere bir cıda urdu. Şöyle kim ezderhadan geçüp taşta tokandı. Andan eyitti: "Ey girçek er! İş bu yanında olan kılıcı çıkarup 6 ejderhanın başın niçün kesmezsin?" dedi. Hızır öyle diyince kılınç hatırına geldi.

64 a Eyitti: "Yâ Hızır! Çağırdığım erenler hakkıçün kılıcı unuttım. Yoksa sana zahmed idüp çağırmazdım. Andan kılıcı çıkarup ezderhanın yedi başın kesdi. Andan Hızır Aleyhisselâma veda idüp revane oldu. Hâlâ Hızır'ın izi ol taşta mu'ayyendür. Ba'de bir zamandan Ulu Abdal ve Küçük Abdal gelüp gördiler kim ezderha katl olmuş yatur. "Anda bir içim su bulasız." dedi. Gelip Sarı Saltuk'a haber verdiler. Sarı Saltuk Sultan heman ol araya oturup mübarek eliyle ol yeri kazdı. Bir lâtif ab-ı zülâl gibi su çıktı. Ol sudan içüp rahat oldular. Ol arada gezerken bir çoban bulup kale beyine ezderhanın katlinden haber gönderdiler. Ol çoban dahi gelüp beye haber verdi. Bey dahi gelip gördü kim ezderha katl olmuş. Beğ Sarı Saltuk Sultana can-ı gönülden muhib olup imana geldi. Sarı Saltuk Sultan anda nice türlü vilâyet ve keramet gösterdi. Ol vilâyetlerin halkın kendüye muhib eyledi ve nice müddet ol yerde karar eyledi. Râviler şöyle rivayet ederler ki Sarı Saltuk Sultan Rume-li'nde nice vilâyet ve keramet gösterüp bir nice sene mürûr ittikten sonra Hz Hünkârı ziyaret etmeye geldi. Sahih kavil budur ki Sarı Saltuk Sultan gelince Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş Veli bekâya rihlet itmişdi. Nice ilden sonra Çelebiler zamanında geldi. Rivayetdür ki Hazret-i

64 b Hünkâr'ın evinin çiftçisi var idi. Adına Eçek nam dirler idi. İki öküz ile çift sürer idi. Ammâ ol öküzlere öyle hizmet ederdi kim vasfa gelmez hatta yerlerin öyle yumuşak iderdi kim kendü üryan olup yuvarlanırdı. Göğdesine batan nesneyi giderür idi ve yemlerin ziyade virirdi. Birgün çift sürerken nagâh hırsla gelip öküzün birine modıl ile dürttü. Derhal Rabbü'l-alemin ol öküz dile gelip eydür. "Ey Eçek! Bundan mukaddem hizmetimde kusur bulunmazdı. Hoş tutup hizmet iderdim. Şimdi kocadım gücüm kalmadı. Mesase ile dürtüp kanadırsın." dedi. "İrte olucak Sarı Saltuk kırk abdal ile Rumdan gelip beni kurban ederler." dedi. Çün Eçek bu haberi işidüp çelebilere bu ahvâli bildirdi. Çün sabâh oldu ne kadar fukara var ise cümle çelebiler bir ile Sarı Saltuk Sultan'a Aksaray yolunda istikbâl idüp götüreler. Bulamayup geri tekkeye geldiler. Pes Sarı Saltuk Sultan Kırşehir yolundan beri gelmişlerdi görmediler. Sarı Saltuk Sultan Kara Öyük'ün deresine incek yere geldiler. Ağ kayaya karşı cemaatiyle oturup çağıl taşı cem edip yıgıldılar. Büyük höyük idüp "Bu bizim nişanımız olsun." deyü buyırdılar. Hâlâ bu güne kadar turur. Andan sürüp asitaneye geldiler. Kimse bulamadılar. Bir lahzadan sonra çelebiler ve dervişler geldiler. Pes Sarı Saltuk Sultan dahi çıkıp çelebiler

65 a ve dervişler ile görüştüler. Bir âli meclis oldu ve ol söyleyen öküzü gördüler. Kurban eylediler ve başın Sarı Saltuk'un meyânında koydular ve sofrâ ve çerağ 7 u nehâr alâmet icabet inayet sundular. Bir nice günden sonra havalet olup girü makamına revane oldu. Ta kim Gül'izar Kal'asına gelüp karar eyledi. Bir nice gün hayatta olup dünyadan rihlet etmelü ölicak ahalisin katına çağırup vasiyet eyledi. Eyitti "Şimdi va'dem tamam oldu. Biz dünyadan ahrete nakli iderüz. Ey muhiblerimiz! Her biriniz bir tabut düzin katıma getirün. Herhanginizin tabutundan görünür isem defn idin." dedi "Yohsa vefatımdan sonra ceng-i cidal itmen. Size ziyânım tokunur." dedi. Ol kale sahibi eyitti: "Sultanım biz sizi

neden bileyim? Kande olduğun bize ma'lum eylen." didi. Sarı Saltuk Sultan eyitti: "Men tabut içinde size elim uzatıram andan bilesiz." didi. Dahi dar-ı bekaya nakli eyledi. Rûh-ı revanları şad olsun ve himmetleri hazur ola. Peş her canipden muhibler işidüp gelüp her biri bir tabut düzüp götürdüler. Rivayettür ki Sarı Saltuk Sultan her birinin tabutundan göründi ve el gösterdi. Herkes kendü tabutunda zannidüp sevincile ol tabutları alıp yerlü yerine defn eylediler.

KAYNAKLAR

- Akalın, Şükrü Halûk, "Ebülhayr Rumi" Md. TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 10, İstanbul, 1994
- Akalın, Şükrü Halûk, "Romanya Türkleri ve Sarı Saltuk", Yesevî, S. 24, İstanbul, Aralık 1995.
- Akalın, Şükrü Halûk, Eb'ul-Hayr-ı Rûmî-Saltuk-nâme I-II-III, Ankara-İstanbul, 1987-1988-1990.
- Atsız, H. Nihal, Âşıkpaşaoğlu Tarihi, Ank., 1985, s. 195.
- Babinger, Franz, "Sarı Saltık Dede" Md., İslâm Ansiklopedisi, C. X, İstanbul, 1966.
- Barkan, Ömer Lütfi, Kolonizatör Türk Dervişleri, Ocak Yay., Tarihsiz, s. 40.
- Cunbur, Müjgân, "Saltuk-nâme'nin Türk Milliyetçiliğindeki Yeri ve Üçüncü
- Nüshasına Dair", Milli Kültür, C. 1, S. 1, Ankara, Ocak 1977.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, Menakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî-Vilâyet-name, İstanbul, 1990.
- <http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/6.php>
- <http://www.benimblog.com/levent/3880/SARI+SALTUK.html>
- Ocak, A. Yaşar, Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri, Ankara, 1984.
- Parmaksızoğlu, İbni Batuta-Seyahat-nâme, İstanbul, 1971.
- Yüce, Kemâl, Saltuk-nâme'de Tarihi, Dinî ve Efsanevî Unsurlar, Ankara, 1987.

ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫ ТАРИХЫНДАҒЫ ЕЛДІК РУХ НЕГІЗДЕРІ

TÜRK HALKLARIN TARİHİNDE HALKA ÖZGÜ MANEVİ UNSURLAR

THE BASIS OF PATRIOTIC SPIRIT IN THE HISTORY OF THE TURKISH PEOPLE

ОСНОВЫ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ДУХА В ИСТОРИИ ТЮРКСКОГО НАРОДА

Ataş BERİK* - Kenjali TOLİSBAY**
(Аташ БЕРІК - Кенжалы ТОЛЫСБАЙ)

Özet:

Makalede; Türk halklarının tarihindeki manevi boyut ele alınmaktadır. Yazıda; vatana ve millete ait manevi temellerin neler olduğu gösterilmektedir. Makale yazarının düşüncesine göre; bu manevi temeller ekonomi yönüyle de, dini yönüyle de görülebilir. Bu açıdan Türklerin manevi ruhunun dünyaya tanınmasının bu yollarla gerçekleşebileceği ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk halkları, millet, vatan, ruh, manevi boyut, ata/baba ruhu, ar-namus, gayret

Summary

This article deals with the problem of the spirit in the history of the Turkish people. The basis of patriotic spirit and the spirit of the ancestors have been analyzed here. According to the author's point of view, this can be determined by economic, religious, and domestic conditions. This spirit helped to define the place of the Turkish people in the world.

Key Words: Turkish people, spirit, spirit of the ancestors, patriotism, vitality, Preconditions

* Almatı Energetika Jene Baylanıs Üniversitesi Doçenti. Almatı/KAZAKİSTAN
философия ғылымдарының докторы, Қазақстан Республикасы, Алматы энергетика және байланыс университетінің доценті.

** Almatı Kızdar Devlet Pedagogiі Üniversitesi Doçenti. Almatı/KAZAKİSTAN
философия ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы, Алматы Қыздар мемлекеттік педагогика университетінің доценті.

Резюме

В данной статье, рассматривается проблема духа в истории тюркского народа. Анализируются основы патриотического духа и духа предков. По мнению автора, это определяется экономическими, религиозными, хозяйственными и т.д. условиями. Такой дух способствовал раскрытию место тюркского народа в мире.

Ключевые слова: тюркский народ, дух, дух предков, патриотизм, жизненная сила, предпосылки.

Адамзаттың әр кездегі өркендеуі мен дағдарыстарын еңсерудің теориялық-стратегиялық бағдарлары қашанда өзінің даму тарихына қайтадан, сәт сайын тереңірек үңілуді қажет етіп отырады. Бүгінгі таңдағы жалпытүркілік идея аясындағы даму мен өркендеудің, руханияттық өрлеу мен ілгерілеудің негізгі мәдени-психологиялық шарттарының бірі – Елдік Рух деп айта аламыз. Біз Елдік рухты бұл жерде тұтастай концепт ретінде қарастыра отырып, оның намыс пен жігер, отаншылдық пен жауынгерлік рух, ерлік пен бірлік сияқты түсініктерді жинақтайтын жалпылама ұғым бойынша пайымдау ұстанымын басшылыққа аламыз. Осыған орай, бүгінгі таңдағы отаншылдық пен әскери патриотизм деп аталып жүрген педагогикалық-психологиялық бағдардың негізгі шарттары да осы елдік рух аясына келіп үндесетіндігін атап өткіміз келеді.

Ендеше, бүгінгі күнгі осындай мәселелерді зерделеудің басты шарттарының бірі – түркі халықтарының дамуының өн бойындағы Елдік рухының тарихи-философиялық негіздерін ашып көрсету. Ол өз кезегінде мынадай сауалдарға жауап іздеу арқылы байытыла түседі және негізгі зерттеу бағдарын анықтап береді: неліктен түркі халықтарының көпшілігі сыртқы саясаттағы хауіпті-қайшылықты жағдайларға қарамастан өзінің елдігі мен отанын сақтап қалды, неліктен түркі халықтары адамзат тарихында қайта-қайта бірнеше рет ірі империялар құрды, неліктен әлемдік өркениетке айтарлықтай үлес қосты т.б.

Бұл мәселелерді арғы түркі халықтарының тарихы кезеңінен, атап айтқанда, ғұнсақ дәуірінен бастап, он жетінші ғасырларға дейінгі аралықты қамтитын мезгілді негізге ала отырып сараптауды жөн санаймыз. Өткенімізге үңіле отырып, түркі халықтарының рухы мен рухтануының, жауынгерлік жігері мен намысының қозғаушы күштері мен алғышарттарын осы тұста, біз шартты түрде былайша жіктеп алуды жөн көрдік: діни, экзистенциалдық, экономикалық, саяси т.б.

1. Түркі халықтарының байырғы діни сенімдеріне көз жіберсек және оның ұлтты рухтандырушылық қызметтеріне тоқтала кетсек, бұл тұста, әсіресе исламға дейінгі, тәңіршілдік, тотемизм, шамандық, аруаққа табыну дәстүрлерін баса көрсетуімізге болады.

Тәңіршілдікке сенім өздерін әлемге «Көк Түріктері» деп әйгілейтіндей титул берді. Бұның астарында өзгелер үшін жаугершіл-намысшыл халық деген саяси-психологиялық мағына жатты. Бұл сырттан таңылған бағалау емес, түркі халықтарының жауынгерлік-саяси рухының өз ішінен өңделіп шыққан елді рухтандыру тетіктерінің бірі.

Мәселен, М. Қашғари «Диуани луғат ат-түрік» атты еңбегінде: «Менің бір тайпа қосыным бар, оларды түрік деп атап, Күншығысқа қоныстандырдым. Кейбір тайпаларға ренжісем, оларға түріктерімді қарсы аттандырамын» деп тұжырымдауы, сондай-ақ Аттиланың «құдайдың қамшысы» деп аталуы (Өкім Ж. 2006:9.) т.б.

өздерінің елдік пен жауынгерлік рухының «тәңірден-ақ» екендігін паш етіп, оны «бекігіп» қоюдың, демек, объективті-ғарыштық-көктік себептері бар екендігін жариялаудың психологиялық тетігіне, жауынгерлік идеологиясына, саяси астарға келіп тоғысып жатты. Түркі халықтары ғұндар заманында өздерін Тәңірінің ұлдарымыз деп атағандықтан, олар қорғаныш пен жаугершілікте де Тәңірге жалбарынып, өздерінің жеңіске жететіндіктеріне күмәнсіз болған, сөйтіп нық сенім жетегіне ерген түркілер өздерінің мекендерін кеңейту мақсатында «Мәңгі ел» идеясын ұсынған болатын.

Түркі халықтарындағы маңызды орын алған тотемизмнің бір түрі – көк бөріні құрмет тұту. Ол - көне түркілер дәуіріндегі әфсаналық оқиғаларда жиі көрініс табатын орталық түсініктердің бірі, кейде ер жынысты, кейде әйел жынысты, кей кезде адам кейіптенген, ал кейбір оқиғаларында табиғи бөрілік биологиялық таза қалпын сақтағандығын көптеген этнограф зерттеушілеріміз атап көрсетіп жүр. Бөріні құрмет тұту жігерлі Рухтың түпнегізін құраушы емес, дәйекті жалғастырушы аралық буыны, заманауи шынайы қажеттіліктерден туындаған ұлтжасампаздықтың ақиқаты, әрі нанымдықсенімдік сипат алатын образдылық, ишаралы көрініс деп пайымдай аламыз. Осыған орай, бөрі мен ұлттық жігерлі Рухтың арасындағы байланыстарды былайша анықтап алуымызға болады. Бөрі көбіне жалғыз жортатын, оқшаулық пен даралықта шыңдала түсетін хайуан.

Сондықтан ол түркі даласындағы оқшауланған өмірі арқылы – өзіне сенімділіктің, өзін-өзі даланың қатал заңдарындағы тәжірибе алаңында үнемі сынау тәжірибесінің образдық түрдегі жалқы өкілі. Сонымен қатар қайсарлық, жігерлілік, қайтпас рухты, өжет, айлакерлік т.б. психологиялық сапаларды жинақтаған ұлы кеңістіктің ауыр талаптары ұсынған тіршілік үшін күресте «жеңімпаз» деп атауға болатындай өміршең жан болып та табылады. Жалығу мен қорқуды, шаршау мен демалуды, шегініс пен жеңілісті түбегейлі түрде теріске шығаратын хайуан екендігі де шындық.

Қасқырдың көшпенділік өмір салты мен туыстық төтемдік белгісі бірігіп, тұтас арналас сипаттағы бейнені әйгілейді. Қасқыр далада жалғыз жортуы арқылы – әлемде де жалғыз, оқшауланған, үнемі шынайы қатал өмірмен бетпе-бет кездеседі, оған үнемі «шекаралық жағдайлы» өмір тағайындалған. Бұл сипаттар шындап келгенде, «даладағы жалғыз жортқан атты түркі ұлының» бейнесіне сәйкестеніп, әсемдікасқақтықты елестетеді.

Ал ата-баба рухы – мазмұны жағынан ғылыми-рационалистік байыптаулардан гөрі, образдық-бейсаналы түрде елес беретін халықтың ішкі имманентті қозғаушы күші, кеңістік пен уақыттан тыс мәңгі жасампаздықты шақыратын ерекше витальдік құбылыс. Мәселен, ата-баба аруағы, намыс, жігер, қуаттылық, төзімділік т.б. көптеген тарихи-философиялық категориялар – осы ұлттық рухтан туындайтын объективті көріністер. Ата баба рухына табыну бұл тұста – ұлттық намысты ояту, рухтандыру, ата-баба қорымдарын қорғау үшін жанын салу т.б. ұғымдарды жинақтайтын психологиялық-сенімдік үдеріс қызметін атқарғандығын атап өтуімізге болады. Түркі халықтарындағы жауға шабар алдындағы «Ата-бабасының аруағын шақыру» - тек психологиялық-физиологиялық шабыттану мен жігерлену ғана емес, өткенмен байланысты рух философиясының көрінісі болып табылады. Яғни, екіншіден, о дүниелік байланысты, қосымша адам мүмкіндігінен тысқары күшті талап етуді, генетикалық ақпараттар арқылы берілуі ықтимал «физиологиялық архетипті» оятуды және кей жағдайда осы дүниемен қоштасуды да білдіретін көпқызметті құбылыс болып табылады.

Ата-баба аруағын құрмет тұтқан онгондарға табыну дәстүріндегі Елдік рухы, олардың жерленген орындарына табыну мен қастерлеу салттары арғытүркі дәуірінен сақталып-сабақтасып келе жатырған мәдени-әлеуметтік, діни-философиялық құбылыс.

Мәселен, көне сақ патшаларының парсыларға қарата айтылған: «әуелі біздің ата-бабамыз жерленген қорымдарға тиісіп көрсін, сонда біз ашық соғысқа шығатын боламыз» деген қорғаныш тетіктері де жауынгерлік рухтың қозғаушы күші мен тетігінің қайта орналастырылғандығын паш етіп тұрғандай сенім тудырады. Демек, ата-бабаларының жерленген жері Атамекен түсінігінің аймақтық-географиялық кеңістігін шартты түрде белгілеп берген деп айта аламыз.

2. Түркі халықтарындағы жауынгерлік рух пен елдік рухтың сақталуы мен өркендеуі олардың өмір сүру салттары мен тіршілік ету дәстүрлерінен ажыраған жоқ немесе керісінше, олардың экзистенциясы осы рухты қалыптастыру мен өркендету бағдарымен келіп ыңғайласып отырды: ұрпақ қалдыру – ұл бала қуанышы, сөзге құлақ салу–жігерлендіру мен рухтандырушылық сипат, ата салтындағы намысшылдық, бауырмалдық-рушылдық-ұлысшылдық түзілімі т.б. Түркі халықтарындағы дүниеге бала келу құбылысы салтанатты түрде аталап өтілді, оның ішінде ұл баланың өмірге келуі айрықша дәріптелді.

Мәселен, Қорқыт ата жырларындағы Ханның барша жұртқа қарата: «Ұлы барларды ақ үйге, қызы барларды қызыл үйге, ұл-қызы жоқтарды кара үйге кіргізіп, кара қойдың етін тартыңдар», -деп жарлық жасауы (Қорқыт ата кітабы.1994:17.) осының дәлелі және бүгінгі күнге дейін көмескіленіп жетсе де мәдени-сабақтастықты білдіреді. Бұның астарында, «әрбір дүниеге келген ұрпақ – ел қорғаушы тұлға» (әскер) деген қағида жатыр. Оның мазмұны кейіннен «атаңның баласы болма, адамның баласы бол» деген философиялық мәтелмен көмкерілген. Сондықтан, әрбір ұл атадан жалғыз болмаса, жауға шауып, өзінің өлім мен өмір арасындағы шекаралық жағдайлы өмірін өзіне-өзі шартты

түрде тағайындап қоюы тиіс болған. Бұл «еркек тоқты құрбандық» деген катал, әрі қайғылы, бірақ ең бастысы рух беретін фразаме келіп шартталған.

Бұл сайып келгенде, бауырмалдық, яғни, әрбір жауынгер тұлғаның туыскандары мен бауырларының өмірі, олардың бакытты тұрмысы үшін деген идеологияға келіп ыңғайласты, «Қара қазан, сары бала қамы үшін» деген ұстаныммен келіп тоғысты.

Ал рушылдық, руға бөлінудің идеясы емес, осы бауырмалдық идеяның жалпыланған идеологиясы. Ендеше, Елдік рух идеясы адамгершілік пен ел болашағы, қайырымдылық пен жан пидалықтың сұраныстарын қанағаттандыратын стимул ретінде де құрылған сыңайлы.

Сөзге тоқтаған және оны құрмет тұтқан түркілік дәстүр, оның шынайы мағынасы мен экспрессивті-эмоционалды қызметін жете меңгерген сыңайлы. Сондықтан, сөз-өз кезегінде, ұлтты рухтандырушы күш пен Елдік рухты сақтауда маңызды құрал ретінде де қолданылып отырылды. «Ұрысқа шығар алдында болатын сөз сайысы – бұл дәстүрлі эпикалық локус. Осыған қарап батырлар жырында магияның нышаны көзделгендігін байқау қиын емес» (Әлемдік мәдениеттану ой-санасы.2006:218,216.), -деп байыптаған Асылан Жақсылықов өз ойын былайша түйіндеген: «Сонымен ауызша айту дегеніміз магияның ерекше синтетикалық нысанының бірінен саналады, онда қалыпқа салушылық, иландыру, энергетизм, рухани қатынас, заттану, мақсат қою тәрізді сан қырлы функционалдық деңгейден көрініп, сынақтан өткен».

Психолог ғалымдарымыз да сөздің психологиялық рух берушілік, рухтандырушылық күшін былайша атап көрсетеді: «Л.Н. Гумилев еңбектерінде түркілерде сөздің күші ақиқатты, шынайы күш болып есептеледі, айтылғанның айғағы деп тегін айтылмаған» (Жарықбаев Қ.1996:41.). Кейбір зерттеуші ғалымдар ұрысқа қатынасатын идеологтардың, әсіресе, жыраулардың әскерді тұрақты түрде рухтандырушы қызмет атқарып отырғандығын, тіпті сөзбен-жырмен ұрыс магиясын жасаушылар болғандығын да атап өтеді (Турсунов Е.Д.2001:111-112.).

Демек, сөздің ықпалды күшін меңгерушілер мен сөзге құлақ салған барша ұлыс арасындағы байланыс осындай Елдік рухты қалыптастыру мен жетілдіру және қозғау салу үшін нық орнатылған болатын. Соғысқа шығар алдындағы осындай сөйлеу мен үндеу дәстүрі кейіннен де түркі халықтары мен басқа халықтарда да сақталып қалды.

3. Түркілік рухтың сақтаушысы мен детерминанттарының бірі олардың тұтас болмысына қатысты сала – экономикалық тіршілігіне келіп тіреледі: жылқы өсіру мен атқа отыру – жауынгерлік атты әскердің тұрақтылығын қамтамасыз етті. Басқа халықтарда да жылқыны мініс ретінде пайдалану кездеспейді емес, бұл тұста, түркі халықтары әлемде алғаш рет жылқы жануарын қолға үйретіп, оны мініс құралы ретінде бірінші рет пайдаланғандығы және оны көп өсіргендігіне байланысты болып отыр. Бір ғана мысал, тарихқа көз жіберсек, Аттила Римге 200 мың әскермен аттанған, демек, соншама қашықтыққа жету үшін қосын аттары мен азық-түлік жылқыларының есебін қосқанда, шамамен миллион басқа жуықтайды. Бұл тек бір ғана жорық үшін тағайындалған әскер мен дайындалған жылқы. Ол кезеңдерде Еуропада, кейіннен басқа да әлем халықтарында бұндай атты әскер қуаты қамтамасыз етілмеген еді. Сонымен қатар, атқа отыруға жетік машықтану кеңістікті тез игерудің құралына айналды, сондықтан да түркі халықтары тарихта бірнеше рет империялар құруға мүмкіндік алды деп айтуға толық негіз бар.

Сонымен қатар мал шаруашылығындағы бос уақыт, түркі ұлдарының дала заңына сәйкес, үнемі жауынгерлік жаттығу жасауына мүмкіндік ашты және бұл шаруашылықтың өзі түркі даласын жаттығу-тәжірибелік алаңына ерікті-еріксіз түрде айналдырып жіберді, аңшылық та осы жауынгерлік рухпен келіп тоғысып жатты.

Бұған мал шаруашылығына тағайындалған өмір сайын даладағы уақытша жалғыздық (шопан, бақташы) келіп септесіп жатты, ол экзистенциалдық оқшаулану

- өзіне сенімділік пен даланың қатал өлі және тірі табиғатына (ауа райының қолайсыздығына, жабайы хауанаттардың шабуылына) төтеп берудің сынағына айналды десе де болады. Бұл да өз кезегінде жауынгерлік рух пен тек «өзіне сенімділікке, тек өзіне ғана сену» деген қағидаға тәрбиелеп берді. Демек, рух күрескерлігін табиғи орта мен айналысатын шаруашылық та объективті шарттар бойынша құрастырып отырды деуге болады.

Түркі халықтарындағы алтын, күміс, қола, темір сияқты металдарды адамзат тарихының өркениетінде алғаш игеруі де олардың саяси-жауынгерлік басымдылығына да себеп болды. Себебі, соғыс құралдары, қару-жарақ өндірісі мен әскерді қамтамасыз етудің сол дәуірлер үшін өзекті мәселе екендігі түсінікті жайт. Осындай басымдылықты игеру «жетік» соғыс техникасымен түгелдей қарулануға алып келді, сәйкесінше, әрбір тұлғаның бойында жауынгерлік рух пен психологиялық сенімділікті нығайтты. Бұл тері өндірісіне ұласып, одан жасалған бұйымдар мен қажетті тұрмыстық жабдықтардың сапалығы жауынгерлік-серілік-жолаушылық өмірге арналып жасақталумен келіп жалғасын тауып жатты.

4. Түркі халықтарының саяси-әлеуметтік құрылымы да елдік пен ерлік идеологиясын қайталап отыруға жетеледі: хандық-қаһандық басқару, батырлар-

баһадүрлер институты, билер-шешендер мектебі, жыраулық-ақындық дәстүр т.б. Осыған орай, «би» феномені тарихи-әлеуметтік тұрғыдан мынадай саяси-отаншылдық мағыналарға ие болады: қызметінің басты мазмұны құқықтық кеңістіктегі адам еркіндігі мен еріктілігі, жауапкершілігі мәселелерін қамтып, әлеуметтік реттеушілікке (регулятор) келіп тоғысады; ол адам еркіндігі мен құқықтарын сақтаушы және жаңашылдық енгізуші, қоғамдық өмірді жаңартушы; бидің қызметі жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар деңгейіндегі: жауапкершілік пен еркіндік, еріктілік пен тәуелсіздік, бостандық пен азаттық т.б. аясындағы күрделі мәселелерді шешудің даналығына келіп тіреледі; бидің өзі әлеуметтік жауапкершілік пен еркіндіктің қоғамдық-әлеуметтік, мәдени-саяси тұрғыдан нақты барынша толыққанды өкілі, өнегесі мен жарқын үлгісі болып табылады

Хандық институт тек саяси-әлеуметтік қана емес, қоғам мен адам арасындағы, билік пен бағынушы қатынасындағы және жалпы «ұлттық» бірлік пен оның табиғи болмысындағы маңызды буын, әрі үлкен жауапкершілік пен еркіндіктің аймағындағы жан иесі. Саяси-әлеуметтік тұрғыдан: Хандық институт – далалық еркіндік пен азаттық рухының жаршысы және оны тәжірибе жүзінде іске асырудың негізгі орталығы; Еркіндік таза абсолютті немесе шектен шыққан бейберекетсіздік емес, ол әлеуметтік деңгейде белгілі бір жауапкершіліктермен, түсіністіктермен, келісімділіктермен шартталып отыруы тиіс екендігінің бақылаушысы да хан мен оның уәзірлері болып табылады және осы еркіндіктің мәдени-әлеуметтік, онтологиялық мағынасын терең түйсінуді болып шығады;

Ал хан – ұлт азаттығы мен бостандық туралы ақпараттық және рухандырушылық жан иесі және ықпалдылығы әлеуметтік мәртебесімен айқындалатын дара тұлға; Ұлттық

бостандықсүйгіш дүниетанымды, дала адамының азаттық рухын терең меңгерген жинақтаушы жалқы өкіл т.б.

Хан мәдени-экзистенциалдық тұрғыдан – «сенің өміріңнің бөлігі – менің өмірім» деген қағиданы әлеуметтік тұрғыдан өзгелерге арнайтын, физикалық және психологиялық «шекаралық жағдайлы» жан иесі; Өзінің ішкі рухының асқақтығы мен

Меніне халқының Рухын жетелейтін жауапкершілікті тұлға; Ұлт болмысының жасампаздығының куәгері т.б. Себебі, түркі дәуіріндегі хандар мен қаһандар өмірлік тәжірибенің шындығынан шыңдалып шыққан, жауынгерлік пен жаугершілік өмірдің арасынан іріктелген рухы мен өзінің Менін әйгілеген тұлға. Ол кейіннен де ұрыстар мен майдан даласынан қалыс қалмаған. Демек, билеушінің саяси-теориялық қызметімен келіп тұтасып жатқан практикалық қыры ұлыс халқын рухтандыруда маңызды үлгі болып табылды.

Эпостық таным-түсінікте өмір тұтастай күрес әлемі арқылы өрбиді, бастапқыдағы күрес өзінің болашақ өмірін жеңіп алудың күресі болып тағайындалады, мақсат міндетке айналады, жауапкершілік парызға өтеді, мораль заңға тасымалданады. Яғни, орындау-орындамауы өз ырқындағы моральдік қағида дала заңының қағидаттары болып қабылданады. Мәселен, ел қорғау мен отансүйгіштік моральдік қағида болса, ол батыр тұлға үшін даланың заңына айналып, мүлтіксіз қабылданады, осы қабылдаудың өзі моральдік үстемдік арқылы жүзеге асады.

Себебі, батыр рухының еркіндік әлемі дала заңын мойындамауға емес, керісінше, халқының еркіндігі мен азаттығын қамтамасыз ету арқылы бостандыққа қол жеткізу

болып табылады. Демек, халқы еркін болса, батыр өзінің еркіндігін толықтай сезінеді.

Осындай ұлттық рух тек рационалды тұрғыдан емес, мифологиялық санамен әдіптеледі. «Қамбар ата рухы» деп аталғандай кейбір жырларда батырдың аты, жылқы жануары – оның көлігі ғана емес, сенімді серігі, тіпті антропоморфтанған көреген тотем мистикасын да құрайды: ол хайуан адамша сөйлейді, болашақ қатерді ескертеді. Мақсат бойынша иесі мен жануары тұтасып кетеді», -деп тұжырымдалған пікірлер де осындай Елдік рухтағы баһадүр мен жылқы малының бірлігінің орнын көрсетіп береді (Токсанбаева Г.2009:98.) .

Батырлар жырында түркі халықтарының рухының шексіз асқақтығы, намысқой мінезі, еркіндікті аңсаушылықтың түпсіздігі және мақсатқа жетпей тамамдалмайтын идентификациясы бейнеленеді. Яғни, еркіндік мақсатына жете алмаса, ол еркіндік емес, аяқталмаған еркіндік болып табылады деген батыл тұжырым дәйектеледі. Демек, еркіндік пен азаттық түркі ұлдарының терең мәнді-мәйекті философиялық сапасын құрайды.

Түркілік дүниетанымдағы Елдік рухтың тағы бір айшықты көрінісі – жыраулық дәстүр. Жырау тек жыршы емес, шығармашылық иесі, әлеуметтік насихатшы, саяси идеолог, акпараттарды тасушы жанды акпарат құралы, жүйесіз акпараттарды жүйелеп, оны өмірмәнділік мәселеге көтеріп, теорияны практикамен байланыстырушы, яғни, әлеуметтік философияны іске асырушы субъект. Олардың елдік рух пен түркілік идеяны қалыптастырушы-дамытушылық қызметі сайып келгенде, «соғыс-елдік-намыс» идеологиясын құруға келіп тіреледі. Түркі халықтарының бізге айқын тарихы бойынша, бұндай жыраулық дәстүр Тоныкөктің идеяларындағы көмескіленген үдерістері мен Қорқұт атаның толғауларынан бастау алады.

Қорыта айтқанда, түркі халықтарындағы Елдік рухтың-рухтанудың өзіндік бір тұтастанған жүйесі олардың сан мыңадған жылдар бой сақталып, өсіп-өркендеуіне, өздерінің ұлттық болмысын сақтап, нығайтуға септігін тигізген, сайып келгенде, болу мен болмау талғамындағы өміршендікті сақтап қалған аса маңызды экзистенциалдық мәселе және бүгінгі заман ғылымы дамуы тұрғысынан отансүйгіштікпен келіп сабақтасатын әлеуметтік-этикалық тарихи таным болып табылады. Түркілік салт атты дала өркениетінің этикалық негіздерін философия тарихының бір формасы ретінде ғылыми тұрғыдан саралау келешектегі өзекті мәселе болып бой көтереді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Әкім Ж. Қазақ идеясы. Түркі өркениеті негізінде.-Алматы: Өлке, 2006.-232 б.
3. Әлемдік мәдениеттану ой-санасы. 10-том. Қазақстанның қазіргі заманғы мәдениеттану парадигмалары.-Алматы: Жазушы, 2006.-496 б.
4. Жарықбаев Қ. Қазақ психологиясының тарихы.- Алматы: Қазақстан, 1996.-160 б.
- 5.Қорқыт ата кітабы. Түрік тілінен аударған Б.Ысқақов.-Алматы: Жазушы, 1994.-160 б.
- 6.Токсанбаева Г. Қазақ дүниетанымындағы махаббат феномені. Филос.ғыл.канд.дисс, ҚР, Алматы, 2009.-123 б.
7. Турсунов Е.Д. Истоки тюркского фольклора. Коркыт.-Алматы: Дайк-Пресс, 2001.-168 с.

ANALİTİK USÜLLERLE YAPILAN DİLOMATİK TERİMLER

DİPLOMATIC TERMS CREATED BY ANALYTIC WAY

ДИЛОМАТИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ, СОЗДАННЫЕ АНАЛИТИЧЕСКИМ ПОСРЕДСТВОМ

Wezir AŞİRNEPESOW*
(Везир АШИРНЕПЕСОВ)

Özet:

Dil leksikoloji ve terminoloji ilminde birden fazla kelimededen oluşan cümlelere büyük önem verilir. Diploması terimlerinde de böyle oluşumlara büyük çapta rastlamak mümkündür. Ama sözlerin birleşerek oluşturduğu kelimelerin sayısına göre analiz yaparsak bazen uygun kelimelerden oluştuğunu görebiliriz. Şunu önemle hatırlatmak isteriz ki böyle ortaya çıkan ve yeni oluşan kelimeler, terminoloji ilmine aykırıdır. Bünyesinde çok sözlerin bulunması sebebiyle, başka dillerden geçerek tercüme edilmiş durumunu ortaya çıkardığını baştan belirtmek istiyoruz. A. Ovezov, “Terim ve Terminoloji Oluşum Yolları” adlı ilmi çalışmasında şöyle söylüyor: “Günlük hayatımızın talepleriyle türemiş yeni terimlerin çoğu ilmi veya daha fazla sözlerden oluşuyor. Terim oluşturma taleplerine cevap vermese de yeni düşünceleri anlatmakta bu usül çok önemlidir.” (A. Ovezov 1993: No: 5). Bu usül ile türemiş Türkmen dilinin kendine has kaynaklarının hesabına gelişmesine yardım ediyor. Meselâ şu kelimeleri örnek verebiliriz: Açık koordinasyon, pozitif tarafsızlık, tarihi ilişkiler, iktisadi ilişkiler, siyasi ilişkiler, kültürel ilişkiler, derin koordinasyon, iki taraflı koordinasyon ve diğerleri. “Bizde, bizim iki taraflı koordinasyonu genişletmeye daha çok imkânımız var. (Gurbanguly Berdimuhamedow 2007; 205)

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ama biz bunlarla yetineceğiz. Genel olarak ifade edersek bu usülün diploması terimlerini oluşturmada çok geniş ve zengin içeriğe sahip olduğuna kanaat getirmektediriz.

Anahtar Kelimeler: diploması terimleri, ilişkiler, koordinasyon, analitik usül

Abstract

Word phrases with many words have important role in the science of lexicology and terminology. We will not be wrong if we say that this is the same in diplomatic terms. If we check the number of words in the word phrase we may see that many words are used in the

* Araştırmacı. Siyaset Bilimci / TÜRKMENİSTAN

formation of diplomatic terms. But as far as we know this way of forming is not convenient in terminology. Most of such kind word formations are used when the word is derived from the other language. Scholar A. Ovezov said in his work: "Term and terminology: the ways of promotion" : "Daily bases terms are mostly contain many words. Eventhough not being able to agree with the rule this way of word formation is very useful in explaining new thoughts and derivations. (A.Öwezow 1993:№5) This way of word formation is improved by the national resources of Turkmen language. For instance, open cooperation, positive neutrality, neighbourlyness policy, frank open policy, historical relations, economic relations, political relations, cultural relations, deepened cooperation, friendly-fraternal relations, bilateral relations and etc.

- During the political consultations, negotiating parties discuss not only political but also economic, cultural and humanitarian relations, an as partners, determine the strategic direction of the interaction of the diplomatic service. (Gurbanguly Berdimuhamedov 2007:205)

It is possible to expand the examples. According to our research we would like to say that this way of forming diplomatic terms is very rich in both Turkmen and English languages

Key Words: diplomatic terms, relations, cooperation, analytic way.

Резюме

В науке о языковой лексике и терминологии уделяют большое внимание единицам, состоящих из одного и более слов. Не будет излишним, если отметим, что это явление занимает большое место и в дипломатической терминологии. Исследуя по количеству состав имеющихся слов, можно констатировать о наличии наиболее расширенных терминов. Но надо отметить, это явление не подходит науке о терминологии, потому что мы и в начальных главах отмечали, было бы желательнее, если термин состоит из одного слова. В начале хотим отметить, что наличие в составе многочисленных слов образуют группу переводимых иностранных терминов. Об этом в своей работе «Термин и терминология: пути усовершенствования» А.Овезов говорит так: " Термины, возникающие в повседневной жизни новые термины состоят из двух или более слов. Для пояснения новообразованных понятий, этот метод является необходимым, хотя он и не соответствует некоторым требованиям терминологии. (А. Авезов 1993:№5) Возникшие таким образом термины способствуют за счёт внутренних ресурсов росту туркменского языка: открытое сотрудничество, позитивный нейтралитет, политика добрососедства, исторические отношения, экономические отношения, политические отношения, культурные отношения, глубокое сотрудничество, дружественные отношения, двухсторонние отношения и т.д.

- В ходе политических консультаций переговаривающие стороны обсуждают не только политические, но и экономические и культурно-гуманитарные связи, но и как партнеры определяют стратегические направления взаимодействия дипломатических служб. (Гурбангулы Бердимухамедов 2007:205)

Эти примеры можно расширить, но мы ограничимся этими примерами. В общем мы убедились, что этот метод способствует образованию в туркменском языке дипломатических терминов.k.

Ключевые слова: дипломатической термини, отношения, сотрудничество, аналитического метода,

Dil leksikasy we adalgaşynaslyk ylmynda birden köp sözlerden düzülen biriklere uly orun berilýär. Diplomatik adalgalarynda hem bu hadysa örän uly orun tutýar diýsek ýalňyşmarys. Emma düzümindäki bar bolan sözleriň sany boýunça derňesek örän giň göwrümlü adalgalaryň hem bardygyny göreris. Ýöne bir zady ýatlap geçsek, bu hadysa aslynda adalgaçylyk ýoluna gabat gelmeýär, sebäbi adalga bir sözden emele gelse has ýerlikli bolýandygyny alymlar aýdyp geçipdir. Düzüminde köp sanly sözleriň bolmagy başga dilden geçen adalgalaryň terjime edilen görnüşini düzýändigini başda bellemek isleýäris. Bu barada A. Öwezow “Termin we terminologiýa: kämilleşdirmegiň ýollary” atly işinde şeýle diýýär: “Gündelik durmuşyň talaplary bilen döreýän täze adalgalaryň köpüsi iki we ondan-da köp sözden durýar. Adalga döretmekligiň käbir talabyny ödemese-de, täze dörän düşüňjeleri düşündirmekde, bu usulyň ähmiýeti örän uludyr (A. Öwezow 1993: №5)” Bu usul bilen dörän adalgalar şeýlelikde türkmen diliniň içki resurslarynyň hasabyna ösmegine-de ýardam edýär: Açyk hyzmatdaşlyk, pozitiw bitaraplyk, goňuşuçylyk syýasaty, anyk açyk syýasat, taryhy gatnaşyklar, ykdysady gatnaşyklar, syýasy gatnaşyklar, medeni gatnaşyklar, çuň hyzmatdaşlyk, dostlukly-doganlykly gatnaşyklar we ş.m.

- “Türkmenistan dünýä bileleşiginiň önünde durýan belent maksatlaryň hatyrasyna hereket edýän ähli döwletler bilen päk ýürekden açyk hyzmatdaşlyk eder.” (10.05.92 SBSE, Helsinki ş. plenar mejlisi, Prezidentiň çykyşy.)

- Goňuşuçylyk we anyk açyk syýasaty gazanmak XVIII asyrdan ýeňil bolmandyr. (Ö.Gündogdyýew 2003:4)

- Türkmenistan esasan hem taryhy,ykdysady, syýasy we medeni gatnaşyklar bilen bagly bolan goňşy döwletlere uly ähmiýet berýär. Olar bilen ähli ugurlardaky çuň hyzmatdaşlygy, dostlukly-doganlykly gatnaşyklary ol özüniň özbaşdaklygynyň, bitaraplyk statusynyň we daşary syýasat maksatlarynda üstünlik gazanmagyň kepili hökmünde garaýar” (Ö.Gündogdyýew 2003:5)

Ýokarda görkezzen mysallarymyz umumy mysaldy we bular iki sözden ybarat düzümlere hem mysal bolup bilýär. Iki sözden ybarat bolup, biri sypat beýlekisi bolsa atdan bolan düzümler. Bu toparda ikinji söz köplenç goşulma kabul edýär. Mysal üçin, diplomatik wekilhana, diplomatik tabşyryklar. wekilhana: diplomatik wekil tarapyndan dolandyrylýan, daşary gatnaşyklary alyp barýan daşary ýurt guramasydyr. (Ö.Gündogdyýew 2003:16)

- Diplomatik tabşyryklary türkmen hanlarynyň ilçileri jogaply saparlarda dilden beýan edipdirler, onuň artykmaçlygy gizlin tabşyryklary ýetirmekdedir. (Ö.Gündogdyýew 2003:22)

Iki sözden ybarat bolup ikinji söz işlikden at ýasalan sözlerden düzülýär. Mysal üçin, diplomatik gepleşikler, parahatçylykly gatnaşyklar, diplomatik tabşyryklar we ş.m.

- Diplomatik Beýleki Ýewropa döwletleri Tebrizde (Akgoýunlylaryň paýtagt şäheri) yzygiderli diplomatik gepleşikleri alyp barypdyrlar. (Ö.Gündogdyýew 2003:26)

- Imperator haty alan dessine ýesirleri boşadypdyr we soltanyň wekillerini mundan beýläk iki döwletiň arasynda parahatçylykly gatnaşyklaryň boljakdygyna ynandyrypdyr. (Ö.Gündogdyýew 2003:26)

- Diplomatiik tabşyryklary türkmen hanlarynyň ilçileri jogaply saparlarda dilden beýan edipdirler, onuň artykmaçlygy gizlin tabşyryklary ýetirmekdedir. (Ö.Gündogdyýew 2003:22) Iki sözden ybarat bolup kesp-käri aňladýan düzümler. Bular ýaly düzümlerde kä halatlarda iki sözüň hem goşulma kabul edýän halatlaryna hem gabat gelinýär. Mysal üçin, döwlet Baştutanyny, Mejlisiň ýolbaşçylary, hökümet agzalary we ş.m.

- Aşgabadýň Halkara howa menziline döwlet Baştutanyny ýurdumyzyň Mejlisiniň ýolbaşçylary, hökümet agzalary ugratdylar. (Türkmenistan 2012: №73)

Iki sözden ybarat bolup, iki söz hem atdan düzülen birlikler. Mysal üçin, işewürler maslahaty, resmi wekiliýetler, döwlet sapary we ş.m.

- ...üçünji türkmen-ukrain işewürler maslahaty boldy. (Türkmenistan 2012: №73)

- ... haly düşelen ýoda bilen resmi wekiliýetler üçin niýetlenen zala barýarlar,.. (Türkmenistan 2012: №73)

- ... Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow döwlet sapary bilen Ukraina ugrady. (Türkmenistan 2012: №73)

Mundan soňraky mysallarymyzy düşündiriş bermezden diňe ulanylyş aýratynlyklary bilen görkezip geçmekçi. Üç sözden düzülen diplomatiik adalgalar. Mysal üçin, daşary işler ministri, häkimliginiň diwanynyň başlygy, hökümet wekiliýetiniň agzalary, Prezidentiň ulag kerweni, diplomatiik pasportly işgär we ş.m.

- Howa menziline Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowy Ukrainanyň daşary işler ministri K. Grişenko,.. (Türkmenistan 2012: №73)

- Kiýew şäheriniň häkimliginiň diwanynyň başlygy A.Popow, Ukrainanyň... (Türkmenistan 2012: №73)

- Garşyлаýanlaryň arasynda Türkmenistanyň hökümet wekiliýetiniň agzalary hem bar. (Türkmenistan 2012: №73)

- Türkmenistanyň Prezidentiniň ulag kerweni belent mertebeli myhman üçin bellenen döwlet kabulhanasyna tarap ugrady. (Türkmenistan 2012: №73)

- Ahmedulla aňyrsy üç-dört aýdan Londona diplomatiik pasportly işgär bolup gitmelidi. (Kulyýew G 1989: 279)

Dört sözden düzülen birlikler. Mysal üçin, milli goranyş ministriniň orunbasary, daşary işler ministriniň orunbasary, agressiw harby-syýasy blok we ş.m.

- Ony on sekiz ýaşyna ýetende milli goranyş ministriniň orunbasary edip belläpdi. (Kulyýew G 1989: 8)

Naim daşary işler ministriniň orunbasary, magaryf ministri, Angilýada, Amerikanyň Birleşen Ştatlarynda Owganystanyň ilçisi bolupdy... Ol taýarlykly diplomat saýylýardy. (Kulyýew G 1989: 10)

...ony Bagdat pakty kibi agressiw harby-syýasy bloga goşjak bolup ellerinden gelenini edýärdiler. (Kulyýew G 1989: 10)

Bu mysallary köpeltmek mümkin, emma biz bu mysallar bilen çäklenýäris. Umuman bu usulyň türkmen dilindäki diplomatiik adagalary düzmekde örän işjeň we öndümliligine göz ýetirdik. Iňlis diliniň mysalynda bolsa bu we muňa meňzeş adagalaryň köp bölegini görmek bolýar. Has takygy iki dilde-de bu usul örän öndümlü we işjeň häsiýete eýedir. Muňa mysal edip, diplomatic relations, economic relations, friendly relations ýaly adagalary görkezmek mümkin.

Iki sözden ybarat bolup, biri sypat beýlekisi bolsa atdan bolan düzümler. Bu toparda ikinji söz köplenç goşulma kabul edýär. Mysal üçin, mutual understanding, unilateral diplomacy, territorial waters, mutual benefits we ş.m.

Dear Heads of Diplomatic Corps of Turkmenistan! (Demokratiýa we Hukuk № 1,2009:124)

- The main of these tasks is the strengthening of role and authority of Turkmenistan on the world by means of cooperation, based on principles of positive neighborliness, equal rights and mutual benefits. (Demokratiýa we Hukuk № 1,2009:124)

Iki sözden ybarat bolup ikinji söz işlikden at ýasalan sözlerden düzülýär. Mysal üçin, diplomatic talks, tabled offers, official visit, national interest we ş.m. As envoys of Turkmenistan, you should raise higher the authority of your Motherland, with your activity you should promote carrying out progressive reforms in the State and society, uphold national interests of our State on the world arena. (Demokratiýa we Hukuk № 1,2009:126)

- President of Turkmenistan Gurbanguly Berdimuhamedow paid an official visit to the Republic of Latvia on September 11-12. (Neutral Turkmenistan, №37,2015)

Iki sözden ybarat bolup kesp-käri aňladýan düzümler. Bular ýaly düzümlerde kä halatlarda iki sözüň hem goşulma kabul edýän halatlaryna hem gabat gelinýär. Mysal üçin, Latvian leader, Foreign Minister, economic attaché, diplomatic courier we ş.m.

- In this regard, the Latvian leader said Turkmenistan would be invited to participate in this important cultural event. (Neutral Turkmenistan, №37,2015)

- Ambassador Professor Kamel Abu Jaber, former Foreign Minister of Jordan, reminded the Forum that they were meeting... (Amman Report 2002: 12)

Diplomatic courier- dipkurýer sözleri iňlis dilinde aýratynlykda ýazylsa, türkmen dilinde bile ýazylýar. Iki sözden ybarat bolup, iki söz hem atdan düzülen birlikler. Mysal üçin, country team, contact group, we ş.m.

- Nevertheless, the country team is only a ‘management tool’ and American ambassadors have never been required to employ it. (G.R.Berridge and Alan James 2001:55)

- The first to put the new terminology in lexicon was the Western Contact Group on Namibia, which was created in 1977 and consisted of representatives of Britain, Canada, France, the USA, and West Germany, which happened to be the Western states on the UN Security Council at the time-‘The Five’. (G.R.Berridge and Alan James 2001:55)

Iki sözden ybarat bolup, birinji söz sypat ikinji söz hem atdan düzülen birlikler. Mysal üçin, Swiss Confederation, Turkmen capital, mutual respect, advantageous partnership, diplomatic mission we ş.m.

- On February 21, on the instructions of the President Gurbanguly Berdimuhamedov, the Chairman of Parliament of Turkmenistan A. Nurberdiyeva has accepted the credentials from the Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Swiss Confederation in Turkmenistan Mrs. Sabin Ulmann Shaban. (Turkmenistanyň Daşary Syýasaty we Diplomatýasy № 1 2011:96)

- ... officials of the ministries and departments of United Kingdom who have arrived to Turkmen capital. (Turkmenistanyň Daşary Syýasaty we Diplomatýasy № 1 2011:96)

According to participants of the meeting, the Turkmen-British relations based on the principles of mutual respect, equal-righted and mutually advantageous partnership... (Turkmenistanyň Daşary Syýasaty we Diplomatýasy № 1 2011:96)

- Mundan soňraky mysallarymyzy düşündiriş bermezden diňe ulanylyş aýratynlyklary bilen görkezip geçmekçi. Üç sözden düzülen diplomatik adalgalar. Mysal üçin, Deputy Prime Minister, traditional cultural ties, Turkmen-Tatar partnership, acting high commissioner, accredited diplomatic representative we ş.m.

- ... headed by Deputy Prime Minister of this country,.. (Turkmenistanyň Daşary Syýasaty we Diplomatıýasy № 1 2011:100)

- Focus of the discussion was the expansion of traditional cultural ties. (Turkmenistanyň Daşary Syýasaty we Diplomatıýasy № 1 2011:100)

- ... Turkmen-Tatar partnership, a dynamic in recent years on long-term and equitable in the context of effective business partnerships with major regions of the Russian Federation.

Dört sözden düzülen birlikler. Mysal üçin, breach of diplomatic relations, common but differentiated responsibility, common heritage of mankind, diplomatic privileges and immunities we ş.m.

- By contrast, the mere withdrawal of a diplomatic mission, either temporarily or permanently, is not tantamount to a breach of diplomatic relations. (G.R.Berridge and Alan James 2001:73)

- The outcome of a conference held in Vienna in 1961 at which 81 states were represented. Its object was to codify and clarify the existing customary international law regarding diplomatic agents and diplomatic missions exchanged between states, particularly their privileges and immunities. (G.R.Berridge and Alan James 2001:73)

Bu mysallaryň netijesinde iki dilde hem diplomatik adalgalaryň analitik usulda ýasalyşy we ulanylyşy giň göwrümde diýip aýtsak dogry bolar. Sebäbi diplomatik adalgalaryň köp böleginiň täze döreýänligini nazara alsak, käbir sözleri birnäçe sözün üsti bilen üşündirilmese many taýdan göýdük bolýar. Şol sebäpden hem doly manyyny bermek üçin bu usulyň ulanylyşyna mätäçlik duýulýar. Umuman bu usulyň diplomatik adalgalary düzmekde we ulanmakda ähmiýeti örän uludyr.

EDEBİYATLAR

1. A. Öwezow (1993). Termin we terminologiýa: kämilleşdirmegiň ýollary// Türkmen dili hem edebiýaty. №5.
2. SBSE, Helsinki ş. (1992) plenar mejlisi, Prezidentiň çykyşy.
3. Ö.Gündogdyýew (2003). Türkmenistanyň medeni mirasy III, s.4, Aşgabat.
4. Ö.Gündogdyýew (2003). Türkmenistanyň medeni mirasy III, s.5, Aşgabat.
5. Ö.Gündogdyýew (2003). Türkmenistanyň medeni mirasy III, s.16, Aşgabat.
6. Ö.Gündogdyýew (2003). Türkmenistanyň medeni mirasy III, s.22, Aşgabat.
7. Ö.Gündogdyýew (2003). Türkmenistanyň medeni mirasy III, s.26, Aşgabat.
8. Ö.Gündogdyýew (2003). Türkmenistanyň medeni mirasy III, s.26, Aşgabat.
9. Ö.Gündogdyýew (2003). Türkmenistanyň medeni mirasy III, s.22, Aşgabat.
10. Türkmenistan mart 14, 2012 №73
11. Şol ýerde...
12. Şol ýerde...
13. Şol ýerde...
14. Şol ýerde...

15. Şol ýerde...
16. Şol ýerde...
17. Şol ýerde...
18. Kulyýew G (1989). Harasatly Kabul, s. 279, Aşgabat.
19. Kulyýew G (1989). Harasatly Kabul, s.8, Aşgabat.
20. Kulyýew G (1989). Harasatly Kabul, s.10, Aşgabat.
21. Kulyýew G (1989). Harasatly Kabul, s.10, Aşgabat.
22. Demokratiýa we Hukuk, № 1,2009, sah.124
23. Şol ýerde...
24. Demokratiýa we Hukuk, № 1,2009, sah.126
25. Neutral Turkmenistan, №37,2015
26. Şol ýerde...
27. International Forum on Diplomatic Training (2002). 23-25 September, Amman, Report pg.12.
28. G.R.Berridge and Alan James. A dictionary of Diplomacy (2001). Great Britain,Wiltshire, pg.55.
29. G.R.Berridge and Alan James. A dictionary of Diplomacy(2001). Great Britain,Wiltshire, pg.51.
30. Turkmenistanyň Daşary Syýasaty we Diplomatýasy,sah.96, №1,Aşgabat,2011
31. Şol ýerde...
32. Şol ýerde...
33. Turkmenistanyň Daşary Syýasaty we Diplomatýasy,sah.100, №1,Aşgabat,2011
34. Şol ýerde...
35. Şol ýerde...
36. G.R.Berridge and Alan James. A dictionary of Diplomacy (2001). Great Britain,Wiltshire, pg.73.
37. Şol ýerde...

TÜRK KAVRAMININ TARİHİ ÜZERİNE

HISTORY OF THE “TURKIC NATIONS” CONCEPT

ОБ ИСТОРИИ ПОНЯТИЯ ТЮРК

Dr. Akbota KONIROVA*

Özet

Tarih boyunca Türkler ve dilleri geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Türk dilleri Güney-Batı Dilleri (Oğuz Dilleri), Kuzey- Batı Dilleri (Kıpçak Dilleri), Güney-Doğu Dilleri (Karluk Dilleri), Kuzey-Doğu Dilleri (Sayan-Yakut- Hakas Dilleri) olarak dört gruba ayrılmıştır. Bu yazıda; dil gruplarından hareket ederek, Türk kelimesinin ve kavramının kaynaklara göre tarih içinde nasıl geliştiği anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk kelimesi, Türk birliği, Türk dilleri, Türklük özellikleri.

Abstract

Turks and their languages have spread over a large geography. Turkish languages are divided into four groups: South-West Languages (Oğuz Languages), North-West Languages (Kıpçak Languages), South-East Languages (Karluk Languages), North-East Languages (Sayan-Yakut- Hakas Languages).

In this paper, information is presented on how the word “Turk” and concept were developed in history based on resources.

Key Words: The word “Turk”, Turkish unity, Turkish languages, characteristics of Turkishness

Türk dilleri tarihte geniş bir sahaya yayılmıştır. Onlar Batı’da Türkiye, Doğu’da Sintsizyan’a kadar olan ve Kuzey’de Doğu Sibirya denizi sahillerinden Güneyde Horosan’a kadar uzanan bir coğrafyayı kapsamaktadır. M.Ö. III. asırda Bulgar grubu diğer dillerden

* Abay Kazak Devlet Üniversitesi Öğr. Gör.
e-mail : akbota74@mail.ru cep tel :+7 777 693 6485 / KAZAKİSTAN

ayrıldı. Bu dilin bugünkü vekili ise Çuvaşlardır. Diğer Türkî diller genel olarak dört grupta ele alınır. Bunlar:

1. Oğuz Dilleri veya “Güney-Batı” dilleri (Türk, Gagavuz, Azerbaycan, türkmen dilleri),
2. Kıpçak Dilleri veya “Kuzey-Batı” dilleri (Kazak, Karakalpak, Nogay, Tatar, Başkurt, Karaym, Karaçay- Balkar, Kumuk, Kırım Tatarları),
3. Karluk dilleri veya “Güney-Doğu” dilleri olarak bilinen (Özbek ve uygur dilleri),
4. “Kuzey-Doğu” dilleri genetik açıdan farklı dallara giren. Bu diller kendi içinde :
 - a) Yakut ve Dolgal Dilleri,
 - b) Sayan Grubu (Tuva ve Tofalar Dili),
 - c) Hakas grubu (Hakas, Şor, Çulım, Sarı Uygur Dilleri) olarak ayrılır.

Tarihi belgelere göre Türk halkları hakkındaki ilk malumatlar Hunların çıkışıyla beraber tarih sahnesinde yerini almaktadır. Hunların yapısında Türklük özellikler bulunmaktadır. Bu dönem Çin secerelerinde III. asır olarak bilinmektedir. Bu belge Bulgar dil grubunun ayrılmasıyla birlikte ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle alimler Hunların göç etmesini Bulgarların Batı’ya doğru hareket etmesiyle ilgili olarak göstermektedirler. Eski Türklerin yurdu Orta Asya’nın Kuzey-batı bölgesidir. Bu Altay dağlarından Hingan bölgesinin kuzeyine kadar uzanan bir coğrafyayı kapsamaktadır. Türkler Güney-Doğuda Moğol topluluklarıyla Batı’da Hint-Avrupa halkıyla Kuzey-Batı’da ise Ural-yenisey halklarıyla ve Kuzey’de Tunus-mançurya ile bağlantılı olmaktadır.

M. Ö. I. asırda Hunların ayrı toplulukları Kazakistan’ın Güney bölgesine yerleşirler. IV. asırda Hunların Avrupa’yı işgali başlar. V. Asırda Bizans tarihî belgelerine göre “Bulgarlar” etnonimi ortaya çıkar. Bu kavram, Volga ve Dunay havzalarında yaşayan Hun topluluklarının birliğini gösterir. Sonradan Bulgar Birliği Volga-Bulgar ve Dunay-Bulgar olarak ikiye ayrılır.

Bulgarlar ayrıldıktan sonra diğer Türkler Türk Birliğini kurdu. Onlar VI. asırdan itibaren VII. Asrın ortasına kadar Amuderya’dan başlayarak İrtiş nehrine kadar uzanan bir bölgede yaşadılar.

583 yılında Türk Birliği Batı ve Doğu olmak üzere ikiye ayrıldı. 745 yılında Doğu Türkleri Uygurlara yenik düşmüştü. Doğu Türkleri ve uygur Devletine Çin’in İranlı’ların evvela Sağdu liderleri ve misyonerlerinin nüfuzu güçlü oldu.

840 yılında merkezi Orhun olan Uygur Devleti’ni Kırgızlar yamalar. Bundan dolayı Uygurlar Doğu Türkistan’a yerleşirler. 847 yılında ise Turfan bölgesindeki başkenti Koço şehrine göç ederler. Bu coğrafyalarda yapılan arkeolojik kazılarda eski Uygur dili ve kültüründen bilgiler veren abideler bulunmuştur. İkinci grup bugünkü Çin sınırlarındaki Guansu’ya yerleşirler. Onların nesilleri ise Sarıuygurlardır. Uygur Devleti’ne Yakutlardan başka bütün Türklerin Kuzey- Doğu grububirleşir.

924 yılında Orhun memleketinden Kidanlar, Kırgızları ayırırlar. Onların bir kısmı Yenisey’in yukarı bölgesine yerleşirler. Bir kısmı ise Batı’ya doğru Altay dağlarının Güney vadisine göç eder.

Uygurların Turfan memleketi Türk Devletleriyle aynı devirde yaşamını sürdürdü. Türk Devletinde esas yönetim Karlukların elindeydi. Onlar önce Doğu’da yaşadılar. 766 yılına doğru Batı’ya doğru yönelerek Turan ovasında yaşayan Batı Türk Devleti’ni ele geçirdi. VIII. asrın sonuna doğru Karluk Kağanı Yabgu islam dinini kabul etti. Uygur dili Karluk memleketinin edebi dili oldu.

Batı Türk Kağanlığı'nın bir kısmı Oğuzlardan oluştu. Onlardan Selçuklular Birliği ayrı olarak bölünüp çıktı. Bu göçebe hayat Güney- Batı topluluklarının kurulmasına ve dilin de etkilenmesine neden oldu. Bu devirde Kıpçak dillerinin etnik temelini oluşturan toplulukların Volga-Ural ve Doğu Avrupa bozkırlarına göçü başladı.

XVIII. asırda Türk dillerinin araştırılması I Petr'in göreve geçmesiyle başlangıç buldu. O, 1696 yılında S.E.Remezov'a Sibirya'nın haritasını yapmayı tavsiye eder. Bu harita 1698 yılında yapıpıp tamamlanır. I Petr devrinden itibaren 1673-1723 yılında Türkiye tarihi, dili ve sosyal yapısı büyük ilgi çeker. I Petr'in Türk halkları arasındaki danışman kılavuzu olan Moldovya'nın eski yöneticisi Dmitriy Kantemir idi. Kantemir, Osmanlı Türkleri'nin tarihi hakkında "Osmanlıların Gelişmesi ve Çöküşü" ve "Türk İmparatorluğu'nun Din Sistemi" adlı iki kitap neşretti. Türk dillerini araştıran alimler V.N.Tatişev, G. Gmelin, İ. E. Fişer, S. Palas ve G.Gmelin'in "Rusça- Türkçe-Farsça Sözlük", N. Tatişev'in "Rusça-Türkçe-Farsça-Kalmukça Sözlük" gibi çalışmaları Türk dili üzerine yazılmış tarihi ve çok önemli kaynaklardır.

XVIII.asırda ise başka da birçok sözlüklerin elyazısı bulunmaktadır. Türk kavramı eski devirlerde tarih sahnesinde yer aldı. Ancak yaygın bir biçimde kullanılmamıştır. Türkler tarafından kurulan birçok memleketler o devleti yöneten şahsın adıyla adlandırılmaktadır. Böyle olmasına rağmen Türk tarihinden yerini almış ve bir millet olarak tarih sahnesine geçmesiyle Türk kavramının ilk kez ne zamandan beri ortaya çıktığını anlatan araştırmalara yol açmaktadır. Aynı zamanda farklı fikirler ile görüşlerin oluşmasını da etkiledi. Tarihi belgelere bakacak olursak Türk kavramı ilk defa Göktürkler tarafından VI. asırda yani 552 yılında kullanılmaya başlandı. Türk kelimesinin anlamıyla ilgili ilk görüşü A. Bamberi öne sürmüştür. Bununla ilgili Türk kavramı "Türemek" kelimesinden (Türk-Türük-Törük) şeklinde "yaşam sahibi" yani insanoğlu, insan gibi anlamlara gelmektedir. Fon le Sokyü , V. Tomsen ve G.Himet gibi alimlerin fikrince Türk kelimesi, "çok güçlü" anlamına gelmektedir. Dünyaca bilinen büyük eser "Kutad-gu Bilig" eserinde ise bu kavram "Eğemenlik, Bağımsızlık" kelimelerinin karşılığını vermektedir. Bu fikirlerin arasında bize en yakın olanı yani en doğrusu "Çok güçlü" anlamı olmaktadır. Aslı bir Türk halklarının özelliği üzerine söylenen efsanelerde birçok anlayışlar verilmekle birlikte onlar farklı ilmi açıdan araştırılarak yeni fikirler öne sürmektedir. Örneğin, Özbeklerin "Hannâme" adlı destanında Türklerin Nuh Peygamberin oğlu Yafes'in neslinden dağılmış olduğu gösterilmektedir. Aynı görüş Farsça yazılmış "Oğuznâme"de Raşididdin'in seceresi ile "Şecere-i Terakkime" adlı çalışmalarda da yer almaktadır.

Bazı yazarlar Türklerin kökeniyle ilgili bir başka efsane ile belgelere dayanarak yukarı Kem (Yenisey) Türk kökenli halkların tarih sahnesine çıkışıyla ilgili yapılan son araştırmalar Türklerin beyaz tenli nesillere girdiğini belirtir. Adı geçen araştırmaların neticesinde Türkler, Evropeod denilen neslin Turanid yapısına girer. Çin kaynaklarında VII.asrın sonuna kadar Altay dağları ve Orta Asya Batı bölgelerinde de beyaz tenli bir topluluğun yaşadığını binaenaleyh Türklerin ata yurdunda Orhun ve Tula'da da birçok Moğol halkının yaşadığını gösterir. Çinliler dili ve medeniyeti ortak iki topluluğu bir ulus olarak bilmiştir.

Sonuç olarak diyebilirim ki çok eski devirlerden beri yarı Moğol olan ve ayrıca hiçbir şekilde Moğol grubuna girmeyen Türklerin varolduğu bilinmektedir. Türk halkı beyaz tenli, beyaz yüzlü, iri gözlü, dalgalı saçlıdır.

Türk kavramı Türk kökenli bütün halkların birliğini gösteren hepsine ortak diğer bir anlamda anlatacak olursak bir millet olarak doğuşunda ezanla verilmiş özel bir isimdir.

Türk kavramının ne zaman ve nerede ortaya çıktığına dair detaylı bir bilgi henüz elimizde geçmemektedir. Ancak halk arasında anlatılan efsanelerden ibaret olup Nuh Pey-

gamberin torununun ismi olarak bilinmektedir. Araştırmacıların görüşüne göre bir efsanede “Nuh Peygamber’in oğlu Yafet Judu dağından giderek İdil ve Jayık arasına yerleşmiştir. Burada 250 yıl kadar yaşar ve vefat eder. Onun oğulları Türk, Hazar, Saklap, Rus, min, Şın, Keymari, Tarih isimli sekiz oğlu vardı. Yafet kendi tahtına büyük oğlu Türk’ü oturarak diğer oğullarına “Siz Türk’ü padişah olarak görün ve ona tabi olun” dediğine dair belge bulunmaktadır. Bu tarihi belgelere dayanarak İdil ve Jayık nehirleri arasında Türk Birliği’nin yaşadığını ve sekiz boyu olduğunu görebiliriz.

“Türk” terimi araştırmacıların büyük ilgisini çekti. Mesela, araştırmacı V.V. Bartold “Türk” teriminin birçok açıklamasını verdi. A. N.Bernştam ise M. Kaşgari’nin sözlüğünde karşımıza çıkan “topluluk, akraba toplulukların birliği” anlamında kullanılan “törkün” sözüyle bir ilişki kurmaktadır. A.N. Kononov ise bu fikri daha da geliştirerek Türk sözünü iki ayrı kökte ele alır.

1. Türk-Törkün- Tör, yani (yukarı taraftakiler, değerli konuk)
2. Tür-Kün yani, çokluk, birliktelik anlamı vermekte olduğunu öne sürer.

Araştırmacı E.D.Polivanov’un fikrine bu terim “Törküt”, “Türköler” kelimeleriyle aynı anlamı taşır. M.Kaşgari’nin sözlüğünde Türk sözü üç anlamda verilmektedir. 1. Türk-Güneş,2. Türk- Üzümün yettiği vakit, 3.Türk yiğit- Güçlü delikanlı anlamlarında kullanılmıştır.

Bununla birlikte birçok araştırmacılarımız farklı görüşlerini ortaya koymaktadırlar. Türk kökenli halkların Batı ve Doğu’yu birleştiren ve birbiriyle iç içe sıkı bir ilişkide oldukları eski tarihimizden bellidir.

KAYNAKLAR

1. AYDAROV G. “Köne Türkü jazba eskertkişterinin tili” Almatı, 1986
2. BASKOV N.A. “Vvedeniye v izucheniye tyurkskih yazıkov” Moskova, 1969
3. N.A.BASKAKOV “Tyurkskiye yazıki” Moskova, 2007
4. Bürkit Otar Ali “Türkitanuv” Almatı, 2002
5. GUMİLEV L.N. “Köne Türkler” Almatı, 1994
6. KONONOV N. A. “İstoriya izuçeniye tyurkskih yazıkov v Rossii” Leningrad, 1962
7. KONONOV A.N. “Opıt analiza termina ” Moskova, 1935
8. HAYDAR A., M.OROZOV , “Türkitanuğa kirispe” Almatı, 2004
9. HÜSEYİNOV K. “V.V.RADLOV İ Kazahskiy yazık” Almatı, 1981

**AZERBAIJAN'IN MİLLÎ ŞAİRİ AHMED CAVAD
120 YAŞINDA**

**AZERBAIJAN'S NATIONAL POET AHMED CAVAD IS
120 YEARS' OLD**

**ЗЕРБАЙДЖАНСКОМУ ПОЭТУ АХМЕДУ ДЖАВАДУ
120 ЛЕТ**

Nail TAN*

Özet:

2012 yılında, Türk Dünyasında Azerbaycan'ın millî şairi, Azerbaycan Millî Marşı'nın söz yazarı Ahmet Cavad'ın 120. doğum yılı kutlanmaktadır.

5 Mayıs 1892 tarihinde Gence'nin Şemkir ilçesinin Seyfeli köyünde doğan Ahmed Cavad, iyi bir eğitim görüp Azerbaycan Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yaptı.

Gençlik yıllarında Azerbaycan'ın bağımsızlığı için savaştı. Yazdığı şiirler dolayısıyla Komünist rejim döneminde kontrol altında tutuldu ve 1937 yılında tutuklanıp yargılanarak kurşuna dizildi.

Çırpınırdın Karadeniz şiiri, Türkiye'de çok ünlüdür.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Cavad, Azerbaycan Millî Marşı, Şemkir, Çırpınırdın Karadeniz

Abstract

120th birth anniversary of Ahmet Cavad, Azerbaijan's national poet and writer of Azerbaijan's National Anthem is being greeted in the Turkish World in 2012.

Ahmet Cavad was born in Gence's Şemkir county, Seyfeli village. on 5 May 1892. He had a satisfactory education and instructed Azerbaijan Language and Literature.

He fought for the independence of Azerbaijan in his youth. He was controlled during the Communist regime period due to his poems. He was arrested and stood trial and executed by gunfire in 1937.

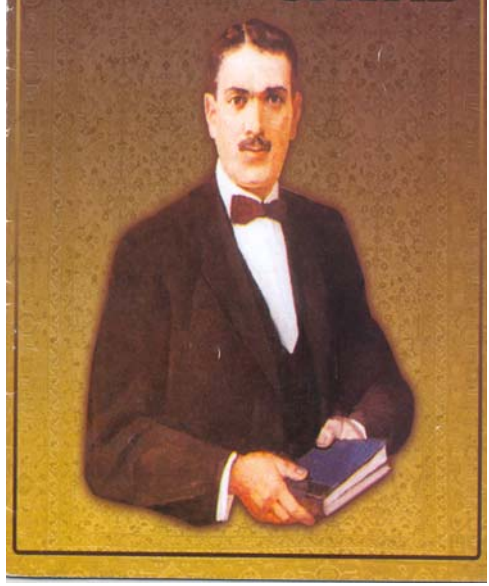
His poem "Çırpınırdın Karadeniz" is very famous in Turkey.

Key Words: Ahmed Cavad, Azerbaijan National Anthem, Şemkir, Çırpınırdın Karadeniz

* Kültür ve Turizm Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Em. Genel Müdürü. Ankara/TÜRKİYE

İstiklal Marşı'mızın güfte yazarı, millî şairimiz Mehmet Âkif Ersoy'un Azerbaycan'daki çağdaşı, eş şairi, Azerbaycan Millî Marşı'nın yazarı, istiklal mücadelesi kahramanı Ahmed Cavad (Azerbaycan'da Ehmed Cavad/Cavad Ahundzade, Türkiye'de Ahmed/Ahmet Cevad/Cevat şeklinde de yazılmıştır.), doğumunun 120. yıl dönümünde ülkesi Azerbaycan ile yurdumuzda törenlerle, bilimsel toplantılarla anılıyor, 120. yaş günü kutlanıyor.

Türkiye'de ilk önemli kutlama toplantısı, TÜRKSOY (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı) tarafından 12 Mayıs 2012 tarihinde Ankara'da KTB Resim ve Heykel Müzesi Salonu'nda düzenlendi. Bu tarihin seçilmesinin sebebi, Ahmed Cavad'ın 5 Mayıs 1892 tarihinde dünyaya gelmiş olmasıdır. Toplantıda Ahmed Cavad'ın hayatını anlatan film gösteriminden sonra sırasıyla TÜRKSOY Genel Sekreteri Düsen Kaseinov, TC Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay birer açış konuşması yaparak Ahmed Cavad'ın Türkiye ve Azerbaycan tarihi, edebiyatı bakımından önemini vurguladılar. "Doğumunun 120. Yıl Dönümünde Ahmed Cavad" konulu panelde ise Azerbaycan Yazarlar Birliği Başkanı Anar Rzayev, Celal Bayar Üniversitesi Öğretim Üyesi İrfan Murat Yıldırım, Ahmed Cavad'ın torunu Anar Ahundzade, rahmetli şairi bütün yönleriyle tanıtan bilgiler verdiler. Kutlama, Azerbaycan Devlet Sanatçısı Azerin Hanım'ın Ahmed Cavad'ın bestelenmiş şiirlerinden oluşan konseriyle sona erdi.

Sovyet Rusya, Ermenistan ve İngiltere'ye karşı Azerbaycan'ın istiklal mücadelesi denince ilk akla gelen isimler arasında mutlaka Mehmed Emin Resulzade ve Ahmed Cavad yer alır. Ahmed Cavad'a, Azerbaycan'da "Poetikanın Resulzadesi" unvanı verilmesinin sebebi budur. Azerbaycan'ın ünlü edebiyatçısı rahmetli Prof. Dr. Yaşar Karayev'in *Azerbaycan Edebiyatı* kitabında da belirttiği gibi; "O şair gibi doğdu, şair gibi yaşadı ve şair gibi öldü."

Ahmed Cavad, 5 Mayıs 1892 tarihinde Gence'nin Şemkir (Şamhor) ilçesinin Seyfeli köyünde doğdu. Dedesi, ailesiyle Güney Azerbaycan'dan göç etmiş bir ahund (din adamı, molla) idi. Babası Mehmedmed Eli/Alî'ye de okur yazar ve bilgili bir adam olması dolayısıyla köylerinde "molla" deniyordu. Bu sebeple, Ahmed Cavad ailesi Ahundzade soyadıyla anıldı.

Altı yaşına geldiğinde babasını kaybetti. Annesiyle birlikte Gence'deki üvey kardeşlerinin yanına gitmek zorunda kaldı. Köyündeki mollahanede Arap harfleriyle yazmayı, Kur'an okumayı öğrenmişti. Gence'de Şah Abbas Mescidi bünyesindeki medresede Arapça, Farsça ve Rusça dillerine de sahip oldu. Tarih ve edebiyata önem verdi. İlk şiirlerini de medrese yıllarında yazdı. Medresedeki edebiyat öğretmeni Abdulla Sur'un tavsiyelerinden yararlandı. 1906 yılında başladığı medrese öğrenimini 1912 yılında tamamladı.

Medreseyi bitirdiğinde yirmi yaşındaydı. O yıl, Osmanlı Devleti Balkan Savaşı'na girmişti. Şair, eğitimci arkadaşı Abdulla Şaik'le birlikte "Kafkas Gönüllü Kıtası"na katıla-

İstanbul'a gitti. Trakya'da Osmanlı askerleriyle birlikte Bulgar ordusuna karşı savaştı. İstanbul'da Mehmet Emin Yurdakul'la tanıştı. Yurduna dönünce Gence'de öğretmenliğe başladı.

1914 yılında Osmanlı Devleti bu defa I. Dünya Savaşı'na girmiş, Kafkas/Doğu Cephesi'nde ağır bir yenilgiye uğramıştı. Ermeniler de bu fırsattan yararlanarak Erzurum, Kars, Ardahan, Iğdır, Ağrı ve Van'da katliamlara başlamışlardı. Bu sırada, Bakü'de Azerbaycan Türkleri bir yardım derneği (1905'te kurulan Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi) vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ndeki soydaşlarına yardım toplayıp gönderiyorlardı. Ahmed Cavad, bu yardım toplama faaliyetlerinin içinde yer aldığı gibi, duygularını şiire dökerek halka moral vermeye çalışıyordu. Gence'de 15 Aralık 1915 tarihinde yazdığı *Çırpınırdın Karadeniz* şiiri, o karanlık günlerde Türk dünyasına umut ışığı olmuştu. Ünlü besteci Üzeyir Hacıbeyli'nin bestelediği bu şiir sadece Azerbaycan'da değil Türkiye'de de çok sevilmiş, âdeta marş hâline getirilmişti. Türkiye Türkçesiyle bu şiir şöyledir:

Çırpınırdın Karadeniz,
Bakıp Türk'ün bayrağına.
"Ah" diyerdin, hiç ölmezdin,
Düşebilsem ayağına!

Ayrı düşmüş dost elinden,
İller var ki çarpar sinem.
Vefalıdır geldi, giden,
Yol ver Türk'ün bayrağına!

İnciler dök, gel, yoluna,
Sırmalar düz sağ soluna,
Fırtınalar dursun yana,
Selam Türk'ün bayrağına!

Hamidiye ve Türk kanı,
Hiçbirinin bitmez şanı,
Kazbek olsun ilk kurbanı
Selam Türk'ün bayrağına!

Dost elinden esen yeller,
Bana şiir, selam söyler
Olsun bizim bütün eller
Kurban Türk'ün bayrağına!

(Anar-Akpınar/s. 109-110)

Ahmed Cavad, Azerbaycan yardım heyetiyle birlikte Kars'a geldi ve işgal altındaki halkın perişan hâlini görünce Nevruz Bayramı'nı yapmayıp 22 Mart 1915'te *Ne Gördümse* adlı şiirini yazdı. Şiirin bir dördlüğü şöyledir:

Sordum garip minareden
Akşam oldu, ezan hani?
Baykuş konmuş minberlere
Diyen hani, duyan hani?

(Aslan/s.82)

Yazık adlı şiirini de Anadolu'daki savaş mağdurları için yazmıştır. İlk dördlüğü:

Deniz derde düşer, dalgalar ağlar
Dağlara dert gelse, dumana yazık!
Sensiz öz ilinde garip kesilip
Durnalardan haber umana yazık!

(Aslan/s. 120)

1915-1916 yıllarında Batum'da yaşadı ve öğretmenlik yaptı. Batum'da Süleyman Bey Recanizade'nin kızı Şükriye Hanım'la evlendi. 1916 yılında Bakü'de *Koşma* adlı şiir kitabı yayımlandı.

1917 Bolşevik İhtilali sonrası Rusya Kafkaslardaki birliklerinin önemli bir bölümünü geri çekti. Cepheyi, Ermeni birliklerine bıraktı. Osmanlı Devleti, Azerbaycan için Nuri Paşa'nın komutasında Kafkas İslam Ordusu adıyla yeni bir ordu oluşturdu. Bu ordu, 25 Mayıs 1918'de Gence'ye girdi. 28 Mayıs 1918'de başkent Gence olmak üzere Azerbaycan Cumhuriyeti kuruldu. Bakü'yü işgalden kurtarmak amacıyla Kafkas İslam Ordusu harekete geçti. Ahmed Cavad, Osmanlı askerleriyle birlikte Bakü'nün Yasamal Dağı'ndaki mevzilerde Rus-Ermeni-İngiliz birlikleriyle savaştı. Nuri Paşa'nın ordusuyla birlikte 15 Eylül 1918 tarihinde Bakü'ye ilk girenler arasında yer aldı. Bakü alınınca, başkent bu şehre taşındı. Azerbaycan Hükûmeti, şehit Osmanlı askerleri için Bakü'de bir anıt yaptırmayı kararlaştırmıştı. Anıtın temel atma töreninde, 10 Mayıs 1919 günü yazdığı *Kalk* adlı şiirini okudu. Bu şiirin ilk dördlüğü şöyledir:

-Azerbaycan'daki Osmanlı Şehitlerine-

Kalk! Kalk, sarmaşıklı mezar altından,
Gelmiş ziyarete kızlar, gelinler!
Ey kervan geçidi yollar üstünde,
Her gelen yolcuya yol soran asker!

(TÜRKSOY broşürü/s. 5)

Mondros Mütarekesi sonrası İstanbul'un İtilaf Devletleri Donanması tarafından işgal edilmesi (13 Kasım 1918) üzerine, 19 Mart 1919'da Gence'de *İstanbul* adlı yedi dördlükten oluşan, Azerbaycanlıların duyduğu ıstırapı anlatan bir şiir yazdı. İlk ve son bölümleri şöyledir:

Ben sevdiğim mermer sineli yârin,
Diyorlar koynunda yabancı el var.
Bakıp ufuklara, uzak yollara,
Ağlıyormuş mavi gözler akşamlar.
Ah, ey solgun yüzlü, dalgın İstanbul
Mavi gözlerin pek baygın İstanbul

.....

Yarab, bilmez miydin kalemi sen de,
Ki, kırdın sazımın canlı telini.
Doğuyorken yeni bir ümit bende,
Niye meysu ettin Turan elini?
Ah, ey solgun yüzlü, dalgın İstanbul
Mavi gözlerin pek baygın İstanbul

(TÜRKSOY broşürü/s. 12-13)

1918-1920 Azerbaycan Cumhuriyeti dönemi, şairin sanatının en verimli dönemidir denebilir. Bu dönemde Azerbaycan Cumhuriyeti'ni öven, halka moral veren, coşkulu şiirler yazdı. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Türkçülük, çağdaşlık, Müslümanlık temelleri üzerinde yükselmesi ülküsünü savundu. Ziya Gökalp'ın Türkiye'de savunduğu düşüncelerdi bunlar. 1919 yılında istiklal havası içinde ikinci şiir kitabı *Dalga*'nın basılmasını sağladı.

Azerbaycan, 28 Nisan 1920 tarihinde Bolşevik Rusya ordusu tarafından işgal edilip Azerbaycan Cumhuriyeti'ne son verilince Ahmed Cavad ve birçok Azerbaycan yöneticisi, aydını, sanatçısı Rus yöneticilerin hedefi hâline geldi. Her hareketleri takip edildi. Kurşuna dizildiği 1937 tarihine kadar üç defa tutuklandı, eşi sürgüne gönderildi. Üç oğlu hapsedildi.

Komünist yönetim döneminde ilk önce Bakü'den uzaklaştırıldı. Guba'da 1920-1922 yılları arasında Millî Eğitim Müdürlüğü yaptı. 1922-1927 yılları arasında Azerbaycan Yüksek Pedagoji Enstitüsü Tarih ve Filoloji Bölümünde yüksek öğrenim gördü. Enstitüde okurken 1924-1926 yılları arasında Bakü'de Edebiyat Cemiyeti/Derneğinin başkanlığını yapacak kadar ünlü bir şairdi. Yine aynı yıllarda *İnkılap ve Medeniyet* dergisinin de Yazı İşleri Müdürlüğünü yürütmekteydi.

Şairin *İstiklal Uğruna Şiirler* kitabı 1928 yılında İstanbul'da basılınca Türkiye'deki ünü arttı ama Bakü'deki hayatı daha da zorlaştı.

Pedagoji Enstitüsünü bitirince 1927-1934 yılları arasında Bakü ve Gence'deki bazı yüksekokul ve enstitülerde Azerbaycan dili ve edebiyatı öğretmenliği yaparak geçimini sağladı. 1935'te Gence'den Bakü'ye dönüp Azərneşr (Azerbaycan Devlet Yayınları) Tercüme Şubesi Editörlüğü (1934-1935) ve Azerbaycan Film Stüdyosu Belgeseller Şubesi Başkanlığı (1935-1936) görevlerinde bulundu.

Türkiye'de şiirlerinin yayımlanması, Azerbaycan'ın bağımsızlığı için çalışmaları ve milliyetçi şiirleri dolayısıyla Sovyet Rusya ile onun Azerbaycan'daki uydu yöneticilerinin devamlı takibi altındaydı. Her yazdığı inceleniyor, görüştüğü kişiler sorguya çekiliyordu. 1937 yılında karşı devrim ve Pantürkizm suçlamasıyla tutuklanıp yargılandı ve mahkeme kararıyla 13 Kasım 1937 tarihinde kurşuna dizildi. 1955 yılında SSCB Başsavcısı, şaire karşı yapılan suçlamaların asılsız olduğunu belirtip hakkında beraat kararı verdi ama çok geç kalınmıştı.

Ahmed Cavad'ın sanatının altın yılları 1914-1920 yılları arasındır. Sovyet Rusya döneminde takip altında olduğundan şairliğini gereği gibi ortaya koyamamıştır. Verimli döneminde yazdığı aşk, vatan-millet-bayrak sevgisi temalı şiirler, Azerbaycan edebiyat tarihinde önemli şairler arasında yer alması için yeterli olmuştur.

Basılmış şiir kitapları şunlardır: *Koşma* (Bakü 1916), *Dalga* (Bakü 1919), *İstiklal Uğruna* (İstanbul 1928), *Şiirler* (Bakü 1958), *Çırpınırdı Karadeniz* (Ankara 1990, hzl. Servet Gürçan), *Sen Ağlama Ben Ağlarım* (Bakü 1991), *Hak Bağırın Ses* (Bakü 1991), *Seçilmiş Eserleri I-II* (Bakü 1992), *Selam Türk'ün Bayrağına/Ahmet Cevat'ın Hayatı ve Şiirleri* (İzmir 1992, hzl. İrfan Murat Yıldırım), *Seçilmiş Eserleri* (Bakü 2005).

Gürcü şair Şota Rustaveli'den çevirdiği *Pelenk Derisi Giymiş Pehlivan* şiiri de 1978'de Bakü'de basıldı. Ayrıca; Shakespeare, Puşkin ve Rubala'nın bazı şiirlerini de Azerbaycan Türkçesine çevirdi.

Bugün Bakü'de Parlamento binasına giden cadde üzerinde Ahmed Cavad'ın görkemli heykeli yükseliyor. Şemkir'de adına müze var. Ünlüler Mezarlığı'nda temsilî mezarı bulunmakta.

Azerbaycan'ın millî şairi, hürriyet-istiklal âşığı Ahmed Cavad'ın 120. doğum yıl dönümünü Türk dünyası mensupları olarak coşkuyla kutluyoruz. Mekânı cennet olsun. Yazı-

mızı, bestesi yine Üzeyir Hacıbeyli'ye ait Ahmed Cavad'ın Azerbaycan'ın Millî Marşı kabul edilen şiiriyle bitiriyoruz:

Azerbaycan, Azerbaycan!
Ey kahraman evladın şanlı vatani!
Senden ötürü can vermeye cümle hazırız!
Senden ötürü kan dökmeye cümle kadiriz!
Üç renkli bayrağınla mesut yaşa!

Binlerle can kurban oldu,
Sinen harbe meydan oldu!
Hukukundan geçen asker,
Here bir kahraman oldu!

Sen olasan gülistan
Sana her dem can kurban
Sana bin bir muhabbet
Sinende tutmuş mekân

Namusunu hıfz etmeye
Bayrağını yükseltmeye
Cümle gençler müştaktır
Şanlı vatan, şanlı vatan
Azerbaycan, Azerbaycan

(TÜRKSOY broşürü/s. 6)

YARARLANILAN KAYNAKLAR

TÜRKSOY'un 12 Mayıs 2012 120. Yıl Kutlama Töreni için bastırdığı 16 sayfalık broşür.

Anar-Akpınar, Yavuz (2000), *Bin Yılın Yüz Şairi/ Azerbaycan Şiiri Antolojisi*, Ankara, s. 109-111, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Aslan, Betül (2000), *I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türklerinin Anadolu Türklerine Kardeş Kömeği (Yardımları) ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi*, Ankara, s. 52, 82, 120, 124, AKM Yayınları.

Karayev, Yaşar (1999) *Belli Başlı Dönemleri ve Zirve Şahsiyetleriyle Azerbaycan Edebiyatı*, İstanbul, s. 286-308, Ötüken Yayınları.

Makas, Zeynelâbidin (1992), *Çağdaş Azerbaycan Şiiri Antolojisi*, Ankara, s. 36-42, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Muhtaroglu, Vilayet (1993), *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi/Azerbaycan Edebiyatı*, Ankara, C. IV, s. 332-339, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Yıldırım, İrfan Murat (1992), *Selam Türk'ün Bayrağına/Ahmed Cevat'ın Hayatı ve Şiirleri*, İzmir, s. I, 62.

HIDIRELLEZ VE MİTOLOJİK KÖKLERİ

SPRING CELEBRATION AND ITS MYTHOLOGICAL ROOTS

ХЫДЫРЭЛЛЕЗ И МИФОЛОГИЧЕСКИЕ КОРНИ

Hayrettin İVGİN*

Özet

Halk arasında Hıdırellez biçiminde söylenen 6 Mayıs, yüzyıllardan bu yana; şehirlerde, kasabalarda, köy ve kırsal kesimlerde kuşaktan kuşağa devam edegelen çeşitli törenlerin, ve ritüellerin ve inanışların uygulandığı bir gündür.

Bu yazıda; Hızır kültürünün mitolojik kökleri araştırılmakta, Aziz Saint George ile ilgili özdeş tarafları ortaya konmaktadır.

Aziz Saint George, İslâm anlatılarında Cercis olarak bilinir. Cercis ile Hızır birbirini tamamlayan ve bütünleyen inanışların varlığı yazıda anlatılmaktadır. İslamiyette Boz Atlı Hızır olarak bilinen Hızır Aleyhisselam, acaba Sn. George (Cercis) mi? Buna ilişkin görüşler bu yazıda ifade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hıdırellez, Hızır Aleyhisselam, Aziz Saint George, Cercis Nebi, 6 Mayıs

Abstract

Turks and their languages have spread over a large geography. Turkish languages are divided into four groups: South-West Languages (Oğuz Languages), North-West Languages (Kıpçak Languages), South-East Languages (Karluk Languages), North-East Languages (Sayan-Yakut- Hakas Languages).

In this paper, information is presented on how the word “Turk” and concept were developed in history based on resources.

Key Words: The word “Turk”, Turkish unity, Turkish languages, characteristics of Turkishness

* Halk Bilimi Araştırmacısı, Yazar. Ankara/TÜRKİYE

Takvim yaprakları 6 Mayıs'ı gösterirken bu güne "Ruzî Hızır" veya "Hıdırellez" günü denir. Aslında Miladî Takvime göre 6 Mayıs'a rastlayan bu gün, Rumî Takvim'de 23 Nisan gününe rastlar.

Halk arasında "Hıdırellez" biçiminde söylenen bu 6 Mayıs günü, yüzyıllardan bu yana; şehirlerde, kasabalarda, köylerde, kırsal kesimlerde kuşaktan kuşağa sürüp gelen; içinde eski gelenek ve göreneklerin de yaşatıldığı, sevinçli-neşeli, yemekli, çalgılı kır eğlenceleri ve çeşitli törenlerin uygulandığı bir gün olarak ortaya çıkar. Çeşitli törenler dedim; çünkü Hıdırellez sabahı; manilerle kismet açma, ateşten atlama, ağaçlara ve gül dallarına bez ve niyet bağlama, topluca hazırlanan yemeği dualarla yeme vb. törensel uygulamalardır.

Eski Türk takvimlerinde iki mevsim vardır: Yaz ve Kış. Yaz; 6 Mayıs tarihinden 7 Kasım tarihine kadar süren 6 aydır ve bu aylara "Ruzî Hızır" denir ki, toplam 186 gündür. Kış; 8 Kasım tarihinden 5 Mayıs tarihine kadar süren 6 aydır ve bu aylara "Ruzî Kasım" denir ki, toplam 179 gündür.

Sözlük anlamı olarak "Ruzî Hızır", "yeşillik günü" demektir. Hızır kelimesi, "çayır, çimen, yeşillik, yeni yetişen fidan" anlamlarına gelir. Ruz ise Farsça "gün" anlamına gelir. O sebeple bu "Ruz-î Hızır" tamlamasının karşılığı "yeşillik günü", çoğullaştırsak "yeşillik günleri" demektir. Yukarda dediğim gibi Rumî takvime göre Ruzî Hızır, 23 Nisan günüdür. Ama, bugün kullandığımız Miladî Takvim'e göre 6 Mayıs gününe denk düşer.

6 Mayıs günü yani Hıdırellez günü, tabiat yeşillığe bürünür, tüm bitkiler, ağaçlar yeşilenir. Eskiden buna "Hazaret kesbetmesi" derlerdi. Tabiat artık süslüdür, canlıdır, tazedir. Bundan dolayı olsa gerek; halk inançlarında Hızır peygamberle, İlyas peygamberin buluştukları gün olarak kabul edilir ve bu gün de Bayram (Hıdırellez Bayramı) olarak törenle kutlanır. Hızır'ın, gezdiği ve bastığı yerlerde yeşillikler oluşur. Hızır, her yıl Hz. İlyas ile buluşur ve buluştukları gün 6 Mayıs'tır.

Hızır ile İlyas'ı mitolojinin; karmaşık, loş ve flu sihirinden sıyrarak gün ışığına çıkarıp bugünün gereğine ve değerine nasıl oturtabiliriz?

Anlatılar, efsaneler, rivayetler, tarihi bulgular o kadar çok ve karmaşık ki, "Hızır şudur" veya "İlyas şudur" dememiz çok zor. Ama; İslami literatürlerden hareket ederek Hızır Nebi'yi yani Hz. Hızır'ı şöyle tanımlayabiliriz. Hızır; peygamberimiz Hz. Muhammed'in de cedit olan Hz. İbrahim'den sonra yaşamış bir nebidir. Nebi, biliyorsunuz kendisine Allah tarafından kitap gönderilmemiş, kitabı olmayan resuldür. Kur'an'da; Hızır nebi, Musa peygamberle yolculuk eden ve onu sabır sınavından geçirendir. Üstelik, Kur'an'ı Kerim'de adı geçen İskenderi Zülkarneyn'in ordu komutanıdır. Hatta Zülkarneyn'in teyzesinin oğludur. Cesedi Nuh Tufanı'ndan sonra sular çekilince defnedilmiştir. Yani Hz. Adem'in Kabil soyundan ilk resul torunudur. Hz. İbrahim'in çağdaşı olup Babil'i birlikte terk etmişlerdir.

"Baki olan Allah'tır. Her canlı gibi Hızır da doğmuş, büyümüş, hayat misyonunu tamamlamış ve ölmüştür. Ancak, her şeye kadir olan Allah onun ruhunu da kıyamete kadar istediğinde insan şeklinde görünebilmek ve sıkıntıya düşen iyilerin, salihlerin ve mazlumların yardımına ulaşip çare olabilmek gücünü bağışlamıştır. Her dili konuşmaktadır, her ilmi bilmektedir, metafiziğe, batın ve zahir bütün ilimlere vakıftır." İslam literatüründe Hızır böyle düşünülmektedir.

Efsanelere göre; Abıhayat (Hayat suyu=Ölümsüzlük suyu) içen İlyas Peygamberi İsrailoğulları uzun uzun aradılar, sonuçta buldular, ülkelerine getirdiler. Ama Hz. İlyas'a verdikleri sözü yerine getiremeyince o da Baalbek'ten ayrıldı. Hz. İlyas sırtında yeşil harmaniyesi ile seyahate çıktı ve herkese iyilik etmek niyetiyle edebî sürececek olan gezilerine başladı.

Peki Hz. Hızır ne yaptı? Efsanelere göre; Zülkarneyn ile birlikte Abıhayatı bulmak için Zulumâta (Karanlıklar Ülkesi) gittiler. Azıklarındaki, kurutulmuş balığı bir kaynak su başında yıkarken balığın canlanıp kaybolduğu, sudan içen Hızır'ın ise ölümsüzlüğe kavuştuğu anlatılır.

Türk halk inanışına göre; Hızır ayrı, İlyas da ayrı birer peygamberlerdir. Her ikisi de Abıhayat'ı içerek ölümsüzlüğe kavuşmuşlardır. İkisi de ayrı ayrı dolaşırlar ve darda kalan insanlara yardım ederler. Sadece 6 Mayıs günü bir araya gelerek buluşurlar.

O güne “Hızır-İlyas” günü denir. Halk arasında Hıdırellez diye adlandırılır. Hıdırellez; bereketin, baharın, taze hayatın ve ebediliğin sembolüdür. 6 Mayıs günü Hızır ve İlyas deniz kıyısında veya Kâbe’de buluşur, bayramlaşırlar. Birine karadan “Yetiş ya Hızır”, diğerine denizden “Yetiş ya İlyas” çağrıları ulaşırsa hemen vedalaşırlar ve yardım etmeye koşarlar. Hızır, boz atına binerek, İlyas da kayığa binerek uzaklaşırlar.

Hızır'ın aslında görevi; Allah dinini kıyamete kadar korumaktır. Hz. Muhammed’le bile görüştüğü söylenir. İcabında din uğruna askerlerle birlikte savaşlara katılır. Kudüs’te oturduğu; her Cuma günü Mekke’de, Medine’de, Kuba Mescidi’nde, Cebel-i Zeytun Camisi’nde namaz kıldığı; Süleyman havuzundan zemmî içtiği; Ahmet Yesevi’ye zikiri öğrettiği, kim darda ve sıkıntıdaysa onun imdadına yetiştiği yaygın bir inanıştır.

Herkesin bildiği bir hususu da burada söylemek isterim ki; Anadolu Alevileri dua ederlerken “Boz atlı Hızır yoldaşın olsun” veya “Hızır yoldaşın ola” dedikleri, gülbanklarında Hızır'ın adının söylendiği bilinmektedir. Hızır'ın sırtında bir cübbe vardır ki, bahar çiçeklerinden örülüdür. Al renkli külahına çimenden bir sarık dolamıştır. Al renkli yemenisiyle (ayakkabısıyla) bastığı yerlerde çiçekler biter, toprak yeşillenir, bahar uyanır, kuşlar ötüşür. O sebeple Anadolu’da hemen hemen her köyün, kasabanın ve şehrin, 6 Mayıs’ta toplandıkları birer mesire yerleri vardır ki, bu yerlere “Hıdırlık”, “Hıdırtepe”, “Hıdırdüzü”, “Hıdıryeri” denir.

Gelelim, 4. yüzyılın başlarında Filistin’de veya Musul’da bir 23 Nisan günü şehit edilen Hristiyan Azizi, George ile Hızır'ın benzerliğine...

İsa Peygamberden yaklaşık üç yüz yıl sonra yaşamış olan Cercis (Circis) bir Hristiyan azizidir. Müslümanlar tarafından salih bir kimse veya nebî olarak kabul edilen bir kişidir. Hristiyanlara göre ise St. George (Aya Yorgi) diye bilinen âzizdir.

Hayatına dair menkıbe tarzında rivayetler vardır. Kuran-ı Kerim’de ve sahih hadislerde hakkında bilgi bulunmamaktadır. Cercis ile ilgili bazı tarih kitaplarında ve kısas-ı enbiya türü kitaplarda bazı anlatımlar bulunuyor.

Hayatı hakkında bildiklerimiz şunlardır: Cercis, Filistinlidir. Hz. İsa’dan sonra tavâif-i mülûk (eyalat krallıkları) döneminde yaşamıştır. Havarilerin sonuncusuna yetişmiş samimi bir Hristiyandır. Suriye, Filistin ve Mezopotamya şehirlerinde ticaret yaparak servet sahibi olmuştur. Ancak her yılın sonunda elde ettiği kârı yoksullara dağıtmayı ilke edinmiştir. O dönemde Musul ve Suriye’de hüküm süren Dâdân adlı putperest bir kralın himayesine girmek istemiştir. Yine o dönemlerde Hristiyanlık gizli bir din halindedir. Bu sebeple Musul’a gitmiştir. Bazı kaynaklarda Dâzâne, Dâdâne veya Dâdyâne olarak adı geçen kral, sanıyoruz ki 284-305 yılları arasında hakimiyet kuran Roma imparatoru Diocletien’dir.

Dâdân, halkını Apollon adlı bir puta tapmaya zorlamaktadır, Tapmayanları çeşitli şekilde cezalandırmaktadır Cercis, krala getirdiği hediyeleri bu kez halka dağıtmış, daha sonra kralın huzuruna çıkarak onu Allah’a inanmaya davet etmiştir. Aralarında inanç konusunda tartışma çıkmış. Dâdân da Cercis’i putperestliğe davet etmiştir Sonunda kabul ettiremeyince Dâdân, Cercis’e çeşitli işkenceler yaptırmıştır. İşte Cercis’in bundan sonra rivayetleri ve menkıbeleri

ortaya çıkmaktadır. Rivayete göre, bir melek gelerek Cercis'i bu işkencelerden kurtarır, Ona "Ey Cercis bu işkencelere katlan! Kral seni dört defa öldürecek, ben ise üç defa seni dirilteceğim, ancak dördüncüsünde şehit olacaksın" der. Cercis ağır işkencelere katlanır. Üç defa öldürülür ve yeniden dirilir. Bu arada çeşitli mucizeler de gösterir. Bunları duyan halk Hristiyanlığa girer. İnananlar ve Hristiyanlığa girenler arasında kralın karısı da vardır. Kral bu duruma son derece öfkelenir ve bunun üzerine bütün insanların öldürülmesini emreder. Sonuçta Cercis, Allah'tan kendi canını almasını ve inanmayanların da helak edilmesini ister. Duası kabul olunur. Cercis ve şehirdeki bütün inananlar öldürülür. Allah da kâfirleri bir âfetle yok eder.

İslâmî kaynaklarda Cercis ile ilgili inanmalar bu kadar değil. Onu bazı kaynaklar, Hz. Süleyman'ın altıncı kuşaktan torunu, İskender'in yeğeni, Zekeriya Peygamberin amcası, Hz. Meryem'in babası gibi mevkilerde göstermektedir. İnanışlara göre; Kral Dâdân bakırdan içi boş bir öküz heykeli yaptırarak Cercis'in içine konulup ateşe atılmasını emretmiştir. Çok şiddetli ateşin içinde heykelle birlikte Cercis de erimiştir. Ancak Allah'ın emriyle hayat verilerek yeniden dirilmiştir. Bunu gören hükümdar ve teb'ası korkudan yerlere kapanmıştır.

Yine İslâmî halk inanışlarına göre; Cercis, Dâdân tarafından kılıçla on parçaya doğranmıştır. Eti ve kemikleri ayrıldıktan sonra kemikleri bir kuyuya atılmıştır. Kral tam yakınları ile sofraya başındayken bir yıldırım çakmıştır. O anda Cercis dirilmiş ve kralın karşısına dikilmiştir. Bunu görenler Allah'a inanmışlar ancak kral inadında diretmiştir.

Bu inanış Hristiyanlarda da vardır. Bunun başka bir varyantı şöyledir: Cercis'in vücudu parçalandıktan sonra yakılmış ve külleri denize savrulmuştur. Fakat Allah'ın emriyle rüzgar külleri karaya çıkartmış ve bir yere toplamıştır. Toplanan bu küllerden Cercis yeniden dirilmiştir.

Yine İslâm inanışlarına göre; Cercis imana davet ettiği kralın yanında bulunan Meclitis adlı birisi, yanında bulunan ağaçtan yapılmış bir eşyayı yeniden dallı budaklı ağaç haline getirmesi teklifinde bulunmuştur. Eğer bunu becerirse iman edeceklerini söylemiştir. Cercis, Allah'a dua etmiş, o anda hazır olanların gözü önünde o ağaç eşya, eskiden hangi ağaçtan yapılmışsa o ağaç haline gelivermiştir.

Bir başka rivayete göre; Cercis imana davet ettiği bir kadının, evinin ortasındaki tahta direği meyveli bir ağaç haline getirmesi teklifi üzerine, dediğini yapmış, o tahta direği meyveli bir ağaç haline getirmiştir. Böylece kadının bu yolla imân etmesini sağlamıştır.

Cercis ile ilgili inanışlar arasında kendisinin yeniden dirilmesi yanında, ölüleri mezardan çıkartıp dirilttiği, kökünden kesilmiş ağaçları birleştirip yeniden yeşerttiği, kesilip parçalara ayrılmış bir hayvana yeniden can verdiği, ikinci ölümünde göğün karardığı, ancak dirildiğinde güneşin yeniden ortaya çıktığı gibi değişik rivayetler de bulunmaktadır. Bu anlatımlar Cercis'in vahye mazhar olmuş bir nebi olduğu kanaatini halk arasında yaygınlaştırmıştır.

Hristiyan kaynaklarında ise St. George (Georgios, Georges), Hagios diye bilinen kişinin Cercis'le aynı kişi olduğu kabul edilmektedir. Kilise tarihlerine göre; St. George III. yüzyılın ikinci yarısında Filistin'in Remle kasabasında doğmuş ve 23 Nisan 303'te İmparator Diocletien devrinde Nikomedeia'da (İzmit) şehit edilmiştir. Bazı kaynaklar onun Kapadokya civarında doğduğunu söylemektedir. Anlatıldığına göre; İmparator Diocletien, İzmit'te Hristiyanlar aleyhine bir ferman çıkarmış ve bunu ilân yerlerine asmıştır. Ama St. George bu fermanı halkın önünde yırtmıştır. Bu sebeple St. George çeşitli işkencelerle öldürülmüştür. Kilise takvimlerine göre St. George'nin öldürüldüğü tarih 23 Nisan 303'dür. Büyük şehit kabul edilen St. George her yıl 23 Nisan tarihinde anılmaktadır. İngilizler onu vatanlarının manevî koruyucusu olarak kabul ederler.

Ruslar, St. George'nin kendi hükümdarlarının kızını ejder elinden kurtardığı yolunda bir efsaneye inanmaktadır. Hatta St. George'nin ejder olayını konu alan bir tasvirini resmî sembol edinmişlerdir.

Esasında İslâm halkı arasında Cercis'in 70 defa öldürüldüğü ve 70 defa dirildiği anlatılmaktadır. Hattâ o dereceye getirilmiştir ki Cercis ölümsüzdür. Kendisi ölümsüzlük derecesine, getirildiğinde doğal olarak, ölümsüzlüğü kabul edilen Hızır ve İlyas'la eşleştirilmiştir. Anadolu'daki "Ali", "Hızır", "On iki İmâm" temeline dayanan Alevî-Bektaşî kültürü ve onların Panteist hayatı; sonuçta "İsa", "St. George (Aya Yorgi)" ve "On İki Havari", eşleşmesi ile Hristiyan mitolojisindeki "Kana Düğünü", "Lazarus'un Dirilmesi" ve "St. George'nin Ejderhayı Öldürmesi" gibi bazı inanış motiflerinin kabul edilmesine sebep olmuştur. Anadolu'da yaygın olarak anlatılan St. George (Aya Yorgi) ve Aziz Cercis kültürünün Hızır kültürü ile birleşmesi ve örtüşmesine yol açmıştır.

Yaklaşık 1200 yıllarında Anadolu'da Hızır'ın adını taşıyan bir tarikatın mevcut olduğunu bilmekteyiz. Öyle ki bu tarikat kendilerine pîr olarak Hızır'ı kabul etmişlerdir. Mensupları çift renkli, yünden yapılmış bir hırka giymektedirler ve 13 kişiden meydana gelen bir zikir halkası oluşturmaktadırlar. Bu tarikat Müslümanlık ile Hristiyanlık karışımı bir oluşumdur. Yaklaşık XIV. yüzyılın ortalarında İngiltere'de III. Edward tarafından Saint George'yi aziz kabul eden ve Hızır tarikatı ile aynı özellikleri gösteren bir benzeri tarikatın kurulduğu bilinmektedir.

Seyyah Busbecq XVI. yüzyılda Çorum'un Mecitözü kazasının Elvançelebi köyüne gitmiştir. Bu köy o yıllarda Tekkeköy adını taşıyordu. Bu köyde Hızır menkıbesi anlatılmış, ardından tekkenin dervişleri Saint George'nin bir tablosunu (ikon) kendisine göstererek Hızır'ın bu zat olduğunu söylemişlerdir.

Hristiyan dünyasında hiç bir aziz Saint George (Aya Yorgi) kadar sevilmemiş ve kabul görmemiştir. Katolik, Ortodoks, Protestan, Gregoryan vb. bütün doğu ve batı Hristiyan mezhepleri onu hep takdis etmişlerdir. Bu sebeble mezarının olduğu söylenen Kudüs yakınındaki Lydda çevresi ile sınırlı kalmamıştır. Anadolu, Suriye, Mısır, Yunanistan, İtalya, İngiltere vb. ülkelere yayılmış ve buralarda adına kilise, manastır ve şapel inşa edilmiştir. Onunla ilgili rivayetlerde; uğradığı eve bereket, bolluk getirdiği, hastaları iyileştirdiği, kuru ağaçlara can verdiği anlatılmaktadır.

Bazı araştırmacılar, Saint George'nin aslında Hristiyanlık öncesi Anadolu'sunun efsanevî bir Hitit tanrısının Hristiyanlaştırılmış bir şekli olduğunu ileri sürerler.

Baba İlyas, Saint George (Aya Yorgi), Cercis, Ermeni aziz Saint Sergios, Hızır ve Hızır İlyas'ı birbiri ile bütünleştiren Anadolu'ya has bir eşleştirme ortaya çıkmaktadır.

Bundan 21 yıl önce Malatya'ya gittiğimde; buraya 11 kilometre uzaklıkta yeni adı Çamurlu, eski adı Venk olan köyde ilginç bir olayla karşılaştım. Bu köyde Venk Kilisesi bulunuyor. Tamamen terk edilmiş ve metruk halde bulunan bu kiliseye halk "Cercis Peygamberin yeri" demektedir.

Anlatıldığına göre; eskiden buraya Müslümanlar, Katolikler her pazar günü gelir ve birlikte dua ederlermiş. Hatta, Hıdırellez günü olan 6 Mayıs'ta, İslâm'ı, Ermeni'si buraya toplanır, kurban keserlermiş. Kestikleri kurbanları aynı zamanda pişirir ve kardeş kardeş yerlermiş. Müslümanlar burada topluca namaz kılarlar, Hristiyanlar ise ayin yaparlarmış. Bizans döneminde yapılan kiliselere benzeyen bu ibadet yerinin kapısını, anlattıklarına göre Kırkori Savoriç adlı bir Ermeni yapmış. Kapının üzerinde Ermenice bir de yazıt bulunuyordu. Bu köyle ilgili geniş bir araştırma yapmadığıma halâ pişmanlık duymaktayım.

Musul'da halen "Cercis nebinin meşhedi" olarak kabul edilen bir yer bulunuyor. Aslında burası bir Keldanî kilisesidir. Beytülham ve Hebron arasında Hudr (Hızır) adlı köy, hem Yahudi hem de Müslümanlar tarafından buranın Hz. Harun'un oğlu Finehan veya İlyâ'nın yeri olarak bilinmektedir. Hristiyanlar ise burayı St. George ile alâkalandırmaktadırlar. Bu köyün ortasında St. George adlı bir rahibeler manastırı da bulunmaktadır. Hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar bu manastırda adaklar sunmaktadırlar. Özellikle akıl hastalarını şifa için buraya getirirler.

Daha önce de ifade ettiğim gibi Kudüs yakınlarında Lydda adlı yer St. George'nin gömüldüğü mekân olarak kabul edilir. Burada St. George Kilisesi içinde mezarı vardır.

Anadolu'nun pek çok yerinde Azerbaycan'da, Balkanlarda ve Ortadoğu'da onun mezarı ve makamları bulunmaktadır.

1228 yılında İtalya'nın Cenova yakınlarında bir köyde doğan Giacomo da Varagine adlı Dominiken bir din adamı 1250-1280 yılları arasında yüz kadar azizin ve azizenin hayatlarını ve onların hayatları etrafında oluşan efsaneleri bir kitap haline getirir. Bu kitabın adı "Legenda Aurea" adını taşımaktadır. Ömrünün sonuna doğru Cenova'nın piskoposu olan Giacomo da Varagine'nin kitabı, bütün Ortaçağ boyunca en çok okunan derleme olmuştur. Bu efsane, bir çok milletlerin mitolojik anlatımlarına ve efsanelerine de girmiştir. Ruslar, bütün Balkan halkları, Anadolu halkları, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Kuzey Karadeniz halkları; özellikle Aziz George'nin ejderhayla yaptığı savaşı, kendi anlatıları içerisine motif ve tema olarak almışlardır. Piskopos Giacomo da Varagine'nin kitabındaki özellikle Aziz George ile ilgili bölümü kısaltarak aşağıya yazıyorum.

"Aziz George Kapadokyalı bir hatipti; bir gün Libya eyaletindeki Silenos kentine geldi. Bu kentin yakınında deniz kadar büyük bir su birikintisi vardı, burada gizlenen vebalı bir ejderha kendisine karşı silahlanan halkı birçok kez kaçmak zorunda bırakmıştı. Kentin surlarına kadar dayanmış, ölümcül soluğunu her yana yayıyordu. Kent sakinleri ejderhanın öfkesini yatıştırmak için ona her gün iki koyun vermek zorunda kaldılar. Ama ellerinde koyunlar tükenmeye yüz tutunca durumu istişare edip haraç olarak her gün bir koyun ve bir insan vermeyi kararlaştırdılar. Ve halkın hemen hemen tüm kızları ve oğulları yem olarak verildikten sonra bir gün kralın tek kızı seçildi ve ejderhaya gönderildi. Aziz George oradan geçiyordu ve gözyaşları içinde gördüğü genç kıza niçin ağladığını sordu. Kız şu cevabı verdi; "İyi kalpli genç adam, hemen atına bin ve buradan kaç, yoksa sen de benimle birlikte can verirsin." O zaman George şöyle dedi: "Derdini bana anlatmadığın sürece buradan hiçbir yere gitmeyeceğim." Kız ona her şeyi anlatınca, George şöyle dedi: "Kızım korkma, İsa adına sana yardım edeceğim." Onlar böyle konuşurlarken, ejderha geldi ve başını gölden çıkardı. George o zaman atına atladı istavroz çıkarak kendini korudu ve ona doğru yürüyen ejderhaya gözü kara bir şekilde saldırdı; mızrağını var gücüyle salladı ve kendini Tanrı'ya emanet ederek ejderhayı ağır yaraladı ve yere serdi; genç kıza dedi ki: "Hiç korkmadan kemerini ejderhanın boynuna at kızım!" Kız bunu yapınca, ejderha uysal köpek gibi kızı takip etmeye başladı. Onu böylece kente götürdüklerinde, onları gören kent halkı kaçmaya başladı. O zaman George onlara işaret etti ve seslendi: "Korkmayın, çünkü Tanrı beni size ejderhanın yaptığı eziyetlerden kurtarmam için gönderdi. Eğer İsa'ya inanır ve hemen vaftiz olursanız, o zaman bu ejderhayı öldürürüm." O zaman kral ve tüm halk vaftiz oldular; Aziz George da kılıcını kınından çekti, ejderhayı öldürdü ve onu kentten taşıttı."

Daha sonraki yıllarda Aziz olarak ilan edilen St. George, ikonalarda da tasvir edilmeye başlanmıştır. XIV. yüzyıla kadar kiliselere asılan ikonalarda Aziz George şöyle tasvir ediliyordu: Saçları gür ve yuvarlak olan genç bir kişidir. Sadece göbekten itibaren omuzlarını örten bir zırhın içindedir. Uzun bir pelerin omuzlarından ayak bileklerine kadar uzanmaktadır. Kemerinde ince bir kılıç taşımaktadır. Bazı ikonalarda bu kılıç sol elindedir. Yine sol

elinde, bazen sağ elinde boyundan daha uzun bir kargı (mızrak) bulunmaktadır. Bir asker yapısı ve duruşu vardır.

Tabii ki bu arada yani IV. yüzyıldan XIV. yüzyıla gelene kadar; Aziz George'nin hayatıyla ilgili bu 1000 yıllık süre içindeki anlatılara; Sümerler'den beri var olan mitler ve efsaneler de yerleştirilmiştir. Öncelikle; Libya'da Silene (Silenos) adında bir şehirde geçen efsane Aziz George'nin şahsıyla birleştirilivermiş. Aziz George, doğal olarak bir boz atın üstüne bindirilmiştir. Kargısının (mızrağının) boyu biraz daha büyümüş ve bütün vücudu ve kafasını da kapsayan bir zirhin içine sokulmuştur. Ama, anlatılmalarda bulunan tipteki Aziz George, henüz ikonalarda tasvir edilmemiştir.

Şurası bir gerçek ki IV. yüzyıldan itibaren Deşt-i Kıpçak'ta Hristiyanlık hızla yayılmış Karadeniz'in kuzeyinin büyük bir bölümünü etkilemiştir. Deşt-i Kıpçak; Şamanist, pagan ve geleneksel inançlar içindeyken bir bölümü de Hristiyanlığı doğal olarak kabul etmişlerdir. Ruslarla aynı coğrafyayı paylaşan Kıpçaklar, Ruslarla asırlar boyu barış içinde yaşamışlardır. Bu 1000 yıllık süre içinde, bu coğrafyadaki halkların birbirleriyle savaşları başka sebeplere ve egemenlik kurma isteğine bağlıydı. Ruslar ile Kıpçaklar, Hristiyan olmalarına rağmen zaman zaman muhtemelen egemenlik tesis etme sebebiyle savaşlar yapmışlardır.

Hristiyan Aziz George'yi, Kıpçaklar bir koruyucu aziz olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca, asilzadelere özgü özellikleri sebebiyle Aziz George yüksek aristokrasinin itibarının bir örneği olarak görülmüştür. Bazı halklarda olduğu gibi, Kıpçaklarda da Aziz George, hayvanların ve ziraatın koruyucusu olarak görülüyordu.

Gerek Hristiyanlarda ve gerekse Müslüman haklarda da Aziz George; defalarca öldürülen ama yeniden diriltiren, odun ve keresteleri yeşillendirip ağaç haline getiren, kazanların sularında kaynatılan, ateşte yakılarak külleri denize savrulan inançlı bir ulu kişi olarak kabul edilir.

Slavlardan ve Fin-Ugor halklarından farklı bir yaşayış tarzına sahip olan Kıpçaklar, uzun süredir birlikte yaşadıkları Ruslarla araları bozulur. Oysaki Mogol istilası sırasında Kıpçaklar, aktif olarak Ruslarla birlikte savaşmış, Rus knezleri ile ittifak kurmuş, hatta bu ittifak sıralarında vaftiz edilmeye başlamışlardır. Ancak zaman içinde Bozkır Kıpçaklarına karşı işgal ve istila hareketleri uzun yıllar boyunca Ruslar tarafından ustaca sürdürülmüştür.

Ruslarla Kıpçakların ilk geniş çaplı savaşı, 1380 yılında Kulikov meydanında olmuştur. Burada saldırgan taraf Ruslardır. Ruslar bu savaşta bir hileye başvurmuşlardır. Bu hileleri ile savaşı kazanmışlardır. Savaşı inanç ve kutsallık üzerine inşa etmişlerdir. Daha savaş başlamadan önce kutsal Aziz George'nin ikonası esrarengiz bir biçimde değişikliğe uğratılmıştır. Aziz George'nin yeni ikonası şöyle tasvir edilmişti: Aziz George, atın üzerinde ve zırhlar içindeydi, boz bir atın üzerindeydi ve elindeki uzun mızrakla yerdeki ejderhayı (yılanı) öldürmek üzereydi. Zaten savaştan önce, Ruslar, Kıpçakların bir yılan kadar tehlikeli varlıklar olduğunu telkin ediyorlardı. İşte bu yeni Aziz George ikonasında, öldürülen yılan (ejderha) Kıpçaklardan başkası değildi. Ruslar ellerinde bu ikonalarla Kıpçaklara amansızca saldırdılar.

Ruslar bu yeni Aziz George ikonasını bilerek seçmişlerdi. Çünkü Aziz George, Bozkır-lara Hristiyanlığı getiren ve IV. yüzyıldan itibaren Dest-i Kıpçak'ta Kıpçakların koruyucusu olarak kabul edilen ve bilinen bir varlık idi. Bu ikonayı tasvir eden ve kurnazca düşünen İvan Dmitriyeviç Belskiy adlı birisinin olduğunu yazılı kaynaklar söylemektedir.

Ruslar bu savaşı bir din savaşı haline getirmişlerdir. Oysaki saldırdıkları Kıpçaklar da Hristiyandı. Ama savaşan Ruslara göre Kıpçaklar öldürülmeyi hak etmiş olan yılanlardan başkası değillerdi. Sonuçta zafer Rusların olmuştur.

Bu savaştan sonra başka şeyler de oldu. Aziz George, Moskova'nın simgesi ve arması olarak bu yeni ikona, kiliseleri süslemeye başladı. Kadim ikonalar kıyıda-köşede kaldı. Kiliselerin duvarlarına atlı, yılanlı, mızraklı, öldürmeli ikonalar asıldı. Tabii ki Aziz George'ye mal edilen efsanelerin ışığında bir mağara övü ve Libya kenti Silenos şehrinin kralının kızı Aia da bu ikonalarda yer aldı.

Paulo Uccello'nun 1440 yılında yaptığı tablo ile yine aynı ressamın 1455-1460 yılları arasında yaptığı Londra Ulusal Galerî'de sergilenen tabloda, Aziz George, yeni anlayışla resmedilmiştir. XV. yüzyılda Brescia Pinakotekin'in yaptığı tablosu da böyledir. Paris'in Louvre Müzesinde bulunan XVI. yüzyıl tablosunda Raffaello, Aziz George'i böyle yapmıştır. Ama bu tabloda bir fark var ki Aziz George'nin elinde mızrak değil kılıç bulunmaktadır.

Venedik'te İtalyan ressam Vittore Carpaccio 1502 ile 1507 yılları arasında Aziz George'le ilgili anlatılara ait üç tablo gerçekleştirmiştir. Bunlardan biri ejderha ile olan savaşı, öbürü kente zaferle getirilen ejderhayı halkın önünde öldürüşü, diğeri ise Hristiyanlığı yeni kabul edenlerin vaftiz törenidir.

Birinci resimde Aziz George'nin canavarı yaralaması resmediliyor. Geri tarafta Silenos (Sienna) kenti ve canavara av için sunulmuş kız bulunuyor. Silenos'un bir Doğu yani Müslüman kenti mimarisine benzetilmesine özen gösterilmiş. İkinci resimde ise kötülüğün simgesi olarak kabul edilen ve Haçlıların sefer düzenlediği Müslüman halkın içinde Aziz George canavarı öldürmektedir. Dikkat edilirse Silenos halkı, Osmanlı ve Türk kıyafetleriyle gösterilmiştir.

XIV. yüzyıldan sonra yapılan ikonalar ve tablolar; kiliseleri, şapelleri ve müzeleri böyle süslemektedirler.

Cercis Nebi'nin adı, hem halk hem de divan şairlerimiz tarafından şiirlerinde zikredilmiştir. Mesela, Âşık Gevherî (XVIII. yüzyıl), bir şiirinde şöyle söylüyor.

Bin pare olursan Cercis misâli

Hiç bir yaran senden feragat etmez

Yunus Emre de (1240-1321) pek çok şiirinde Cercis peygamberi telmih eden sözler söylemiştir.

Cercis'liyin ol dost beni yetmiş kez öldürür ise

Bin kez dahi ölsün dise yüz bin kez ilerü gelem

Bir başka şiirinde Yunus Emre şunları söylüyor:

Eğer beni Cercis'leyin yitmiş kez öldürür isen

Dönem girü sana varam zira ki arum yok durur

Bu iki beyitte de Yunus Emre, Cercis'in yetmiş defa öldürölüp yetmiş defa dirildiği inancına telmih bulunuyor.

Eyyub'am bu sabrı buldum

Cercis'em bin kez in öldüm

dizelerinde ise Eyüp Peygamberin sabrı ile Cercis'in bin kez öldürölüp işkenceler çektiğini anlatmaktadır.

Cercis olup basıldım, Mansur olup asıldım

Hallaç panpugu gibi bunda atılıp geldüm

dizelerinde inançlar uğruna öldürülen iki şahsiyeti anlatıyor. Cercis malûm defalarca işkence çektilerle öldürölmüştür. Hallac-ı Mansur ise darağacında işkenceler çektilerle öldürölmüşdür.

Nice bir Cercis ü Bercis olanı u Mirrih olam

Nice bir Călinus'ü Bukret olam Lokman olam

Bu şunu gösteriyor ki, Yunus Emre de Cercis'i ulu bir kişi olarak kabul etmekte, onu yüceltmektedir.

Şah İsmayıl Hatayî (1487-1524) şiirlerinde Cercis'i andığı bilinmektedir. İşte bir şiirinden dörtlük:

Dört nesneden tekmi oldum yugruldum

Altuncı cihette tekmi bulundum

Cercis'iyle bile öldüm dirildim

Lâmekânda yatar idim al kanda

İran şairi ve mütefekkeri Mirza Muhammed Taki Şirazi'nin (ölümü 1917) Farsça şiirinin bir beytinde şöyle söylüyor:

Yer verdi Yunus'a balığın karnında

Corcis'e de zulüm kuyularında

İran'ın Mahan kentinden olan Şah Nimetullah Veli'nin (1330-1431) Farsça şiirinin bir beyti de şöyledir:

Nereye gitti Âdem? Nerede Nuh ve Corcis?

Nereye gitti Danyal, Şit ve İdris?

Kemal Ümmi (XV. Yüzyıl) Divan'ın bir yerinde bir beyitte şöyle yazıyor:

Kurb-ı Şit ü rif'at-ı İdris için

Nevha-i Nûh u dem-i Corcis için

Tabiki Cercis Nebi'nin adının geçtiği şiirler bu kadar değil. Ben burada; Saint George (Aziz Corç) yani Cercis'in ne kadar sevildiğini, kutlu sayıldığının altını çizmek için bunları yazdım.

Kur'an'ı Kerim'de Hızır ve Musa'nın arasında geçen "Sabır Sınavı" Kehf Sûresi'nin 60'tan başlayan 82'de biten 22 ayette açıklanır. Hz. Hızır, Kur'an'da da yer almıştır.

Hızır motifi; Dede Korkut Hikâyelerinde, Battal Gazi ve Köroğlu Destanlarında da bulunmaktadır. Sünnî Süfî geleneğinde Hızır'ın en önemli vasfının ölümsüz olmasıdır. Hayat tarzı olarak aynen bir insan gibi yaşar ama, melek vasıflarına sahiptir. İstedğinde uçabilir veya kısa zamanda uzak mesafelere gider, dilediği zaman görünmez olur. Kudüs'te oturduğu kabul edilir. Halk inançlarına göre; düşmana, zalime, hırsıza, yalana, yangına ve akla gelen bütün kötülöklere karşı adı ile çağrılırsa yardımcı olur. Elinin değdiği yer bereketli, geçtiği yollar selamet ve yeşillik olur.

Kısaca, Anadolu'da Hıdırellez gününün pratiklerini ve inanışlarını şöyle sıralayabiliriz. Tabiki bu uygulamalar bölgeden bölgeye, şehirden şehire, kasabadan kasabaya, hatta köyden köye değişiklik gösterir. Hıdırellez günlerinin, baharın ve bereketin müjdecisi olduğunu söylemişim. Bu güne bazı yörelerde "Eğrice" veya "Sıçancık" adları da verilir. Bu günde iş yapılmaz, özellikle dikiş dikilmez, kırlara gidilir. Eğer herhangi bir iş yapılırsa iş yapılan evde doğacak çocuğun sakat olacağına veya ömrünün kısılacağına inanılır.

Hıdırellez kutlamaları sırasında ısırgan otu ile birbirini dağlama, niyet çömleği gibi uygulamalar yapılır. Hıdırellez gecesi (yani 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gece) bütün dileklerin kabul edileceğine inanılır. O gece topraktaki birbirine yakın soğan ve zambakların yaprakları aynı boyda kesilir. Birine "baht", diğerine "ceht" denilir. Ertesi

gün hangisinin boyu uzamışsa bu falı tutan kişinin o yılı bahtlı veya cehtli geçireceğine inanılır. Ceht biliyorsunuz çalışma demektir.

5 Mayıs akşamı bir çantanın içine bir miktar para konur ve çanta gül dalına asılır veya dibine bırakılır. Ertesi gün o para alınır ve diğer paralarla birleştirilir. Bütün yıl bu asılan para, cüzdan içinde bekletilir, harcanmaz ama o paranın diğer tüm paraları bereketlendireceği inancı vardır. Çünkü Hızır, gül dalından veya gül ağacının dibinde geçerken çantaya dokunabileceği düşünülür.

Hıdırellez günü akşam ezanı ile yatı arasında bir miktar mayasız hamur yoğrulur ve iki parçaya ayrılır. Birine “var hamuru”, diğerine “yok hamuru” denir. Ertesi gün bu iki mayasız hamurdan hangisi mayalanmışsa o yıl ev halkı bu “var” veya “yok” kelimelerini kullanacaktır. Mesela; “yok hamuru” mayalanmışsa; o yıl içinde komşu bir şey istediğinde “Yok ama bir bakayım” denir ve ne istediye verilir. Eğer “var hamuru” mayalanmışsa; komşusu bir şey isterse ve o istenen şey evde yoksa bile “yok” denmez, “Vardı ama, kalmadı” denir.

5 Mayıs günü hava karamak üzereyken bir dereye, çaya veya ırmak kenarına gidilir. Daha önce Allah’a yazılmış murat yazısı ayaktayken suya atılır. Ama yazıların atarken yukarda olmasına özen gösterilir. Eğer yazılar üste gelecek şekilde suya düşerse, isteklerin kabul olacağına, aksi halde kabul olmayacağına hükmedilir. Eğer bu dilekçe, denize ulaşırsa İlyas Peygamber bu dilekçeyi okuyacaktır ve gereğini yerine getirecektir. Böyle inanılır.

Hıdırellez günü akşam ezanı ile yatı arasında bir dört yol ağzında; arzu edilen bir ev, düşünülen planına göre küçük küçük taşlarla yapılır. Çünkü Hızır ve İlyas’ın bu dört yoldan birlikte geçeceklerine ve bu gördükleri model evi istek sahibine kavuşturacaktır.

5 Mayıs günü akşama doğru büyükçe bir küp veya kap içerisine; su, çiçek dalları, gül yaprakları konur. Mahallenin genç kızları bu kabın veya küpün içerisine ; yüzük, küpe, para, tarak, ruj gibi eşyaları niyet tutarak koyarlar. Bu toplama işi, akşam ezanı vaktine kadar yapılır. Küpün, çömleğin veya kabın ağzı bir örtü ile örtülür. Bu küp veya kap, bir gül fidanının altına bırakılır. Hıdırellez günü hiç evlenmemiş ama o haliyle evde kalmış, yaşlanmış bir kadının başında kilit açılır. Açılan kilidin, evde kalmış kadının kısmetini açacağına inanılır. Sonra 8-10 yaşlarında bir kızın yüzü büyükçe bir örtü ile örtülür ve eline de bir ayna verilir. Bu kız devamlı aynaya bakar, bir taraftan da çömlekteki eşyaları tek tek çıkarır. Bu arada genç kızlar darbuka ve dımdımla manî söylerler. O anda kimin eşyası küpten çıkarılmışsa, söylenilen manideki durum o genç kıza aittir. Hızır, o gece gül ağacının altındaki küpü görmüş ve onların dileklerinin kısmetini vermiştir. Bu geleneğe “niyet açma” denir. Bazı yörelerde buna mantuvar, martuval, martıval, mantıfar, martifer gibi değişik adlar da verilmektedir.

Hıdırellez günü sabah erken kalkılır. Bahçelerden ısırgan otu ve çiçekler toplanır. Bunlar, komşuların ve tanıdıkların kapılarına takılır. Toplanan otlar ve çiçeklerin bir bölümü kaynayan bir suyun içine atılır. Bu su, yıkanan küçük çocukların durulama suyu olarak kullanılır. Şifa vereceğine inanılır, hatta o yıl bu çocuğun çiçekler gibi güzel ve sağlıklı olacağı kabul edilir.

Hıdırellez sabahı, genç kızlar; evlerinin önünü, dışarıya doğru değil, içeriye doğru süpürürler. Bereketin yıl boyunca içeriye gireceğine inanılır. O gün kırlara gidilir, çimenler üzerinde en az üç defa yuvarlanılır.

Hıdırellez sabahı güneş doğmadan biraz önce eski hasırlar dört yol ağzında yakılır. Herkes bu yanan hasırların üzerinden atlar. Varsa hastalıkların ve musibetlerin ateşe düşeceğine inanılır. Böyle yapmakla bütün yıl boyunca hastalanılmayacağına ve sağlıklı kalınacağına inanılır.

Kırlarda topluca yemekler yenir, eğlenilir. Ateş yakılır, üstünden atlanır. İp atlama oyunu oynanır. Isırgan otuyla birbirlerine dağlama yapılır. Maniler söylenir, dualar edilir, Allah’a şükredilir.

Halkımız, Hızır’ı; güçlü, uzun boylu, babayiğit bir kişi olarak düşünür. Oysa onun, zavallı bir fakir ve dilenci gibi dolaştığına, insanları bu haliyle sınadığına inanılır.

Hızır’ın her zaman boz atıyla gezmediğini, işte bu sıradan insanlar gibi o gün dolaştığı kabul edilir. Tek ayırt edici özelliği, parmağının kemiksiz olmasıdır.

Hızır; darda kalanların imdadına boz atıyla yetişen ve insanlara servet, tabiata hayat, canlılık ve tazelik veren bir güç olarak kabul edilir. Boz atıyla, kıyamete kadar yaşayacak olan bu gücün, Hıdırellez günü ile özdeşleşmiş olan ve bayram biçiminde kutlanan geleneklerin yüzyıllar ötesinden bugüne ulaşmış ritüellerini yaşatmaktayız. Hıdırellez, yüzyılların süzgecinden geçe geçe, zevk, neşe, mutluluk içinde yaşanan bir halk bayramı olmuştur. Şurası unutulmasın ki, Hıdırellez (Hızır ve İlyas buluşması), dünyanın pek çok coğrafyasında ve milletlerinde değişik biçimlerde vardır. Ama bunların neler olduğunun kayıtlara geçmesi gerekir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. F. Yavuz ULUGÜN; **Kocaeli ve Çevresinde İnanç Turizmi**, İzmir Rotary Kulübü Yayını, İzmir (Mart) 2001, s. 58-63.

2. Ahmet Yaşar OCAK; **İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü**, 2. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 113, Ankara 1990, s.95 ve s.131 ve s.134-135 ve s. 136-140.

3. Murat ADJİ; **Kaybolan Millet (Deşt-i Kıpçak Medeniyeti)**, (Çeviren: Dr. Zeynep Bağlan ÖZER), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 277, Ankara 2001, s.179-182 ve s. 286-289.

4. Murat ADJİ; **Kıpçaklar (Türklerin ve Büyük Bozkırın Kadim Tarihi)**, (Çeviren: Dr. Zeynep Bağlan ÖZER), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 281, Ankara 2002, s. 193-199.

5. Patrick ABSALON-Frederik CANARO; **Ejderhalar/İnsanlar Diyarındaki Canavarlar**, Yapı Kredi Yayınları: 3110, İstanbul (Mayıs) 2010, s. 20 ve s. 42 ve s. 50-55 ve s. 104-105.

6. Serhat Ahmet TAN; **Zaman Yolcusu Hızır**, Şıra Yayınları, İstanbul (Şubat) 2011, s. 195-208.

7. Ahmet Yaşar OCAK; **Bektaşî Menâkıbnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri**, Enderun Kitabevi; 16, İstanbul 1983, s.119 ve s. 172-180.

8. Ertuğrul DANIK; **Öteki Tanrılar (Alevî ve Bektaşî Mitolojisi)**, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul (Nisan) 2006, s. 116-117 ve s. 144-145.

9. Günay TÜMER; “Circis”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:8, (Cilve-Darrünnetve), İstanbul 1993, s. 26.

10. Hayrettin İVGİN; “Halk İnançlarında ve Yunus Emre’nin Şiirlerinde Cercis Peygamber” **VIII. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri**, 7-9 Mayıs 2000 Eskişehir

(Hazırlayan: Güven Tanyeri), Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları: 11, Eskişehir 2000, s. 121-125.

11. Dr. İskender PALA; **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, Cilt:1, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1018, Ankara 1992, s. 197-198.

12. **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Devirler/İsimler/Eserler/Terimler, Dergâh Yayınları 2. Cilt, (C-Edi), İstanbul 1977, s. 78.

13. Samuel Noah KRAMER; **Tarih Sümerde Başlar**, Kabalcı Yayınları: 138, İstanbul 1999, s. 211-225.

14. Derman BOYLADI; **Dinler Kavşağında Azizler ve Kilise Uluları**, Say Yayınları, İstanbul 1998, s. 125-131.

15. Mohamed MASMOUDI; **La Peinture Sous Verre en Tunisie**, Tunis 1972, s. 19.

16. Şeref BOYRAZ, **Fal Kitabı / Melhemeler ve Türk Halk Kültürü**, Kitabevi Yayınevi: 285, İstanbul 2006, s. 227-230.

17. Kutlu ÖZEN; **Sivas Efsaneleri**, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas 2001, s. 66-67, s. 100-101, s. 182-183, s. 210-211, s. 346-349.

18. Haydar GEDİKOĞLU; **Doğu Karadeniz Masallar Öyküler Söylenceler Destanlar**, Serander Yayınları, Trabzon 2008, s. 17-19 (Hızır).

19. İbrahim OLCAYTO; **Folklor Defteri-I (1907-1945)**, Kalan Yayınları: 9, Ankara 2000, s. 35-36.

20. Mehmet SILAY; **Hatay Evliyalari**, Keşif Yayınları, Ankara 2002, s. 7-14.

21. Yrd. Doç. Dr. Hayati YAVUZER; **Kemal Ümmi Divanı (İnceleme-Metin)**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları: 3, Bolu 2008, s. 181 ve s. 464.

22. Necdet SAKAOĞLU; “Hızır Yetişir İlyas Kurtarır, 6 Mayıs’ta Hıdırellez Kutlanır”, **NTV Tarih Dergisi**, Sayı: 4, Mayıs 2009, s. 26-27.

23. M. Şakir ÜLKÜTAŞIR; “Hıdırellez Hakkında Bir Araştırma”, **Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı-1975**, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 17, Süreli Yayınlar Dizisi: 2, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1976, s. 158-170.

24. Münevver ALP; “İstanbul’da Eski Hıdırellez”, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 299, Haziran 1974, Yıl: 25, Cilt: 25, s. 701-713.

25. M. Şakir ÜLKÜTAŞIR; “Yakın Zamana Kadar Sinop ve Muhitinde Hıdırellez Gününe Ait Adetler Nasıldı”, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 44, Mart 1953, Yıl: 4, Cilt: 2, s. 695-698.

26. Cahit ÖZTELLİ; “Hızır ve Abı Hayatın Yeri Hakkında”, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 147, Ekim 1961, Yıl: 13, Cilt: 7, s. 2525-2527.

27. Gündüz ARTAN; “İzmir’de Hıdırellez Eğlence ve İnançları”, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 323, Haziran 1976, Yıl: 27, Cilt: 16, s. 7674-7675.

28. Sâlim Sami İŞÇİLER; “Tekirdağ’da Hıdırellez”, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 47, Yıl: 4, Cilt: 2, s. 746-747.

29. Rahmiye MALCIOĞLU; “Bursa’da Hıdırellez”, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 222, Şubat 1968, Yıl: 18, Cilt: 11, s. 4634-4635.

30. Kerim YUND; “Türkiye’de Hıdırellez”, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 130, Mayıs 1960, Yıl: 11, Cilt: 6, s. 2139-2141.

31. Nedim ORTA; “Değirmen (Germiyan) Köyünde Hıdırellez”, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 130, Mayıs 1960, Yıl: 11, Cilt: 6, s. 2146.
32. Salim Sami İŞÇİLER; “Tekirdağ’da Hıdırellez”, (Ek) **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 143, Haziran 1961, Yıl: 12, Cilt: 6, s. 2412-2413.
33. Nizami NEFESLİ; “Hıdırellez ve Genç Kızların Mani Eğlenceleri”, **Türk Folkloru Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 274, Mayıs 1972, Yıl: 23, Cilt: 14, s. 6310-6311.
34. Murat URAT; “Hıdırellez ve Hızır ili İlyas”, **Türk Folkloru Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 346, Mayıs 1978, Yıl: 29, Cilt: 18, s. 8311-8314.
35. Mehmet Zeki PAKALINLAR; **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, 3. Basım, ME Basımevi, Devlet Kitapları, İstanbul 1983, s. 59 (Ruz-ı Hızır / 3. Cilt), s. 803 (Hıdırellez / 1. Cilt).
36. **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, 4. Cilt, Dergah Yayınları, İstanbul 1981, s. 214-215, s. 218-220.
37. Orhan HANÇERLİOĞLU; **İslam İnançları Sözlüğü**, Remzi Kitabevi Yayınları: 56, İstanbul 1984, s. 158-159.
38. Gülsen BALIKÇI; “Çalçaklılarda Hıdırellez”, **Yol Bilim Kültür Araştırma Dergisi**, Sayı: 27, Ocak-Şubat 2006, s. 64-73.
39. **Türk Halk Kültürü Araştırmaları-1996**, (Hıdırellez Özel Sayısı), Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayını: 267, Süreli Yayınlar Dizisi: 34, Ankara 1996.
40. Ahmet Tâlat ONAY; **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, (Hz. Doç. Dr. Cemal Kurnaz), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 77, Ankara 1992, s. 173-174, s. 204.
41. Gönül YONAR, **Türk Edebiyatında Fantastiğin Kökenleri (Harikûlade ve Olağanüstü)**, Ötüken Yayınları: 860, İstanbul 2011, s. 167-173.
42. İsmail EREN; “Üsküp’te Hıdırellez Âdetleri ve Kiril Harfleriyle Yayımlanmış Üsküp Manileri”, **Halk Kültürü Dergisi / Derleme Araştırma 1984-3**, İstanbul 1984, s. 33-37.
43. Metin AND; **Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası**, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları: 2572, İstanbul 2010, s. 227-231.
44. Zeki TEZ; **Mitolojinin Kültürel Tarihi / Doğu ve İslam Mitolojisi-Mitolojik Söylenceler**, Doruk Yayınları, İstanbul 2008, s. 47, s. 175.
45. Dr. Mustafa DUMAN; **İstanbul Efsaneleri**, 2. Baskı, Heyamola Yayınları: 128, İstanbul 2010, s. 239-240.
46. Dr. Mustafa DUMAN; **Trabzon Halk Kültürü**, Heyamola Yayınları: 236, İstanbul 2011, s. 398.
47. Şükrü Tekin KAPTAN; **Denizli’nin Halk Kültürü Ürünleri**, Cilt: 1, Denizli 1988, s. 37-39.
48. **Hünkar Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi** (Hzl: Proje Çerçevesinde Heyet), Gazi Üniversitesi Türk Halk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2010, s. 231-239, s. 421-4441, s. 679-685, s. 733-739.

Resim 1

Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan 1702 noda kayıtlı Farsça yazılı Fal-ı Kur'an adlı el yazması kitaptaki 60 minyatürden birisi. Hızır ile İlyas, Abıhayat suyunun başında ve ölü balıkların canlanması.

Resim 2

Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan 1703 noda kayıtlı Kalender Paşa'nın Fâlnâme adlı el yazması kitaptaki 35 minyatürden birisi. Hızır ve İlyas, Abıhayat suyunun başında ve ölü balıkların canlanması.

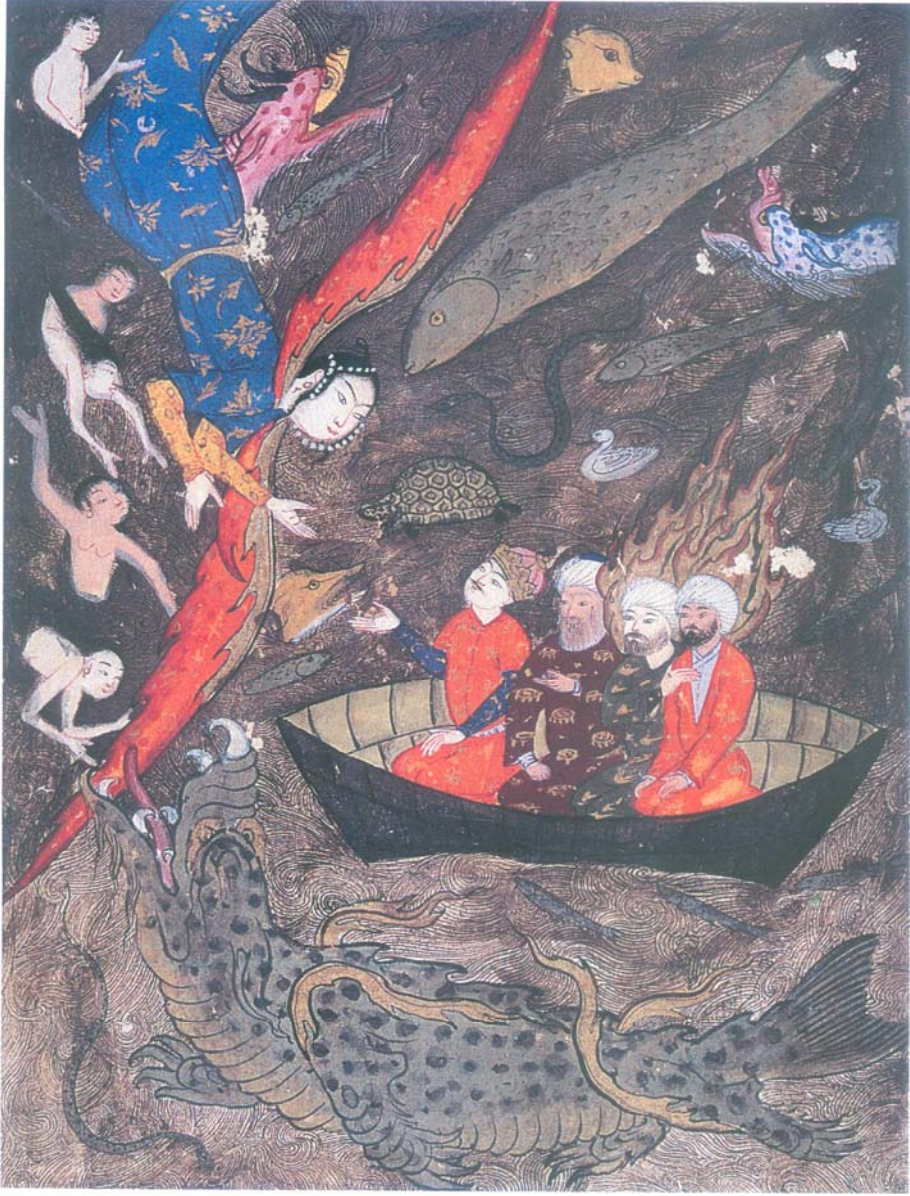
Resim 3

Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan 1321 noda kayıtlı Lokman Aşurî'nin Zübdetü't-Tevârih adlı el yazması kitaptaki 40 minyatürden birisi. Hızır, Abıhayat suyunun başında.

Resim 4

Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan 1703 noda kayıtlı Kalender Paşa'nın Fâlnâme adlı el yazması kitaptaki 35 minyatürden birisi. Hz. Hızır ve İskender; meyveleri çeşitli insan başlarından oluşan Vâkvak ağacının altında.

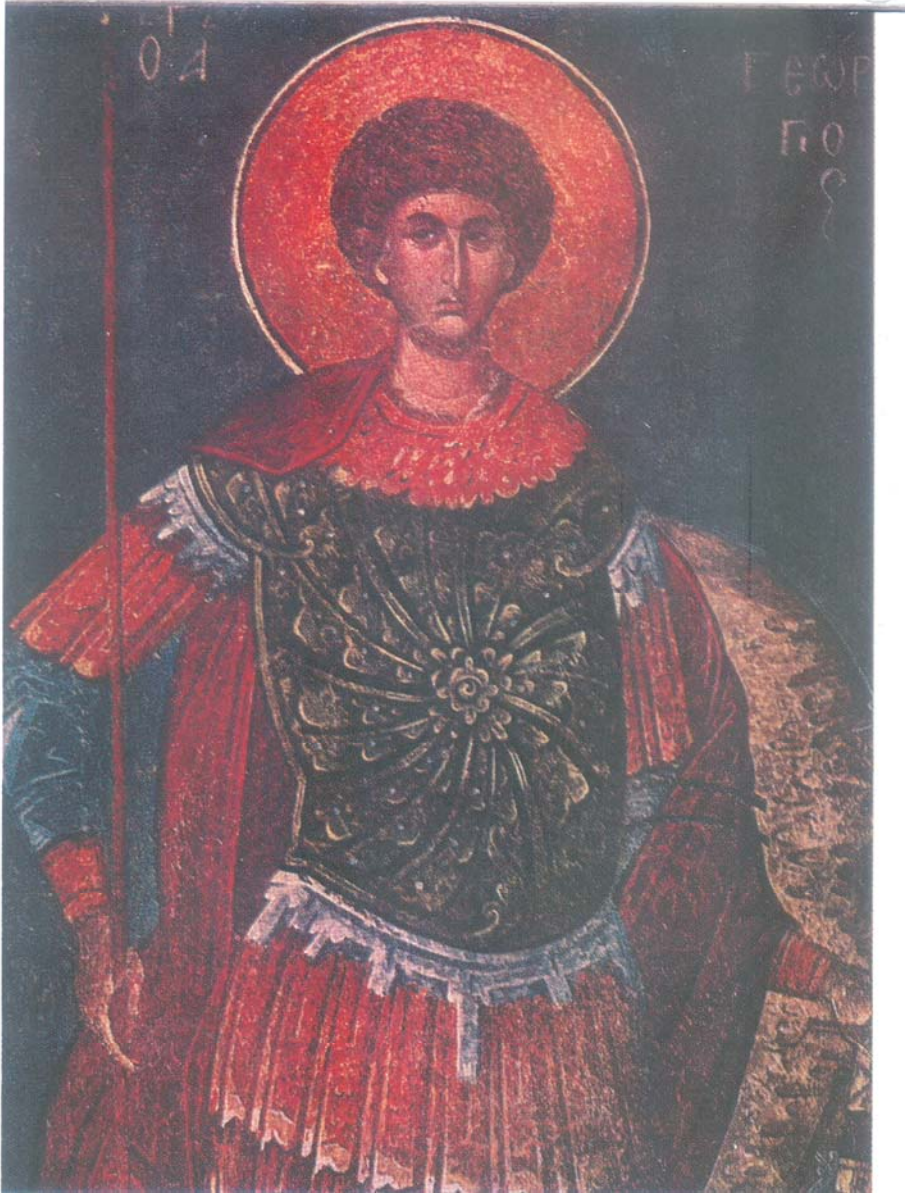
Resim 5

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesinde 377 noda kayıtlı Halet Efendi'nin Hüsrev-i Dehlevî Hamse adlı el yazması eserde bulunan 23 minyatürden birisi. Büyük İskender'in dileğine, Hz. Hızır ve Hz. İlyas'ın yetişmeleri.

Resim 6

1380 yılında yapılan Rus-Kıpçak Kulikov Meydan Savaşı'ndan önceki Aziz George'yi temsil eden bir ikon.

Resim 7

1380 yılında yapılan Rus-Kıpçak Kulikov Meydan Savaşı'ndan önce kiliselerde bulunan Saint George'yi temsil eden bir ikon.

Resim 8

Tunuslular, Aziz George'nin ejderhayı öldürmesi anlatısının bir Tunus halk rivayeti olduğunu iddia ederler. 68 cm X 49 cm ebatlarında bir camaltı tablo.

Resim 9

14. yüzyıldan sonra Rus kiliselerinde yer alan bir Saint George ikonu.

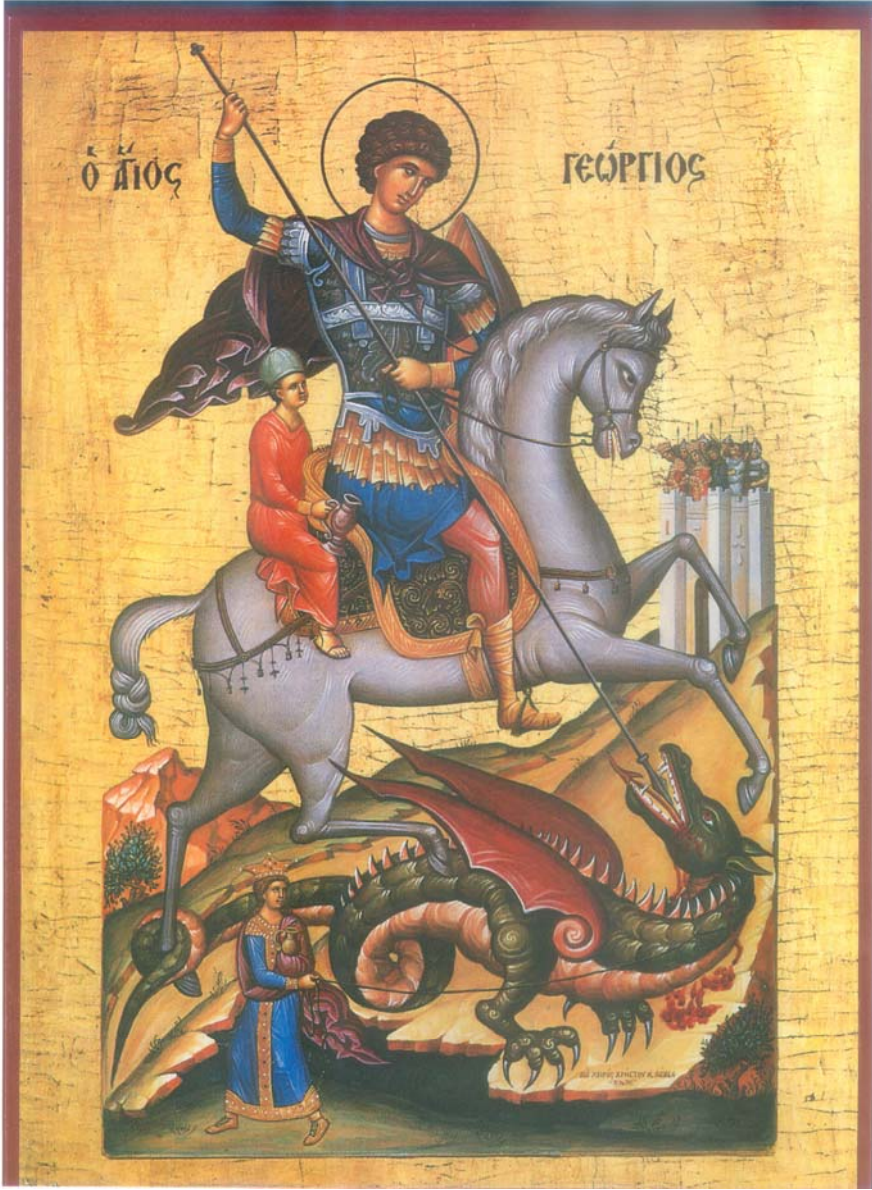
Resim 10

Türk İslam Eserleri Müzesinde 1973 kayıtlı Lokman Aşuri'nin Zübdetü't-Tevârih adlı el yazması kitaptaki 45 minyatürden birisi. Meleklerin dördüncü kez ölen Hz. Circis'i gömmeleri,

Resim 11

19. yüzyıl Rus Aziz Georgi ikonu. Bu ikon, ABD İndiana Purdue Üniversitesi Galerisindedir.

Resim 12

14. yüzyıl Aziz George ikonu. Bu ikon, Kosova'da Visoki Decani Manastırı'nda bulunmaktadır.

Resim 13

19. yüzyıl Rus Aziz George ikonu. Bu ikon, Ukrayna-Kiev Merkez Viladmir Katedrali'nde bulunmaktadır.

THE GOVERNMENT ROLE IN THE E-COMMERCE DEVELOPMENT THROUGH TRUST-BUILDING PROCESS

E-TİCARETİN GELİŞİMİNE GÜVEN SAĞLAMADA HÜKÜMETİN ROLÜ

ПРАВИТЕЛЬСТВЕННАЯ РОЛЬ В РАЗВИТИИ ПРОЦЕСС СОЗДАВАТЬ ДОВЕРИЕ ЧЕРЕЗ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ

Ali YOUSEFİ*

Özet

Şüphesiz E-Ticaret, hiçbir sınırlama olmadan ticaret alanı sağlamaktadır. Bazı uzmanlara göre; geleceğin ekonomisi, ağ odaklı ekonomi olacaktır. Bilişim teknolojisinin ve elektronik ortamın yardımıyla ithalat-ihracat yapmak zorunlu hale gelecektir. Böyle bir ortamda başarılı olmanın olanağı artacaktır. Kalitede güçlü rekabet fiyatı etkileyen en önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. Eğer bir şirket piyasaya çok çabuk nüfuz etmek istiyorsa; bunun için uygun bir fiyatlandırma stratejisi izlemeli, müşteri memnuniyetini sağlamalıdır.

Bunun için E-Ticaretin kolaylığından ve de imkânından yararlanmalıdır. E-Ticaret'in gelişmesinde o ülkenin hükümetinin ve de yöneticilerinin rolü ve gayreti de önemlidir.

Anahtar Kelimeler : Elektronik güven, elektronik ticaret, pazar, önemli faktörler.

Abstract

With no doubt E-commerce provides a trading field without any restriction. According to some experts, future economy will be a network-oriented economy and capabilities such as the ability to export electronically will be necessary for the successful presence in such an economy. With the intensifying competition in the field of quality, the price element has turned to one of the most important factors that affects the attraction and retaining the customers and their satisfaction and loyalty selection of an appropriate pricing strategy can be considered as an opportunity to engage in the electronic commerce, especially if the company is to penetrate the market quickly.

Key Words: electronic trust, electronic commerce, important factors, market quickly.

* Academic member of Islamic Azad University, Astara / IRAN

Introduction

Today the government role can't be denied in the context-building process for economic development and transferring to the private sector. This context-building process is even associated with other areas including politics. Thanks to the political stability, the Turkish government managed to achieve a high economic growth. Building a sense of trust in the market through controlling inflation as well as preserving the national currency and approving protecting rules are among other factors for the commerce development and improvement, especially the electronic commerce.

Government as the supervisor and protector of the private sector

Governments can abandon the production, buying or selling monopoly and the ownership of some resources and industries that traditionally possess and transfer them to the non-government sector and/or pave the ground for the private sector's presence and activity. Such measures pave the ground for the employment, reduction of unemployment rate, higher productivity and lower costs through government downsizing and building higher involvement sense in the public for managing the country affairs. More importantly, they pave the ground for social justice and moving toward a healthy economic cycle through the supply-demand mechanism and freeing the governments' time and energy for its inherent duties. The government intervention must be limited to the following: supervision and control for establishing economic stability, limited intervention in necessary his field by applying right monetary and financial policies, putting financial resources in the production and export cycle and applying encouraging policies for production and exports.

Obstacles for technology development in the non-government sector

Financial limitations are an important obstacle for technology development in the private sector especially compared to the government sector. In fact, quite often, financial limitations are the biggest obstacle for technology development in the non-government sector. The second limitation facing organizations in the private sector is the legal and legislative obstacle. Contrary to governments which have power and right for applying, changing and in some cases even approving rules and regulations, the non-government sector does not have such a power. For example, governments can control imports and exports by setting commercial tariffs and regulations and as a result, affect the market and economy while institutions in the private sector do not possess such a power.

Another obstacle for technology development is the lack of attractions in the nature of a sector in economy. In some cases, there are industries in the countries' economic system in which the private sector does not show any willingness to operate; of course, it is completely dependent on the countries' economic conditions. A very active and dynamic industry with high yields in a country that the private sector has a very active involvement in it, for example the housing industry, may be considered very profitable in a country due to very high rate of price growth, but the same industry may not attract the non-government sector in another country. So, the government should pave the ground for the private sector by providing some encouragements. In the latter example, in Hong Kong, despite that there are some laws and standards in the housing industry and are applied by the government, the private sector of housing industry takes slow steps in the industrialization process firstly due to a lack of market attractions and secondly because profit seeking corporations generally prefer to use cheap and abundant manpower as much as possible instead of

investment in newer technologies and so the technology development does not occur practically in such situations [1].

Process of building electronic trust

The customer's trust is considered as the main factor of success in e-commerce. Many experts suggest that the key of success in e-commerce is to build and deploy a safe and trusted process for buyers. The e-commerce development has posed new problems in the international field. Since buyers and sellers from different countries connect to each other through communication technologies of e-commerce, the moral, cultural and trust problems should be more considered. Generally, many risks are introduced in e-commerce and it is increasingly harder to develop and strengthen methods for safe and trusted commerce on the Internet. For example, how one can make sure about accuracy and legitimacy of virtual signs on the Internet.

Concept of trust and electronic trust

Generally, among various definitions on trust, benevolence and credibility are known as the main components of trust. Benevolence refers to positive intentions of the seller and that he/she will behave in a suitable way for the other party, even when there is no commitment between the two parties. Credibility means that the seller has the required competency to perform his/her duty efficiently and effectively [2].

Kimery & McCord (2002) define trust as the individual's voluntary acceptance intention in a psychological situation based on positive expectation he/she has from others' intention or behavior. Also, Marsh (1994) defines trust as acceptance and affirmation and/or as a tool that leads to lower complexity. In another definition, trust (as an attitude) is similar to the individual's expectations and/or trust that are directly inline with a specific subject.[3]

Rationale of trust in electronic commerce

Global surveys show that the use of Internet for online buying has a slowly increasing trend, and marketers suggest the lack of trust as the main inhabiting factor for online buying. Previous studies also show that the customers' lack of trust is the main obstacle in the use of online buying. The Internet users have not enough trust for information sharing and exchanging and communicating with online sellers [4].

Risks of electronic commerce

The risks associated with e-commerce are divided into four categories:

1. Risks associated with personal information
2. Risks associated with the product quality and price
3. Risks associated with offering personal services
4. Risks associated with business reliability

It is worth noting that the Internet users provide their personal information to the requesting website only if they have enough trust. This trust is created when the security coefficient is increased by the website and the environmental risks are decreased. Customers disclose their personal information in a website when they recognize its credibility and reliability, they are not worry about privacy and security, and they have a sense of trust and confidence to the website [5].

Trust in the electronic activities is more important than other exchanges because in electronic activities, risk and a lack of trust and are inevitable and the parties are absent in the process. The Internet environment has all these characteristics that lead to higher non-

confidence and it is impossible to see the other party. Trust is the main factor of growth in the e-commerce due to its importance in the Internet environment.[6]

REFERENCES

- 1) Presenting a framework for the process of building electronic trust and the e-commerce development, F. Rahimnia, Associate Professor at Ferdowsi University of Mashhad, October 31, 2011.
- 2) Head, Milena M; (Hassanein, Khaled).2002. "Trust in e-Commerce: Evaluating the Impact of Third-Party Seals".Quarterly Journal of Electronic Commerce.3:307-325.
- 3) Chen, Y.-H; (Barnes, S). 2007. "Initial trust and online buyer behavior". Industrial Management &Data Systems.107: 21-36.
- 4) Cheung, C.M. K; (Lee, M. K. O). 2006. "Understanding consumer trust in Internet shopping: multidisciplinary approach". Journal of the American Society for Information Science and Technology 57: 479–492.
- 5) Chen, S.; (Dhillon, G. S). 2003. "Interpreting dimensions of consumer trust in e-commerce". Information Technology and Management, 4: 303– 318.
- 6) East lick, Mary An; (Lotz, Sherry). 2011. "Cognitive and institutional predictors of initial trust toward an online retailer". International Journal of Retail & Distribution Management, 39:234-255.

ҚАЗАҚ ТЕРМИНТАНЫМЫ: ӨТКЕНІ МЕН БҮГІНІ
GEÇMİŞ VE ŞİMDİKİ ZAMANDAKİ KAZAK TERMİNOLOJİLERİ
KAZAKH TERMINOLOGY: PAST AND PRESENT
ЯЗЫКОВЫЕ ТЕРМИНОЛОГИИ КАЗАКСКОГО ЯЗЫКА В
ПРОШЛОМ И СЕГОДНЯ

Hanshayim KARABAEVA^{*} - Anar ASHİROVA^{} - Arzan CUMAGULOVA^{***}**
(Ханшайым Қарабаева) - (Анар Аширова) - (Жұмағұлова Арзан)

Özet:

Bu makalede; Kazak dilindeki terminolojinin nasıl geliştirilmesinin yöntemleri kısaca analiz edilmektedir. Özellikle özel sektörün bireylerinin ve bilimsel disiplinlerin ihtiyaçlarını sağlayan milli terminolojiye önemli katkılarda bulunan büyük bilim adamı A. Baitursynov'un çalışmaları anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kazak dilbilimi, terminoloji, dil terimleri, A. Baitursynov

Summary

The article gives a brief analysis of the ways of development of Kazakh linguistic terminology. Have considered the contribution of the great scientist A. Baitursynov, which made a significant contribution to the national terminology, especially in providing the needs of specific industries and individual scientific disciplines.

Key Words: Kazakh linguistics, terminology, linguistic terminology, the author's term, eponymous.

^{*} Farabi Üniversitesi Devlet Dil Bölümü Doçenti / KAZAKİSTAN

Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

^{**} Farabi Üniversitesi Devlet Dil Bölümü Doçenti / KAZAKİSTAN

Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

^{***} Farabi Üniversitesi Devlet Dil Bölümü Doçenti / KAZAKİSTAN

Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Қазақ тілінің сөз байлығын құрайтын салалардың бірі – терминологиялық лексика, яғни термин жүйесі. Мәселен, 2000 жылы авторлар ұжымы қырық алты ғылым саласы бойынша 31 томдық «Қазақша-орысша орысша-қазақша терминологиялық сөздік» басып шығарды. Сөздіктің әдебиет пен лингвистикаға арналған бір ғана 27-ші томының өзінде бес мыңнан астам терминдер қамтылған. Ал, 2003 жылы Қазақстан Республикасының Мемлекеттік терминология комитеті (Мемтерминком) тіл саласы бойынша 211 жаңа терминді бекіткен. Мұндай статистикалық мәліметтер қазақ тіл білімі терминдері қатарының үнемі толығып отырғандығын көрсетеді. Мұның себебі неде? Біздіңше, басты себептерінің бірі – қазақ тілінің мемлекеттік тіл мәртебесін алуы. Мемлекеттік тіл ретінде қоғам өмірінің барлық саласын қамтым, ғылым саласында кеңінен қолданыла бастауы. Екіншісі, қазіргі жаһандану үдерісі мен техника мүмкіндіктерінің артуы ғылыми жаңалықтар мен ғылыми бағыттардың жер шарындағы түрлі аймақтарға тез тарауына оң ықпал етуі. Аталған құбылыс Қазақстанды, қазақ тіл білімі саласында да айналып өтпек емес. Мәселен, тіл-тілдердегі ғылыми жаңалықтар қазақ тіліне функционалды грамматиканың еніп, жан-жақты зерттелуіне үлкен көмегі тиді. Қазақ тілі мамандары бұл саланың зерттеу нысандарына қатысты еңбектер бере бастады. Нәтижесінде, функционалды грамматикаға қатысты ұғымдарды білдіретін жаңа тілдік терминдер қолданысқа түсе бастады.

Ал, терминология саласына қатысты қазақ тіл білімінде соңғы кездері қолданыла бастаған, алайда лингвистикалық сөздіктерге ене қоймаған пән сөздерінің бірі – *авторлық термин* немесе *авторлық терминдер* атауы. Авторлық термин орыс тіл біліміндегі терминдерді авторларына қарай жіктеу үлгісі негізінде алынған. Бұл жіктелім түрі орыс ғалымдарының еңбектерінде *классификация терминов по авторству* деп аталады, яғни терминдерді *авторларына қарай жіктеу*. Ғалымдарының айтуына қарағанда, бұл жіктелім терминдерді әлеуметтік тұрғыда зерттеу мақсатын көздейді. Аталған жіктелім үлгісі терминдердің жасалуында белгілі бір автордың немесе ұжым мүшелерінің рөлін ескеруді міндеттейді. Ғылым тарихында көптеген терминдердің шығуы жекелеген тұлғалардың атымен тығыз байланыста қарастырылады. Мәселен, *геликоптер* терминінің жасалуы Леонардо да Винчи, *промышленность* (өнеркәсіп) термині Н. М. Карамзин, *социология* термині О. Конт есімдерімен байланысты айтылса, тіл білімінде *семантика* терминінің авторы француз ғалымы Мишель Бреаль деп танылады. Сондықтан соңғы жылдары орыс ғалымдары тарапынан бұл жіктелім үлгісіне жіті көңіл аударыла бастағаны байқалады. Мысалы, 2003 жылы А. П. Дьяченко «Словарь авторских терминов, понятий и названий» атты 375 беттен тұратын көлемді сөздікті жарыққа шығарған. Интернет жүйесінде келтірілген мәліметтер бойынша, аталған сөздікте авторлары нақты немесе біршама нақты анықталған авторлардың түрлі ғылым салаларында қолданылатын 3700 ғылыми ұғымдар мен атаулар қамтылған. Сонымен қатар Л. В. Попованың 2004 жылы Омскіде «Проблема качества лингвистического термина (На материале авторских терминсистем функциональной грамматики)» тақырыбы бойынша кандидаттық диссертация қорғалған.

Міне, осы деректерді негізге ала отырып, қазақ тіл біліміндегі терминдердің авторларын анықтау қажеттілігі де туындады. Бұл бағытта жүргізілген «Авторлық терминдер: пәрменді-пәрменсіз қолданылу динамикасы» [1] деп аталатын алғашқы зерттеу жұмысы көрнекті қазақ ғалымдары А. Байтұрсынұлы, Қ. Жұбанов, С. Аманжолов, Н. Сауранбаев еңбектері негізінде жүргізілді. Себебі қазақ тілі грамматикасының төл тілімізде оқытылып, ғылыми тұрғыда жүйеленуі «ХХ

ғасырдың ұлы реформаторы» атанған Ахмет Байтұрсынұлы (1873-1938) есімімен тікелей байланысты. Қазақ тілі оқулығын жазып, грамматика негізін қалаған Ахмет Байтұрсынұлы ұлттық тілдің негізінде термин жасау мәселесіне ерекше көңіл бөлді, бұл салада тың жол салып, үздік үлгі көрсетті.

Әдетте, қазақ тілінің термин жүйесі, терминтану тарихы туралы сөз болғанда оның жеке ғылым саласы ретінде өткен ғасырдың 30-шы жылдарында, яғни кеңестік дәуірде қалыптаса бастағандығы айтылады. Алайда, аталған мәселені сөз ету барысында қазақ терминологиясының тарихына қатысты мына деректердің ескерілгендігі маңызды болар еді.

1926 жылы Бакуде өткен Түркішілдердің бүкілодақтық бірінші құрылтайында Ахмет Байтұрсынұлының арнайы баяндама жасағаны белгілі. Ахмет Байтұрсынұлы өз баяндамасында бірыңғай терминология қалыптастыру мақсатымен Академиялық орталық жанынан қазақтардың арнайы комиссия құрғандығын және аталған комиссияның тілге варваризмдердің еніп, бұзылмауын қамтамасыз етуға мүмкіндік беретін төмендегідей қағидаттар негізінде жұмыс істейтіндігін айтқан:

а) термин ретінде ұғымның мән-мағынасын ашып бере алатын қазақ сөздерін алу;

ә) мұндай сөздер қазақ тілінен табылмаған жағдайда, оны туыстас тілдерден қабылдау;

б) танымал халықаралық терминдер қабылдана алады, бірақ олар қазақ тілінің табиғатына сәйкес өзгеріске ұшырауы тиіс;

в) қазақ тілінің табиғатына жат сөздердің бәрі қазақ тілінің ерекшелігіне сай өзгертіліп алынуы тиіс.

Қазақ зиялылары терминжасам ісіне ең әуелі қазақ тілі мүддесі, яғни қазақ халқы мүддесі тұрғысынан келеді. Қазақ терминжасамының қағидаттары 1924 жылдың маусым айында Орынбор қаласында өткен Қырғыз (қазақ) білімпаздарының бірінші съезінде мақұлданып, қабылданған [2; 422]. Осы маңызды дерек негізінде, қазақ терминологиясының қалыптасу тарихы ресми түрде осы аталған күнге сәйкес 1924 жылдан бастау алады деп білеміз.

А. Байтұрсынұлы лингвистикалық терминдерді жасау барысында қазақтың байырғы төл сөздерін (*буын, сөз, түбір, жалғау, жжрнақ, бастауыш, баяндауыш*), сонымен қатар кірме сөздерді (*эрін, әліппе, есен*) де тіліміздің ерекшелігіне бейімдеп терминдік мәнде қолданудың озық үлгісін танытты. Бүгінгі таңда Ахмет Байтұрсынұлының еңбектері негізінде теріліп алынған терминдердің 147-сі бүгінде қазақ тіл білімінде пәрменді қолданылып отырғаны, 232-сінің қолданыстан шыққандығы анықталды.

1927 жылы Голощекин Ахмет Байтұрсыновты 5 мыңдай жаңа термин шығарып, халықаралық терминдерді қолданыстан ығыстырып тастап, оның беделін түсірді деп айыптаған көрінеді. А. Байтұрсынұлына тиесілі делінген бұл терминдер бір ғана тіл білімі саласына ғана қатысты емес, қазақ ғылымының түрлі саласына қатысты деп білеміз.

Өкінішке орай, 30-шы жылдардың екі жартысынан бастап тілімізді терминдер арқылы интернационалдандыру бағыты үстемдік алып, бұл үрдіс тәуелсіздік алған жылдарға дейін тұрақты жүргізілді.

1933 жылы Мемлекеттік терминком құрылып, оның төрағасы болып профессор Құдайберген Жұбанов (1899-1938) тағайындалды. Ғалым қазақ терминологиясын

жасау, қалыптастыру шараларына байланысты ең бір жауапты кезеңде еңбек етті. Термин ұғымының дефинициялық мәнін ашу, қазақ тілінің терминдерін қалыптастыру, олардың жасалу қағидаттарын жетілдіру ісі профессор Сәрсен Аманжолов (1903-1958), академик Нығмет Сауранбаев (1910-1958) еңбектерінде көрініс тапты.

Бүгінгі күн талабы тұрғысынан қарағанда жоғарыда аталған ғалымдардың тіл заңдылықтарын зерттеу, баяндау әдісі бір қарағанда қарапайым болып көрінгенімен, зерттеу жұмыстарына өзек болған мәселелердің күрделілігі мен маңыздылығы зор. Сондықтан да олардың ғылыми мұралары бүгінгі күнге дейін тіл мамандарының қызығушылығын арттырып, жаңа ғылыми зерттеу еңбектеріне арқау болып келеді. Солардың қатарына өз зерттеуімізді де жатқызамыз.

Академик Ө. Айтбаев терминжасам: «қоғам мүшелері тарапынан жасалатын саналы әрекет», «қолдан жасалатын творчестволық іс» дей отырып, «*жалты халықтық тілдегі көптеген сөздердің қашан, қалай пайда болғанын біле бермейміз. Ал терминдердің, тіпті бүкіл бір терминдік жүйенің неге байланысты, қалай, қай мезгілде жасалғанын дәл айтып беруге болады. Бұл жағынан терминдердің ономастикалық лексикамен (кісі аттарымен) ұқсасатын жері бары рас*» [3;126], - дейді. Ғалымның осы тұжырымы қазақ тіл білімі терминдерінің қалыптасуы мен даму тарихына қоса, олардың авторларына қатысты ізденістердің аса қажеттігін көрсетеді.

Қазақ ғалымдарының лингвистикалық сөздіктеріне енбей жүрген терминдердің бірі – *эпоним*. Эпоним грек тілінен аударғанда «ат беруші» деген ұғымды береді. Тіл білімінде эпоним деп терминдік атауға айналған жалқы есімдер аталады. Әсіресе эпоним терминдер медицина, химия, математика, физика ғылымдарының салаларында жиі қолданылады. Мысалы *Менделеев кестесі, Гиппократ анты, Ом заңы, Боткин ауруы, Рентген сәулесі* және т.б. Алайда қазақ тіл білімінде де аз да болса, эпоним терминдердің бар екендігіне көз жеткізуге болады.

А. Байтұрсыновтың ұлттық мүддеге бағытталған ерен еңбегі кеңес идеологтары тарапынан қоғам өміріне қайшы дұшпандық әрекет деп танылғанымен, озық ойлы замандастары А. Байтұрсынұлының халық үшін жасаған игі істерін үлгі тұтып, жоғары бағалай білді. Соның бір дәлелі – кеңестік тіл білімінде «Байтурсуновский алфавит» [4; 59] эпонимінің қалыптасып, лингвистикалық терминге айналуы. Байтұрсынұлы жазуы халық арасында «төте жазу» деп аталып, 1929 жылға дейін ресми түрде қолданыста болғаны тарихтан белгілі. Алайда XX ғасырдың басында қазақтың саяси-әлеуметтік өмірінде орын алған өзгерістер салдарынан қазақ әліпбиі бастапқыда латын, кейін кириллица негізінде жасалған әліпбимен алмастырылды. Осыған байланысты А. Байтұрсынұлы есімімен тікелей байланыста қалыптасқан қазақ тіл біліміндегі бірден-бір эпонимнің лингвистикалық терминдер қатарынан ығыстырылып, пәрменсіз терминдер қабатына өтті. Соған қарамастан, А. Байтұрсынұлы негіздеген қазақ жазуы бүгінгі таңға дейін Қытай Халық Республикасы мекендейтін қандастарымыздың әліпбиі болып келе жатқандығы «Байтұрсынұлы әліпбиінің» өміршеңдігін, демек сапалы жасалғандығын айғақтайды.

Сол сияқты қаза тіл білімінде қолданылатын лингвистикалық эпонимдердің қатарына *шағатай тілі, кириллица, Гумбольдт ілімі, Виноградов мектебі* сияқты терминдерді жатқызуға болады.

Қорыта айтқанда, қазақ терминологиясы, оның ішінде тіл білімі терминологиясы жүйелі дамуды. Соңғы жиырма жылда қазақ ғалымдарының терминтаным

бағытындағы ғылыми зерттеу жұмыстары жандана түсті. Әсіресе, қазақтың байырғы сөздері негізінде жасалған терминдердің үлесі артуда. Алайда, шешілуі тиіс өткір мәселелердің де аз еместігін айтамыз.

Пайдаланған әдебиет

1. Авторлық терминдер: пәрменді-пәрменсіз қолданылу динамикасы. (А. Байтұрсынұлы, Қ. Жұбанов, С. Аманжолов, Н. Сауранбаев еңбектері негізінде): филол. ғыл. канд. дис. автореф. 10.02.02. –Алматы, 2010. –28 бет.
2. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. – Алматы, 1992
3. Айтбаев Ө. Қазақ терминологиясының даму мен қалыптасуы. – Алматы, 1988.
4. Қазақ тілі. Энциклопедия. – Алматы, 1998

HALK KÜLTÜRÜNDEN MİLLİYETÇİLİĞE

FROM FOLK CULTURE TO NATIONALISM

ИЗ НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЫ ДО НАЦИОНАЛИЗМА

Dr. Yaşar KALAFAT*

Özet

Milliyetçiliğin temelini halk kültürü belirler. Halk kültürü aynı zamanda milliyetçiliğin mayasını oluşturur. Ortak kültürlü halk kesimlerinin, birlikte tek halk olarak yaşamaları anlayışını da sağlayan yine halk kültürüdür.

Halk kültürü ile uğraşan bilim halkbilimdir. Halk bilimi tarih, etnoğrafya, etnoloji, sosyoloji, psikoloji ve pek çok bilim ile de ilişkilidir.

Bu yazıda ; halk kültürünün milli kültürü nasıl beslediği ve geliştirdiği anlatılmaktadır. Ayrıca millet, halk gibi temel kavramlara da açıklık getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Halk, Millet, Milliyetçilik, Halk kültürü, Halk Bilimi.

Abstract

Nationalistic foundation is set by folk culture. In the meantime, folk culture is the essence of nationalism. Folk culture also makes it possible the understanding of living together as a single community of the community segments having a common culture.

The science dealing with folk culture is folklore which is related also to history, ethnography, ethnology, sociology, psychology, and many other sciences.

In this paper, how the folk culture feeds and develops the national culture. In addition, concepts such as nation and people are clarified.

Key Words: People, Nationalism, Folk Culture

“Arkadaşlar, başarılı olmak için aydın sınıfla halkın zihniyet ve amacı arasında doğal bir uygunluk olmak gerekir. Yani aydın sınıfın halka önereceği ülküler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalı.”

(Atatürk)

Milliyetçiliğin temel taşı halk kültürü belirler ve halk kültürü aynı zamanda milliyetçiliğin mayasını teşkil eder. Ortak kültürlü halk kesimlerinin yani aynı çatı altında yaşayan halkların tek halk anlayışında buluşmalarını tayin eden de yönlendiren de halk kültürüdür.

* Halk Bilimi Araştırmacısı. Ankara/TÜRKİYE

“Aynı çatı” yı çok kere tarihî arka plan belirler. Sözlü tarih verileri de halk kültürünün bir ürünü, faaliyet alanı olması itibariyle, sözlü tarih sadece yazılı tarihin kaynaklarından birisi olmakla kalmaz, aynı zamanda o, tarih şuurunun millet hayatında dem alması için milliyetçiliğin olmazsa olmazlarından. Bu noktada halkbiliminin; tarih ile olduğu gibi etnografya, etnoloji, sosyoloji, psikoloji ve diğer birçok bilim dalı ile de ilişki olduğu bilinmelidir. Bu disiplinlere kültürel antropoloji, Edebiyat, din bilimi, dinler tarihi, sanat tarihi, coğrafya, tıp, hukuk gibi alanlar da eklenilebilmektedir. Bunlardan budunbilim/etnoloji, Türkiye Süper güçle komşu olduktan sonra daha fazla önem kazanmıştır. Sözlü Ortam kaynaklarının tarih yazımı sürecindeki önemi, bu dönemde özel ehemmiyet kazanmıştır.¹[1] Bu dönem aylarca süren sortilerle/çıkışlarla hayatın felç edildiği, arkeoloji alalarının toprağa gömüldüğü, arkeolojik verilerin müzelerden, yazılı kültürün kütüphanelerden yağma edildiği bir maddi kültürün yok edildiği dönemdir.

Bu dönemden kalan ve bölge kültürünün tekrar beslenebileceği tek kaynak hal kültürüdür. Bu dönem hoyratların, ağıtların, ninnilerde olarak kına adaklarda destanlaştığı dönemdir.

Halkbilim, bir ülke ya da belirli bir bölge halkına ilişkin maddi ve manevi alandaki kültürel ürünleri konu edinen, bunları kendine özgü yöntemleri ile derleyen, sınıflandıran, çözümleyen, yorumlayan ve son aşamada da birleşime vardırma amaçlayan bir bilimdir.² Bu dönem, halkbilimin kaynaklarından birinin kurduğu dönemdir.

Halkbiliminin mahiyetinde onun sözlü olma, geleneğe bağlı olma, çeşitlenme, anonimlik, kalıplaşma gibi özellikleri vardır³. Folklor geleneklerde yaşayan eski devirlerin kalıntıları olduğu kadar zamanın ihtiyaçlarına göre yeni ürünleri de içermektedir. Küreselleşmenin kültürel yaptırımlarında, Geleneklerin kimlik yapıcısı olarak yaşatılmasında da, yeni ürünlerin hayata geçirilmesinde de, halk kesimleri farklılaşmaya hız verme veya onun önünü alma adına yarışa sokulmuşlardır. Bu noktada kültürel kimlik-siyasi arayış bağlamında, halk kesimlerinin gençliği tercihe zorlanmaktadır. Birlikte yaşayan halklar emperyalizmin birlikte bükemedikleri bileği karşısında bir birlerine düşürülebilmişlerdir. Böylece nice binyıldır ortak üretilen müşterek mirastan bir parça kaçırabilme adına onun yağmalanmasına imha olmasına alet olunmuştur. Emperyalizmle işbirliği yapabilenler kadar, halkları emperyalizmin kucağına antidemokratik tutumları ile itenler de sorumludurlar.

Halk bilgisi ürünleri gelişigüzel ortaya çıkmış ürünler değildiler ve değildiler. “Bu ürünlerin yaratılma ve devamlı kılınmasında esas olan ‘öğrenme’ ve ‘öğretme’, ‘benimseme’ ve ‘benimsetme’ kaygısı mutlaka vardır. Bu öğrenme ve benimseme herhangi bir şekilde meydana gelmiş olabilir. Öğrenme veya benimseme yoluyla elde edilen bu bilgiye dayalı yaratma veya yeniden üretme belli seviyede estetik kaygı ihtiva eden ve sanat değeri olan yaratmadır.”⁴

Bu noktada, halk bilgisi ürünlerinin öğretme ve öğrenme, benimseme ve benimsetme kaygısı kavramlarından hareketle “kültür emperyalizminin tartışa alınması gerektiği” ger-

¹ Ruhi Ersoy, Sözlü Tarih Folklor İlişkileri, Barak Örneği Disiplinler Arası Bir Yaklaşım Denemesi, Akçağ, Ankara, 2009,

² Sedat Veyis Örnek, Halk Bilimi, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000, s. 15

³ Özkul Çobanoğlu, Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Akçağ, Ankara, 1999, s.7

⁴ Metin Ekici, Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri, Geleneksel, Ankara, 2004,s.7

çeği ile karşılaşırız. Halkbiliminin hangi kültür verileri hangi formatta eğitim ve öğrenim müfredatına girmiştir. Nerelerin benimsetilmesi dönemindeyiz. Kültür emperyalizmi hangi kaygıları taşıyor, birlikte yaşayan halkların birliktelikleri adına hangi kaygılar taşınmalıdır?

Bu kaygıların taşıyıcısı olabilmek için halkbilimci olmak zorunluluğu yoktur. Ancak halkını tanımayan aydının akıbetinin bozulma, bölünme, dağılma, erime ve yok olma olduğunu bilmek mecburiyeti vardır.

Milliyetçilik ona yüklenen anlam kayması bir yana milliyetperverliktir. Mensubu olunan milletin menfaatlerini ki bunun adı milli menfaattir, şahsi çıkarından önde tutabilmek. Milletini vatanını o vatanın insanını, hiçbir ayrıcalık gütmekten kültürü ile birlikte sevebilmektir. Bu noktada milli çıkar aile, aşiret, yöre, siyasi parti çıkarından önde gelir. Bunun içindir ki millet olma sürecini yaşamakta olmak bir toplum boy veya bölge mensubiyetine kayarsa, kaydırılır ise ilkele, doğru olmayan bir yolculuğa çıkmış, çıkarılmış olur. Millet onu oluşturan halk kesimlerden sadece birinin değil hepsinin malı ve eseridir. Milliyetperverlik anlamında milliyetçiliği şovenizmden faşizmden ayıran esas husus budur.

Milliyetperverlik maddi, manevi ve siyasi çıkar aracı, vasıtası yapılırsa ise bu durum milliyetperverlikle izah edilemez. Millî olabilmek transferle de izah edilemez. Milli olabilmek mensubiyetinin kutsiyetine vakıf olma şuurudur. Bu şuur başlı başına bir kültürdür ve bu kültürün kök hücrelerini halk kültürü belirler. Milli olmak için muhakkak Milli Eğitim, Milli İstihbarat, Milli Savunma gibi millili bir isimle bilinen bir kuruma mensup olmak ta tabii ki gerekmez. Bu kurumların sadece mensubu olabilmek de milli olabilmek için yetmez. Milli olabilmek, milli duygularla yaşamı düzenleyebilmek, sürdürebilmektir. Özveri ister, şuur ister, ilkel bir yaşam gerektirir. Bu kültürün alınması veya verilmesi beşikte ninnilerle başlar, türkülerle süslenir, bezenir, Kilimde nakış, çobanda kaval, yazmada oya olur, ağıtlarla devamlılığını sürdürür.

Bu noktada halk nedir, halkbilimcilerin halk tanımlamaları nasıldır? Bizim halk anlayışımızda sınırlamayı tahsil derecesi, makam, sosyal statü, varlıklılık, şehirde veya kırdaki yaşamış olma belirlememektedir. Biz, ortak bir veya birkaç özelliği paylaşan ve bu özelliklerin taşıyıcısı, yaşatıcısı olduğunun farkında olan gruba, gruplara halk diyoruz. Halk bilim veya halk bilgisi ise bu alanın kapsamına giren ürünler ve çalışmalarıdır.⁵ Halk; aile, köy, aşiret, meslek grupları, siyasi partiler dinî ve lisanî cemaatler gibi bir takım ocaklardan müteşekkildir.⁶ Millet tanımı ortak bir geçmiş olma ve birlikte yaşama isteğini taşımış olma gibi iki önemli husus vardır. Millet olma sürecinde emperyalizm halklar sayısınıca millet oluşturmaya amaçlarken ortak geçmiş inkâr etmekte ve birlikte yaşama sevincini yok etmek için de halklar arasına kan sokmaktadır. Bu amaçla halkbilimini vasıta olarak kullanabilmektedir. Bu noktada, Milliyetperver anlayış, emperyalist arayışın karşısına, halkların kültürlerindeki veri farklılıkları gerçeğinde inkâra gitmeden, veri ayniliklerinden yola çıkarak ortak kültürel mirasın varislerinin birlikte yaşayan halklar olduğunu savunarak çıkar.

Kültürün taşıyıcıları yazılı ve sözlü geleneklerdir. Yazılı kültürün kaynağı da sözlü kültürdür. Millet hayatında daha geniş katılımı bir kabule sahiptir. Millet hayatında her ortak kabul, kendini yaşatan bir gelenek yaratır.⁷

⁵ M.Ö. Oğuz, M. Ekici, M. Aça, M. Arslan, D.Düzgün, R.B.Akarpınar, G.Ö. Eker, A.M. Ercan, T.S.Özkan, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker, Ankara, 2004, s.70-71; Erman Artun, Türk Halk Bilimi, Kitabevi, İstanbul, 2005, s.3

⁶ A. Güzel-A.Torun, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Akçağ, Ankara 2007, s.35

⁷ Dursun Yıldırım, Türk Bitiği, Araştırma/İnceleme Yazıları, Akçağ, Ankara, 1998, s. 37-41

İnanç, bir düşünceye bağlı bulunma, bir dine inanma, iman, birine duyulan güven, itimat, inanma duygusu, inanılan şey, görüş ve öğretiler. Din ve inanç kavramları birbirinden farklıdır.⁸ Halkbiliminin konusu kapsamına gireni kadari ile halk inanışları belli bir toplumun eski dinlerden miras alıp kendi çağının şartlarına uyarlayarak yaşattığı yeni dininde, yaşam şartlarının gerektiğince yeni biçimler, yeni içerikler ve anlatışlarla oluşturduğu inanışlarla ilgilidir.⁹

Halk bilgisinde “inanmalar” halkbilim alanlarından bir alandır. Halk mutfağı, Halk sanatı, Giyim-Kuşam Süslenme, Halk oyunları, Halk müziği, Halk tiyatrosu, Çocuk oyunları, Halk edebiyatı ve benzeri gibi alanlardan birisi¹⁰ bize göre de en önemlisidir. Halk inanmalarının kapsamına her türlü adak, kanlı ve kansız kurban, bu ve öteki âlemle ilgili inançlar, Allah’la meleklerle, kitapları, cennet-cehennem, alın yazısı, kader, görünmeyen cin türü varlıklar, ibadet yerleri, ibadet şekilleri girer. Su, ateş, dağ kaya, toprak, gökyüzü ay, güneş, yıldızlar, çeşitli hayvanlar, bitkilerle ilgili inançlar da girerler. Ayrıca fal, büyü, nazar, uğurluluk-uğursuzluk, alkış-kargışlarla ilgili inançlar da keza girerler.

Semavî dinlerde halk inançlarının büyük bir kısmı hurafe, bidat ve şirk olarak algılanır. Bu teşhis de gerçek payı da vardır. İslamiyet’te yeri bulunmayan birçok inanç bu din adına yaşatılabilmektedir ki, halis imamla bunların bir arada varlığı çelişki teşkil edebilir. Bunların, kitabî din yerine insan hayatına ikamelerini sağlayarak değil de ayıklanarak mistik folklor adına yaşatılmaları çok önemlidir. Bunlardan hareketle Türk kültürlü halklar arasında bazen anadil farklılıklarına rağmen de ortak kültürel payda oluşturulabilmektedir. Bunlar Türk kültürlü halkların geçmişleri ile bugünleri arasındaki kültür köprülerinin köşe taşlarıdır.

Türk kültürlü halkların halk inanmalarının diğer önemli bir özelliği de alanın kimlik belirleyicisi olmasıdır. Halkbilimi faaliyet alanlarından öyle bir alan yoktur ki, halk inancı içeriği bakımından yapısında bir iz barındırmamış olsun. Mesela bebek bekleyen bayanlarla ilgili olarak aşermek veya yerikleme diye bilinen bir inanç vardır ki, aynı zamanda alternatif tıbbın da alanına girer. Gökyüzü olaylarına bakarak hava tahmininde bulunmak halk takvimi bilgisini gerektirir. Çocuk oyunlarındaki tekerlemeler veya ninnilerdeki nakarat bölümleri araştırmacıyı mitolojik dönemle irtibatlayabilmektedir. Köy orta Oyunları Türk tiyatrosunun ilk örnekleridirler. Halk inançları çalışmaları yapılamaması halinde destanları anlamlandırmak o derece zor olur.

70–80 yıllık ateist dönemde dinin yasaklanmış olmasına rağmen Uluğ Türkistan’da İslamiyet’i Ahmet Yesevî etrafında geliştirilmiş “Pir kültü” günümüze taşıyabilmiştir. Birçok büyük oryantalisttin şarkiyata olan katkıları bir yana, Emperyalizm-Misyonerlik- Oryantalizm bağlantılı mekanizma en fazla inanç vasatında faaliyet gösterip etkili olabilmıştır. Türk kültür coğrafyasında ne zaman irticai bir hareket, dinî bölünme ve benzeri bir hareket, bir ayaklanma görülmüş ise arka planında entelijans bağlantılı oryantalizm verilerinin batı emperyalizmince stratejiye dönüştürüldüğü de görülmüştür.

⁸ Erman Artun, Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı, Akçağ, Ankara, 2002, s. 5

⁹ Pertev Naili Boratav, 100 soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 8

¹⁰ Metin Ekici, Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri, Geleneksel, Ankara, 2004, s. 194

BİLİMSEL EKSEN
ULUSLARARASI HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
(ISSN: 1309-5811)

Yayın İlkeleri

1. Bilimsel Eksen Dergisi yılda dört defa yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
2. Bilimsel Eksen Dergisinde [**• halk bilimi • edebiyat • iletişim • arkeoloji (kazı bilimi) • sosyoloji (toplum bilimi) • müzik • tarih • antropoloji (insan bilimi) • etnoloji (budun bilimi) • psikoloji (ruh bilimi) • etnografya • dil bilimi • onomastik (ad bilimi) • coğrafya • din bilimleri • felsefe • eğitim bilimleri • sanat tarihi vb.**] alanlarında makalelerin yanı sıra; söyleşi, eleştiri, değerlendirme tanıtım ve haberler yer alabilmektedir.
3. Bilimsel Eksen Dergisinde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayın organında veya internette yayımlanmamış olacaktır.
4. Bilimsel Eksen Dergisinde yayımlanacak yazılar metin olarak ve resim, belge, kroki, harita vb. malzemelerle birlikte 20 (yirmi) sayfayı aşmamalıdır. Eğer 20 (yirmi) sayfayı aşma durumu varsa bu yazı I – II ve daha fazla bölümlere ayrılarak değişik sayılarda yayımlanma durumunda kalacaktır.
5. Türkiye Türkçesi ve Türk dilinin diğer şiveleriyle bir Türkçe özet (ortalama 150 kelime), anahtar kelimeler (ortalama 5 kelime) eklenecektir. Türkçe özetin ve anahtar kelimelerin mutlaka İngilizce veya Rusça karşılıkları da verilecektir.
6. Türkçe dışında İngilizce ve Rusça kaleme alınmış yazılara, anahtar kelimelerle birlikte yazının Türkçe özeti de eklenecektir. İngilizce veya Rusça özet ile anahtar kelimeleri mutlaka eklenecektir.
7. Dergimize Türkçe, İngilizce ve Rusça olmak üzere üç dilde ve Türkçenin diğer şivelerinde (Azeri Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırım Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Kazak Türkçesi, Uygur Türkçesi, Türkmen Türkçesi vb.) yazı kabul edilebilir.
8. İngilizce, Rusça ve Türkçenin diğer şiveleriyle yazılan yazıların Türkiye Türkçesiyle genişçe bir özeti (en az 150 kelime) ve anahtar kelimeler konulmalıdır.
9. Yazılar; A4 boyutunda, 12 punto büyüklüğünde Windows (Microsoft Word) uyumlu sözcük işlemci programıyla yazılmalıdır. Üst, Alt, Sol ve Sağ marjları 2.5; paragraf aralığı 6 nk, satır aralığı tek verildiğinde yaklaşık Bilimsel Eksen dergisinin 1 sayfasına tekabül etmektedir. Yazı Türkçe veya İngilizce ise Times New Roman, Azeri Lehçesinde ise Times Roman AzLat (veya benzeri), Rusça ise Times Roman Cyr (veya benzeri) olmalıdır. Gönderilen yazının yanında, yazının fontları muhakkak olmalıdır. Yazının içinde resim, nota vb var ise baskıya uygun resilasyonda gönderilmelidir. Yazılar Disket / CD kaydı ile birlikte 4 (dört) nüsha hâlinde olmalıdır. Bu yazılardan sadece birinde yazar adı olacak, diğer üç nüshada yazar adı belirtilmeyecektir.
10. Yazılar Times New Roman (11 punto) yazı karakteriye tek satır aralığıyla yazılacaktır.
11. Metin içindeki alıntılar ve göndermeler yazar soyadı, yayın yılı, sayfa numarası biçiminde parantez içinde belirtilecektir. Mesela; (Boratav 1987: 9). Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve aynı yazı karakteriyle 10 punto ile yazılacaktır. Dipnotlar “DİPNOTLAR” başlığı altında yazının sonunda verilecektir. Metin içinde belirtilen alıntılar

rın ve göndermelerin kaynakları “KAYNAKÇA” başlığı altında soyadı başta olmak üzere alfabetik sıraya göre yazılacaktır.

Kitaplarda: Yazarın Soyadı, Adı, Kitabın Adı. (Çev: Adı-Soyadı). Yayınevi. Baskı Yeri. Baskı Yılı. Sayfa Numarası.

Makalelerde: Yazarın Soyadı, Adı. “Makale Adı”. Dergi (Gazete-Sürelî Yayın) Adı. Sayı. Yayınevi. Baskı Yeri. Baskı Yılı. Sayfa Aralıklı Numaraları.

12. Dergimize gönderilen yazılar, hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili en az iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla gönderilecektir. İncelenmek üzere yazı gönderilen uzmanların (hakemlerin) adları yazarlara, yazarların adları uzmanlara (hakemlere) kesinlikle bildirilmeyecek, gizli tutulacaktır. Hakemlerin yazı ile ilgili verdiği karar Yayın Kurulu’nda değerlendirilecektir. Yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı veya değişikliklerin neler olması gerektiği Yayın Kurulu tarafından kararlaştırılacaktır.

13. Dergimize gönderilen yazılara yayımlandığında herhangi bir telif ücreti ödenmeyecektir.

14. Yayımlanan yazıların tüm bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazı sahiplerine ait olacaktır. Yayımlanan veya yayımlanmayan yazılar yazarlarına iade edilmez. Bilimsel Eksen dergisi, gönderilen makaleleri yayınlayıp yayımlamama hakkına sahiptir.

**SCIENTIFIC AXIS
QUARTERLY SOCIAL EDUCATION JOURNAL SUBJECT TO
INTERNATIONAL PEER REVIEW
(ISSN: 1309-5811)**

Publication Principles

- 1) Scientific Axis magazine is quarterly periodical subject to international peer review.
- 2) Articles published in Scientific Axis magazine will not have been previously published elsewhere.
- 3) Articles published in Scientific Axis magazine will have a maximum text length of 15 pages, to be extended to 20 pages in the case of articles containing photos, documents, drawings, maps or similar materials.
- 4) With regards to the articles written in Turkish (as it is spoken in Turkey) or other Turkish dialects, a Turkish, English or Russian abstract (average 50 words) and Key Words (average 5 words) in all three languages are to be submitted.
- 5) With regards to articles written in foreign languages, the title and the abstract of the article are to be submitted in Turkish.
- 6) Articles written in Turkish, English and Russian are accepted to our journal.
- 7) Articles are to be submitted in CD/diskette form alone with four written samples, three of which are to be sent to the given address without giving the writer’s name.
- 8) Articles are to be written in Times New Roman (size 11) with on line margin.

9) References to be made in the text are to be defined as name, publishing year and page number written in parenthesis. (Köprülü 1989:9) footnotes are only to be used for explanations and should be written in size 10 times new roman.

10) References used in articles will be given in the references section at the end of the article in alphabetic order.

11) Articles sent to the publisher's board will be sent to two experts concerned with the subject involved in the referee committee and articles will be published according to the reports to be written or will be sent to writers of the articles with the aim of correction if needed.

12) The owners of the articles are responsible for the published writings.

НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН **МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК** **(ISSN: 1309-5811)**

Основные Положения Журнала И Требования К Статьям

1) Журнал **НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН** является ежеквартальным международным изданием, со своей редколлегией.

2) В журнале **НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН** могут быть опубликованы статьи по таким отраслям наук как [• фольклор • литература • социология • археология • музыка • история • антропология • этнология • психология • этнография • языковедение • ономастика], а также критические статьи, обзор нового издания, научные новости.

3) Журнал **НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН** – издание, в котором будут печататься раньше нигде (даже в интернете!) до этого времени неопубликованные статьи.

4) Объем статей для журнала **НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН** в виде рисунков, документов, схем, карт и др. подобных материалов должен составлять не более 20 страниц. Если объем статьи превышает 20 страниц, есть возможность напечатать ее по частям в нескольких номерах.

5) Если статья написана на турецком или других тюркских языках, к ней требуются резюме на турецком, а также на русском или английском языках (примерно 50 слов) и список ключевых слов (примерно 5 слов) с переводом на английский или русский.

6) Статьи, которые будут написаны не на турецком языке, будут дополняться переведенной на турецкий язык аннотацией и названием статьи.

7) Наш журнал принимает статьи, написанные на турецком, русском, английском и на других тюркских языках (татарском, азербайджанском, киргизском, узбекском, крымско-татарском, гагаузском, казахском, уйгурском, туркменском и др.).

8) К статьям, написанным на английском, русском и других тюркских языках должен быть приложен резюме на турецком языке (не менее 150 слов).

9) Верхнее, нижнее, правое и левое поля 2,5. Отступ от левого поля 6. Статьи на турецком и английском должны быть набраны на Times New Roman, если на азербайджанском языке, то на Times Roman AzLat (или похожее), а если на русском, то на Times Roman Cyr (или похожее). Если в статье имеются рисунки, ноты и пр.,

они должны быть приложены к статье с хорошим качеством пикселя. Статьи принимаются на дискетах или CD в четырех экземплярах, в трех из которых не должно быть указано имя автора, отправляются на адрес издательства.

10) Статьи должны быть набраны в формате A4 в программе Times New Roman, кегль -11, межстрочный интервал - 1.

11) Используемая для написания статьи библиография, должна приводиться после текста статьи в алфавитном порядке (сначала фамилия автора, затем имя). Ссылки на библиографию в тексте выполняются следующим способом: в круглых скобках указывается автор издания, год (разделяется запятой) и страница. Указание страницы разделяется двоеточием. Например: (Boratav 1987: 9.) Если приводятся несколько статей одного и того же автора, то их следует расположить в библиографии по году издания. Для сносок следует использовать 10 размер шрифта Times New Roman.

В книгах: фамилия писателя, имя, название книги. (Перевод: имя-фамилия). Название издательства. Место издания. Год издания. Номер страницы.

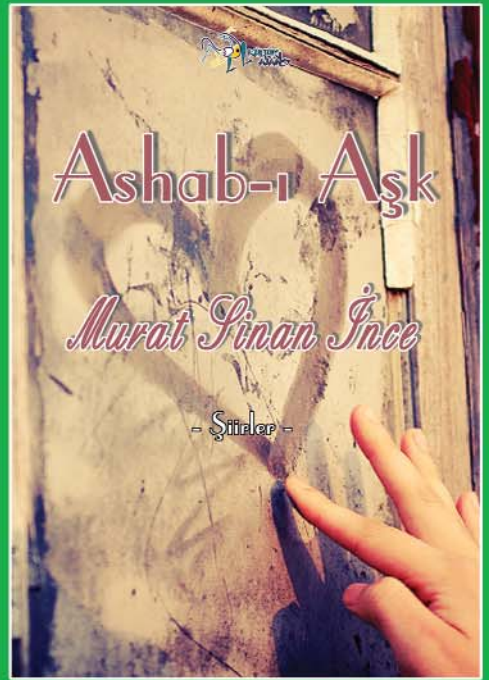
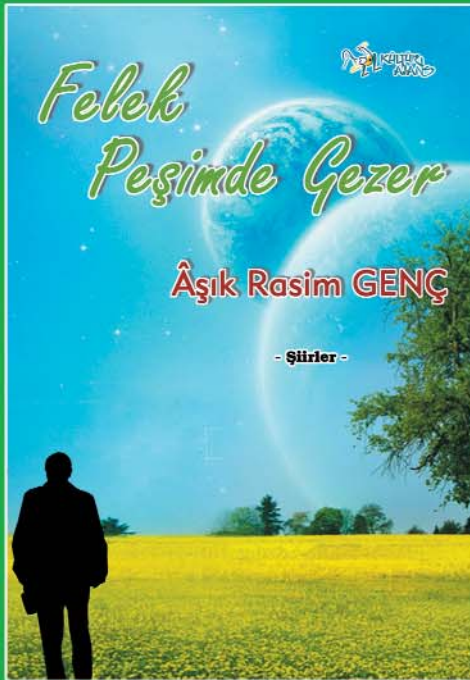
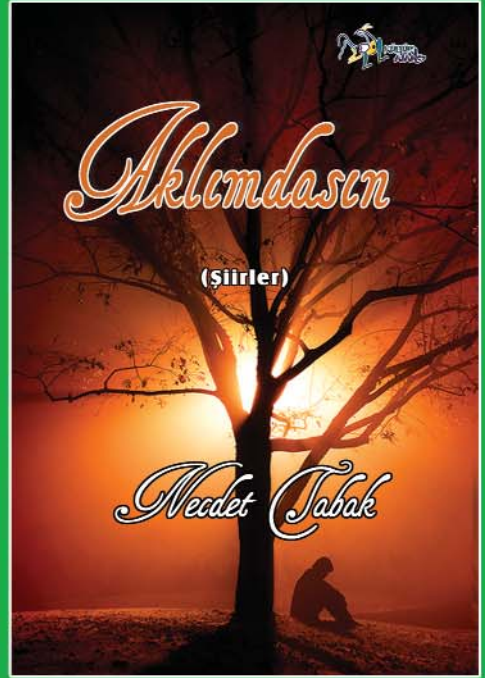
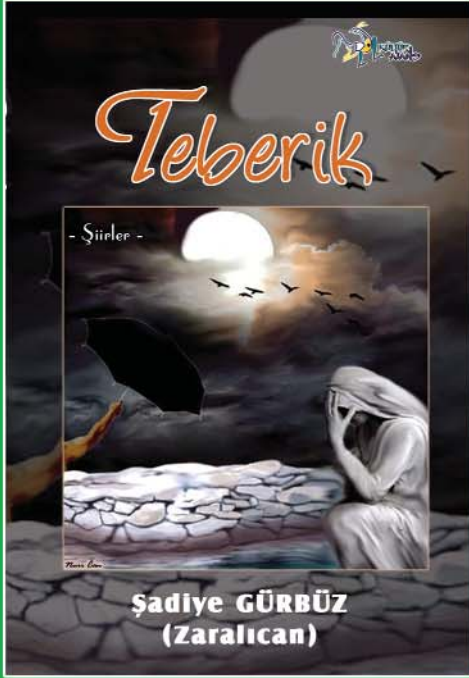
В статьях: фамилия писателя, имя. “Название статьи”. Журнал (Газета-периодическая печать) Название. Номер. Издательство. Место издания. Год издания. Номер страницы.

12) Присланные в издательство статьи, отправляются двум специалистам (по теме статьи) из редколлегии и, согласно их отчету, принимается решение о публикации. Если, по мнению редколлегии, статья требует исправлений, ее высылают обратно автору для доработки. Имена авторов и специалистов не оглашаются, сохраняются в тайне друг от друга.

13) За статьи, опубликованные в журнале, гонорар не оплачивается.

14) Всю ответственность за статьи, опубликованные в журнале, несут авторы. Неопубликованные статьи авторам не возвращаются. Право публикации остается за редакцией журнала.

KÜLTÜR AJANS YAYINEVİNDEN ÇIKAN KİTAPLAR

İletişim

Konur Sokak No: 66/9 Kızılay/ANKARA - TÜRKİYE
Tel: 0090.31242593 (PBX) Fax: 0090.3124194443
email: kulturcaglayani@gmail.com